

Tampereen yliopisto
Johtamiskorkeakoulu

MATTI PESU

Pienvaltiodemokratia perusetujansa turvaamassa

Suomen kansallinen identiteetti, Tšhekkoslovakian miehitys ja Baltian maiden itsenäistyminen

Kansainvälinen politiikka

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2014

Tutkimuksessa analysoidaan Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa Anne L. Clunanin aspirationaalisen konstruktivismin näkökulmasta, ja sillä on kahtalaiset tavoitteet. Ensimmäiseksi tutkimuksessa hahmotetaan Suomen kylmän sodan kansallisen identiteetin syntyä ja kehitystä, millä halutaan tuoda teoreettista näkökulmaa keskusteluun Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisesta historiasta. Lisäksi tutkielmassa analysoidaan kansallisen identiteetin ja aspirationaalisen konstruktivismin muiden käsitteiden avulla Suomen ulkopoliittista linjaa suhteessa Tshekkoslovakian miehitykseen vuonna 1968 ja Baltian maiden itsenäistymiseen vuosina 1989–1991. Pyrkimys on ymmärtää, miksi Suomi toimi, kuten se toimi. Tapauksista tekee kiinnostavan eräänlainen moraalinen jännite Suomen koetun kansallisen edun ja tilanteiden välille. Tapahtumat herättivät suomalaisissa runsaasti tunteita, joiden tulkkina maan perusetua varjellut valtiojohto ei kyennyt toimimaan.

Teoreettisena viitekehyksenä aspirationaalinen konstruktivismi liikkuu perinteisemmän kansainvälisen politiikan (IR) ja ulkopoliitiikan analyysin (FPA) välillä korostaen sekä toimijan että rakenteen merkitystä. Teoria pohjautuu sosiaalipsykologian sosiaalisiin identiteettiteorioihin ja painottaa, että valtion eliitti valitsee valtiolle siihen hetkeen sopivimman omakuvan eri keskustelussa esiintyvien omakuvien joukosta. Tutkimus on metodologialtaan sisällönanalyttinen, ja aineistona toimii sekä toisen että ensimmäisen käden lähteitä, joita ovat muun muassa muistelmat, puheet, julkilausumat ja viralliset asiakirjat.

Tutkielmassa osoitetaan, että jatkosodassa koetun tappion jälkeen Suomi valitsi myöntyväisyyteen perustuvan pienvaltiodemokraattisen identiteetin, jonka keskiössä olivat käsitys pienuudesta ja demokraattisuudesta. Keskeisenä aspiraationa oli oman demokraattisen järjestelmän säilyttäminen ylläpitämällä ystävälliset suhteet Neuvostoliittoon. Kylmän sodan edetessä omakuva muuttui hiljalleen negatiivisesta positiiviseksi mukautuen toimintaympäristön muutoksiin, ja Suomen statukseen liitettiin puolueettomuus. Suomen kansallisen identiteetin ympärille rakentuikin missionalisuutta, joka ilmeni ”lääkäri-puheena” ja liennytyksen ja myöhemmin lähialueen demokratiakehityksen edistämisenä.

Tshekkoslovakian miehityksessä Suomi toimi varovaisesti pienuutensa muistaen ja Neuvostoliittoa kunnioittaen. Tilanteen synnyttämässä keskusteluissa se pyrki korostamaan puolueettomuuttaan, mikä oli omiaan tähdentämään, että tietyissä asiakysymyksissä Suomi ei kyennyt identifioitumaan toisiin valtioihin. Miehitys lopulta päätyi vahvistamaan käsitystä Suomen omakuvan validiudesta suhteessa sen toimintaympäristöön. Baltian maiden itsenäistymisen suhteen Suomi joutui toimimaan aktiivisemmin. Prioriteetit eivät muuttuneet, vaan Suomessa Neuvostoliiton suotuisa kehitys ja idänsuhteet asetettiin etusijalle. Suomi kuitenkin tarjosi Baltian maille omaa valittua omakuvaansa, mikä kielii sen saavuttamasta suotuisasta asemasta ja identiteetin mielekkyydestä. Se myös tuki käytännönläheisesti Viron demokratisoitumista ja vei tilanteen proaktiivisesti ETYK:in käsiteltäväksi aiemmasta passiivisesta linjasta poiketen. Baltian maiden itsenäistymisprosessit lopulta edustivat laajempaa kansainvälistä muutosta, mikä aiheutti sen, että Suomen oli muutettava identiteettiänsä.

*On pedon normi tuttu:
Nielaista. Selvä juttu.
Ja meidän: syrjään työntyä,
ja myöntyä ja myöntyä,
madoista ottaa mallia,
ja sallia ja sallia,
kun päälle tallataan.
(P. Mustapää)*

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
2. SOSIAALINEN KONSTRUKTIVISMI JA ULKOPOLITIIKAN ANALYYSI	5
2.1. Ulkopolitiikka sosiaalisena konstruktiona.....	5
2.2. Ulkopolitiikan analyysi ja konstruktivismi	8
2.3. Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat – laadullinen sisällönanalyysi ja historiantutkimus.....	12
3. KANSALLISET ETUNÄKÖKOHDAT JA ULKOPOLITIikka	16
3.1. Kansallisen edun käsitteen taustaa	16
3.2. Kansallinen etu konventionaalaisesta näkökulmasta	17
3.2.1 Morgenhtau ja kansallinen etu valtana	17
3.3. Toimijan identiteetti ja etu konstruktivismissa.....	19
3.3.1 Kollektiivinen identiteetti ja konventionaalinen konstruktivismi	19
3.3.2 ”Valtiot ovat myös ihmisiä”	22
3.4. Edun rakentuminen aspirationaalisen konstruktivismin näkökulmasta.....	24
3.4.1 Aspirationaalinen konstruktivismi.....	24
3.4.2 Itsetunto, aspiraatiot ja ideat.....	26
3.4.3 Kansallinen omakuva ja identiteetti.....	28
3.4.4 Identiteetin hallintastrategiat	29
3.4.5 Identiteettien legitimointi	30
3.4.6 Kansallisen identiteetti ja kansallinen etu.....	33
3.4.7 Toimijuuden ennakkoehdot ja rakenteelliset vaikutukset.....	34
3.4.8 Identiteetin muutos	36
4. LABIILISTA STABIILIIN – SUOMEN KANSALLINEN IDENTITEETTI JA KYLMÄ SOTA	39
4.1. Aspirationaalinen konstruktivismi ja Suomen kansallinen identiteetti.....	39
4.2. Myöntyväisyys ja perustuslaillisuus.....	41
4.3. Sotien jälkeisen ulkopolitiikan muutos – kylmän sodan identiteetti muotoutuu	43
4.4. Paasikiven presidenttinä – uusi identiteetti institutionalisoituu ja liikkumatila alkaa laajentua.....	49
4.4.1 YYA-sopimuksen solmiminen ja omakuvan institutionalisoituminen	49
4.4.2 Maailma muuttuu, omakuva muuttuu.....	50
4.1. Kekkonen tasavallan presidentiksi – Suomen aktivoituminen ja täysi-ikäistyminen	53
4.1.1 Realisti Kekkonen	53
4.1.2 Suomi YK:n ja Pohjoismaiden neuvoston jäseneksi	54
4.1.3 Suhteet länteen.....	56
4.1.4 Ei lääkäri vaan tuomari – Suomen ulkopolitiikan missio?	58
4.1.5 Suomettuminen – identiteetin vakiinnuttaja ja ulkopoliittisen doktriinin tae?	62
4.1.6 Suomi ja Eurooppa	64

4.2.	Koivisto presidentiksi – kylmän sodan loppulöylyt	67
4.2.1	Lähtökohdat eivät muutu	67
4.2.2	Maailma kuitenkin muuttuu.....	70
4.2.3	Suomen pienvaltiodemokraattinen identiteetti ja kylmä sota	72
5.	SUOMEN TOIMINTALINJA SUHTEESSA TSHEKKOSLOVAKIAN MIEHITYKSEEN	76
5.1.	Miehityksen taustaa.....	76
5.2.	Suomen reaktio Tšhekkoslovakian miehitykseen.....	77
5.2.1	Viileä julkisuuskuvan ja järkytyksen ristiriita	77
5.2.2	Sisällä kiehuu	81
5.2.3	Avautuminen YK:ssa.....	82
5.2.4	Naton turvatakuista kieltäytyminen.....	84
5.2.5	Vierailut Tšhekkoslovakiaan, Unkariin ja Romaniaan	86
5.2.6	Kansallinen identiteetti ja Suomen reaktio	87
6.	SUOMEN TOIMINTALINJA SUHTEESSA BALTIAN MAIDEN ITSENÄISTYMISPROSESSEIHIN	89
6.1.	Baltian maiden itsenäisyyspyrkimykset	89
6.2.	Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka sekä Baltian maiden itsenäistyminen.....	90
6.2.1	Lähtökohtia Baltian kysymykseen.....	90
6.2.2	Suomen linjan hahmottuminen ja kehittyminen	91
6.2.3	Suomi, Pohjoismaat ja Baltia.....	95
6.2.4	ETYK-raide	97
6.2.5	”Kyllä kulttuurin nimissä voi harrastella aika paljon” – Suomen apu Virolle.....	99
6.2.6	Loppu hyvin, kaikki hyvin? Baltian maiden itsenäistyminen ja Suomi.....	101
7.	JOHTOPÄÄTÖKSET JA MAHDOLLINEN LISÄTUTKIMUS.....	103
	LÄHTEET	109

1. JOHDANTO

Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikasta on tutkimusta ja kirjallisuutta hyllymetreittäin¹. Näkökulmasta riippuen Suomen tuon ajan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa on hahmoteltu joko selviytymis- tai menestystarinana². Molemmat tarinat avaavat kiehtovia näkökulmia geopolittisesti haastavassa asemassa sijainneen maan politiikkaan kylmän sodan toisen supervallan Neuvostoliiton naapurissa ja antavat mahdollisuuksia eri tulkinnoille. Osa tutkijoista on painottanut rakenteen tärkeyttä Suomen ”selviytymiselle” korostaen niin sanottua Pohjolan tasapainoa. Toiset ovat taas kiinnittäneet huomiota suomalaisten politiikantekijöiden tarkkanäköisyyteen ja viisauteen; Suomen hankala asema tiedostettiin, mutta vaikeassa tilanteessa pyrittiin näkemään myös mahdollisuuksia, ja ne myös hyödynnettiin.³ Tässä tutkimuksessa keskitytään päätöksentekijöihin – Suomen ulkopoliittiseen eliittiin, jonka vastuulla Suomen ulkopoliittikan harjoittaminen oli ja jotka pyrkivät löytämään Suomelle suotuisan aseman alati muuttuvassa kansainvälisessä toimintaympäristössä.

Tutkimuksen tarkoitus on kahtalainen. Ensinnäkin pyrkimys on muodostaa *aspirationaalisen konstruktivismin* avulla teoriaan pohjautuva kertomus Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittymisestä kylmän sodan aikana. Keskeisenä teoreettisena käsitteenä hahmottelemisessa toimii *kansallinen identiteetti*. Aikomus on tuoda esiin keskeiset tekijät, jotka vaikuttivat politiikan muotoutumiseen, sekä merkittävimmät politiikan kehityskulut. Rungas aikaisempi tutkimus on luonut varsin hyvän käsityksen Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan eri vaiheista kyseisellä aikakaudella. Tutkimuksella yritetäänkin luoda teoreettista pohjaa ja ymmärrystä rikkaan tutkimuksen tuottamalle historialliselle tiedolle.

Toisena aikomuksena on tarkastella Suomen toimintalinjan rakentumista suhteessa Tšhekkoslovakian miehitykseen vuonna 1968 sekä Baltian maiden itsenäistymisprosessiin 1980–90-lukujen taitteessa. Toisaalta tapaukset tuovat näkökulmaa Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittymisestä. Toisaalta tapaukset ovat itsessään myös kiinnostavia, ja niitä ei ole analysoitu kansainvälisen politiikan teorioin. Molemmat tilanteet olivat haasteellisia Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikalle. Historiantutkimuksessa tapaukset on nähty tilanteina, joissa Suomen poliittisesta realismista kummunneet etunäkökohdat olivat

---

¹ Katsaus Ulkopoliittikan tutkimuksen säätöön ylläpitämään bibliografiaan antaa osviittaa tutkimuksen volyyymista: <http://www.ulkopoliittikantutkimus.fi/10>.

² Haukkala 2012, 16–30.

³ Browning 2008, 17–18.

ristiriidassa tapauksiin liittyneiden moraalisten näkökantojen kanssa. Tapaukset nimittäin herättivät suurta kuohuntaa suomalaisten keskuudessa. Tutkimuksessa pyritäänkin ymmärtämään, miksi Suomen johto päätyi toimimaan tilanteissa, kuten se toimi. Toisin sanoen tarkoituksena on tuoda esiin, miksi Suomi näki valitut toimintalinjat kansallisen etunsa mukaiseksi. Suomi joutui tapausten yhteydessä arvioimaan toimintaansa varsin monelta kantilta, mitä tutkimus myös koettaa osoittaa.

Tutkimuksessa hahmotetaan kylmä sota ja sen aikainen Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka selkeästi omana aikanaan. Tällä tarkoitetaan sitä, että kylmän sodan aika poikkesi sitä edeltävästä ja sen jälkeisestä ajasta merkittävästi. Kylmän sodan alku- ja loppupuolet sisältävätkin konkreettisia valintoja Suomen ulkopoliittisen johdon toimesta, ja näillä valinnoilla on ollut keskeinen merkitys Suomen kansallisen identiteetin kannalta. Kylmän sodan ajan katsotaankin vaikuttaneen omaleimaisesti Suomen kansalliseen identiteettiin.

Kylmän sodan aikakauden katsotaan alkaneen toisen maailmansodan jälkeen. Suomi lähti ”uuteen aikakauteen” sodan hävinneenä valtiona, jonka naapurissa sijaitseva maailmanpolitiikan supervallaksi noussut ekspansionistinen Neuvostoliitto. Lähtökohdaksi Suomi valitsi niin sanotun *myöntöväisyysspolitiikan*, jonka perustaksi institutionalisoitui vuonna 1948 Suomen ja Neuvostoliiton välillä solmittu sopimus ystävydestä, yhteistyöstä ja avunannosta (YYA-sopimus). Jukka Tarkka on kirjoittanut osuvasti, että YYA-sopimuksesta tuli:

yli neljäkymmentä vuotta Suomen päivittäiseen poliittiseen elämään vaikuttanut perusrealiteetti, joka heijastui yleiseen yhteiskunnalliseen käyttäytymiseen, akateemiseen analyysiin, kansalaistoimintaan, sanankäyttöön ja tapakulttuuriin⁴.

Valittua myöntöväisyysspoliittista katsantokantaa leimasi realistinen näkemys politiikan luonteesta ja erityisesti suurvaltapolitiikasta. Suomen ulkopoliitikassa poliittinen realismi näkyi muun muassa pidättäytymisenä solidaarisuutta osoittavista kannanotoista, jotka olisivat arvostelleet Neuvostoliittoa. Max Jakobsonin mukaan Suomen turvallisuuspolitiikka ei perustunut historiallisille tai kulttuurisille siteille eikä jaetuille arvoille tai hengenheimolaisuudelle vaan ”tunteilemattomalle kansallisen edun arvioimiselle”⁵.

---

⁴ Tarkka 2012, 19.

⁵ Jakobson 1980b, 1042.

Tutkimuksen ennakko-oletuksena on se, että valtio pyrkii toimimaan sen poliittisen eliitin johdolla valtion hahmotetun edun mukaisesti. Kansallinen etu ymmärretään ennen kaikkea sosiaalisena konstruktiona, johon vaikuttavat sekä valtion sisäiset voimat että kansainvälisen järjestelmän rakenteet. Teoreettista viitekehystä hahmottaessa tukeudutaankin konstruktivistisiin teoreetikoihin – erityisesti Anne L. Clunaniin ja hänen kehittämiensä aspirationaaliseen konstruktivismiin, jossa korostuu dominoivan omakuvan, kansallisen identiteetin, rooli valtion etunäkökohtien ja täten käyttäytymisen luojana. Omakuvaan liittyy kiinteästi ymmärrys valtion statuksesta ja tarkoituksesta kansainvälisessä järjestelmässä sekä sen luomat aspiraatiot – toiveet ja tavoitteet tiettyjen asioiden saavuttamisesta.

Tutkimus on katsaus Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan historiaan – erityisesti sen realistiseen eli niin sanottuun myöntäväisyyspoliittiseen traditioon, jonka vaikutus Suomen käyttäytymiseen oletetaan olleen suuri. Tutkimus ei ole suinkaan ensimmäinen teoreettinen katsaus Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Se on kuitenkin ensimmäinen aspirationaaliseen konstruktivismiin perustuva tulkinta, millä nähdään olevan arvoa, koska aspirationaalinen konstruktivismi nähdään tutkimuksessa erittäin monipuolisena tapana hahmottaa valtion ulko- ja turvallisuuspolitiikan rakentumista. Myös uusille tulkinnoille Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikasta on tilaa, ja niitä on myös peräänkuulutettu ⁶. Vanhoja teoreettisia näkökulmia on hyvä asettaa koetukselle. Sillä, millaisena valtion nykyinen ulkopoliittinen johto hahmottaa valtion historiaa, voi olla suurtakin merkitystä valtion senhetkisellet ulko- ja turvallisuuspolitiikalle, mikä tutkimuksen teoreettista viitekehystä käsitellessä tulee esiin.

Tutkielma itsessään voidaan fokusoida varsin monella tavalla kansainvälisen politiikan tutkimuksen kenttään. Se on ensinnäkin osa keskustelua kansallisesta edusta, joka ymmärretään tutkimuksessa ennen kaikkea sosiaalisena konstruktiona, johon vaikuttavat valtion sisäiset ja ulkoiset sosiaaliset sekä materiaaliset seikat. Toiseksi tutkielmassa otetaan kantaa konstruktivistin sisäiseen debattiin. Kansallinen identiteetin roolia korostetaan kansallisen edun määrittäjänä, ja etuun nähdään vaikuttavan valtion ulkoisten rakenteiden ohella myös sisäiset tekijät, mikä tekee pesäeroa muun muassa *wendtiläiseen* konstruktivismiin. Kolmanneksi tutkimus liikkuu niin sanotun ulkopoliitiikan analyysin ja perinteisen kansainvälisen politiikan tutkimuksen rajapinnassa. Vaikka tutkimus toimijakeskeisenä nojaa melko vahvasti ulkopoliitiikan analyysin puolelle, ei raja ole välttämättä kovinkaan mielekäs.

---

⁶ Aunesluoma & Mitzner 2013.

Sekä toimijan että rakenteen vaikutukset huomioon ottava konstruktivistinen teoria on omiaan hälventämään tätä rajaa.

Tutkimuksessa pyritään nojaamaan monipuoliseen aineistoon. Suomen kylmän sodan identiteettinarratiivii muodostettaessa tukeudutaan pääasiassa toisen käden aineistoon ja jo olemassa olevaan historiankirjoitukseen. Tapauksia analysoidessa mukaan tuodaan runsaasti ensimmäisen käden lähteitä, joita ovat muun muassa päiväkirjat, muistelmat, puheet, kirjoitukset, julkilausumat, pöytäkirjat ja raportit. Kyseisen aineisto avaa mahdollisuuden keskittyä nimenomaan ulkopoliittisen johdon toimintaan. Tutkimus nojaa metodologisesti ja varsin löyhällä tavalla teorialähtöiseen sisällönanalyysiin, mutta runsaan historiallisen materiaalin vuoksi myös historiantutkimuksen metodologisia lähtökohtia otetaan huomioon.

Ensimmäiseksi tutkimuksessa pureudutaan sosiaalisen konstruktivismiin ja niin sanottuun ulkopoliittikan analyysiin. Pääasiallisena tarkoituksena on tuoda esiin, minkälaista konstruktivistinen ulkopoliittikan analyysi on ollut ja mihin se on yleisesti keskittynyt. Sen jälkeen siirrytään käymään keskustelua kansallisesta edusta. Ensisijaisesti huomio kohdistuu konstruktivismin sisäiseen debattiin valtion kansallisiin etunäkökohtiin perustuvan toiminnan muodostumisesta. Myös konstruktivismin tiettyjä ennakkoehtoja tuodaan esiin. Osion lopuksi esitellään tutkimuksen teoreettinen viitekehys, joka on siis Anne L. Clunanin teoksessaan *Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity and Security Interests* hahmottelema aspirationaalinen konstruktivismi.

Tutkimuksen ensimmäisessä analyysiosiossa luodaan kansallisen identiteetin käsitteen pohjalta kertomus Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehittymisestä. Analyysivälineenä toimivat aspirationaalisen konstruktivismin keskeiset käsitteet. Sen jälkeen siirrytään analysoimaan valittuja tapauksia, minkä johdosta aspirationaalinen konstruktivismi tuodaan laajempien linjojen hahmottelemisesta spesifimpään kontekstiin. Lopuksi esitellään tutkimuksen tulokset ja käydään keskustelua mahdollisen jatkotutkimuksen tarpeesta.

2. SOSIAALINEN KONSTRUKTIVISMI JA ULKOPOLITIIKAN ANALYYSI

2.1. Ulkopoliitikka sosiaalisena konstruktiona

Ulkopoliitikalla viitataan yleisimmin valtion sen ulkopuolelle kohdistamaan politiikkaan, jonka kohteena ovat useimmiten toiset valtiot tai kansainväliset järjestöt. Ulkopoliittinen toiminta muodostuu muun muassa diplomaattisista, taloudellisista ja sotilaallisista toimista sekä näihin liittyvistä sopimuksista, kannanotoista, suunnitelmista tai ajatuksista. Ulkopoliitikka on mielletty varsin elitistiseksi toiminnaksi, ja se pelkistyykin valtiota edustavien hallitusten tai valtionpäämiesten toimintaan. Ulkopoliittista toimintaa on myös mahdollista jaotella eri osa-alueisiin. Ulkopoliitiikan keskeiseksi substanssiksi monesti mielletään ”korkean politiikan” kysymykset kuten valtion suvereeniteetti ja sen säilyttäminen. ”Alemman politiikan” kysymyksiä ovat taas esimerkiksi talous- ja ympäristökysymykset.⁷

Tutkimuksessa sosiaalisen konstruktivismi ymmärretään lähestymistapana, joka keskittyy ideoiden, normien, tiedon, kulttuurin ja argumenttien rooliin kansainvälisessä politiikassa korostaen kollektiivisten – intersubjektivisten – ideoiden ja ymmärrysten roolia sosiaalisessa elämässä. Konstruktivismi olettaa inhimillisen kanssakäymisen olevan ennen kaikkea ideationaalisten eikä pelkästään materiaalisten tekijöiden muodostamaa. Tärkeimmät ideationaaliset tekijät ovat kollektiivisesti jaettuja uskomuksia, jotka eivät ole pelkistettävissä yksilöön. Nämä jaetut uskomukset muokkaavat taas toimijoiden identiteettiä ja tätä kautta myös niiden etunäkökohtia eli intressejä. Konstruktivistisessä analyysissä keskitytäänkin ymmärtämään sosiaalisten faktojen muutosta ja niiden vaikutusta politiikkaan.⁸ Tarkastelun kohteena on siis tavallaan maailma, joka on saamassa muotonsa toimijan ja rakenteen vuorovaikutuksessa⁹. Tämän tutkimuksen kannalta oleellista on se, että konstruktivismi ei oletta toimijoiden edun olevan valmiiksi annettu vaan toimijan sosiaalisen ympäristön aiheuttama tuote. Tutkimuksessa tätä edun ja identiteetin rakentumista tarkastellaan Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan historian kontekstissa.

Sosiaalinen konstruktivismi ei ole pelkästään kansainvälisen politiikan teoria. Kuten esimerkiksi rationaalisen valinnan teoriaa sitä voidaan soveltaa monenlaisen sosiaalisen elämämuodon tutkimiseen.

---

⁷ Forsberg & Vaahtoranta 1993, 11–14.

⁸ Finnemore & Sikkink 2001, 392–393.

⁹ Checkel 2007, 72.

Konstruktivismi ei itsessään kerro, mitä toimijoita tulisi tutkia¹⁰. Sovellettaessa sitä kansainvälisen politiikan tutkimukseen valtiosta tulee varsin luonnollinen tutkimuskohde ottaen huomioon sen avainroolin kansainvälisessä politiikassa ja kansainvälisen politiikan tieteenalan eri tutkimusongelmissa¹¹. Täten on sanomattakin selvää, että sovellettaessa konstruktivismia ulkopoliittikan tutkimukseen ideoiden ja ymmärrysten roolia katsotaan nimenomaan valtion näkökulmasta.

Konstruktivismi ei ole monoliittinen kokonaisuus – kuten eivät ole muutkaan kansainvälisen politiikan lähestymistavat. Täten suhtautumisen siihen, mitkä tekijät vaikuttavat valtion ulkopoliittikkaan, vaihtelee eri suuntausten kesken. Alexander Wendt korostaa rakenteen merkitystä toimijan identiteetin rakentumisessa, ja näin se on keskeisin valtion toimintaa muovaava tekijä. Niin sanottu *Miamin ryhmä* taas painottaa valtion sisäisiä tekijöitä ja niiden vaikutuksia. Samalla he korostavat puheen merkitystä toimintaa ja merkitystä rakentavana tekijänä enemmän kuin esimerkiksi Wendt.¹² Steve Smith on tiivistänyt varsin hyvin konstruktivistien suhteen ulkopoliittikkaan. Wendtin kuuluisaa lausahdusta mukaillen hän toteaa, että ”ulkopoliittikka on sitä, mitä valtiot siitä tekevät”¹³. Ulkopoliittikassa ei ole siis kysymys niinkään valmiiksi annettujen kansallisten etujen puolustamisesta vaan niiden määrittämisestä.

Ted Hopf jaottelee teoksessaan *Social Construction of International Politics* kansainvälisen politiikan konstruktivistisen teorian kolmeen luokkaan: *normatiiviseen, rakenteelliseen ja sosiaaliseen konstruktivismiin*¹⁴. Normatiivisen konstruktivismiin edustajat kuten Martha Finnemore kiinnittävät huomiota normeihin ja niiden vaikutukseen valtion käyttäytymiseen. Valtion sisäiset tekijät jäävät siinä vähälle huomiolle, ja seuraamuksen logiikka korostuu. Rakenteellisen konstruktivismiin paras esimerkki on taas jo esillä ollut Wendt, joka painottaa valtioiden välisten suhteiden merkitystä identiteettien rakentumiselle. Systemisenä teoriana se yksinkertaistaa paljon maailman kompleksisuutta. Järjestelmän yksiköiden luonteesta ja niiden välisestä kanssakäymisestä tehdään mittavasti ennakko-oletuksia. Hopf pitää itseään sosiaalisena konstruktivistina. Hän korostaakin

---

¹⁰ Myös Finnemore ja Sikkink vertaavat konstruktivismia rationaalisen valinnan teoriaan. Kumpikaan heistä ei oletakaan mitään politiikan sisällöstä vaan antavat kehysten sosiaalisen elämän ja kanssakäymisen tarkastelulle. Lähestymistapojen ero tulee esiin siinä, että rationaalisen valinnan teoria keskittyy hyötyjään maksimoivaan rationaaliseen toimijaan, kun konstruktivismi tarkastelee toisiaan rakentavaa toimijaa ja rakennetta. Kts. Finnemore & Sikkink 2001, 393.

¹¹ Wendt 1999, 193.

¹² Smith 2001, 38.

¹³ *ibid.*

¹⁴ Sosiaalisella konstruktivismilla viitataan yleensä kansainvälisen politiikan tieteenalalla nimenomaan konstruktivistiseen teoriaperinteeseen. Tässäkin tutkimuksessa sosiaalisella konstruktivismilla viitataan yleisesti koko konstruktivistiseen teoretisointiin, ellei toisin mainita.

toimijan sisäisten kognitiivisten tekijöiden merkitystä identiteetin rakentumiselle kuin myös rakenteellisten tekijöiden merkitystä, joita hän teoksessaan myös tuo esille.¹⁵ Aspirationaalisen konstruktivismin kehittäjä Clunan voidaan varsin luonnikkaasti sijoittaa Hopfin kategorioinnissa sosiaalisten konstruktivistien luokkaan. Hän korostaa suurelta osin yhteisöllisiä valtion sisäisiä tekijöitä identiteettien valitsemisessa poiketen tosin varsin paljon Hopfin kognitiivisesta mallista.

Konstruktivistisissa teorioissa on vahva oletus siitä, että valtion toiminnan pohjana on käsitys sen edusta. Tällä tavalla ne osittain edustavat yhteiskuntatieteilijöiden ja historioitsijoiden ”modernia ortodoksisuutta”, jossa toimijoiden nähdään toimivan etujensa pohjalta¹⁶. Samalla ne kuitenkin eroavat merkittävästi sekä rakennetta että toimijaa korostavista rationaalisista ja materiaalisista teorioista kuten neorealismista ja -liberalismista. Konstruktivisteille valtioiden etu ei ole koskaan eksogeeninen toisin kuin materiaalisista lähtökohdista ponnistaville teorioille. Se, että intressejä pidetään valmiiksi annettuina, on konstruktivistien mukaan ongelmallista, koska materialistiset teorit eivät ota huomioon sosiaalisen kanssakäymisen merkitystä. Rakennetta korostavat materialistit näkevät valtion toiminnan omien etujen rationaalisena laskemisena ja maksimoimisena. Anarkian aiheuttamassa nollasummapelissä valtion katse kääntyy automaattisesti materialisiin seikkoihin (voima, talous) sen turvallisuuden maksimoimiseksi. Tämä näkökulma on konstruktivisteille hieman ontto. Rakenteiden merkitystä ei konstruktivismissa kielletä, joskus niitä jopa korostetaan, mutta materiaaliset rakenteet saavat merkityksensä vasta, kun sosiaaliset tekijät antavat niille sen¹⁷. Rakenteet eivät itsessään myöskään determinoi valtion ulkopoliittikkaa. Päätöksentekijä ei ole rationaalisia laskuja tekevä *homo oeconomicus* vaan pikemminkin *homo sociologicus*, jonka halut, intressit ja identiteetit kehittyvät sosiaalisen kanssakäymisen myötä.¹⁸

Myös toimijatasolla konstruktivismi eroaa materiaalisista ja rationaalisista näkökannoista. Toimijatasolla operoivat teorit, kuten suurin osa ulkopoliittikan analyysista, hylkäävät rakenteita korostavien teorioiden ajatukset yhtenäisistä toimijoista anarkkisessa toimintaympäristössä. Rajoittavien rakenteellisten tekijöiden ohella valtion sisäisillä prosesseilla on merkitystä ulkopoliitikalle, ja tällaisia prosesseja tuovat esiin muun muassa byrokraattisen toiminnan malli ja eri

---

¹⁵ Hopf 2002, 279–290.

¹⁶ Ringmar 1996, 44.

¹⁷ Varsin vaikuttava kuvaus sosiaalisten tekijöiden merkityksestä kansainvälisen politiikan rakenteisiin löytyy Alexander Wendtin teoksesta *Social Theory of International Politics*, jossa hän esittelee kolme niin sanottua anarkian kulttuuria. Kts. Wendt 1999, 246–312.

¹⁸ Browning 2008, 21–23.

peliteoriat. Näillekin teorioille, kuten liberaaleille utilitarismia korostaville suuntauksille, on kuitenkin yleistä liittää valtion edut automaattisesti selviytymiseen ja turvallisuuteen sekä hyvinvointiin. Nämäkään päämäärät eivät riitä selittämään valtion toiminnasta juuri mitään. Tästä Browning pitää esimerkkinä Suomen EU-jäsenyysneuvotteluja. EU-jäsenyys ei ollut vaan taloushyötyjä maksimoiva ratkaisu, sillä siihen olisi todennäköisemmin riittänyt pelkästään ETA-jäsenyys. EU-jäsenyyden ymmärtämiseen tarvitaankin ymmärrystä Suomen poliittisesta ja historiallisesta kontekstista sekä identiteettikysymyksistä.¹⁹

Rationaalis-materiaalisen lähestymistavan valtioiden käyttäytymiseen voidaan tiivistää ”miksi”-kysymyksiin. Miksi valtio X toimin näin? Tämä johtaa usein tiettyjen syy-seuraus-suhteiden etsimiseen esimerkiksi kansainvälisen politiikan rakennemuutoksista. Konstruktivismi lähestyy valtion toimintaa ennemminkin ”miten”- tai ”miten on mahdollista” -kysymysten kautta. ”Miten”-kysymyksen avulla pyritään katsomaan toiminnan rakentumista ja myyttejä, uskomuksia sekä symboleja, jotka ovat rationaalisten väitteiden takana.²⁰ Onkin erittäin tärkeätä pohtia, miksi jokin toiminta edes nähdään mahdollisena²¹.

2.2. Ulkopoliitiikan analyysi ja konstruktivismi

Ulkopolitiikan analyysin on sanottu olevan ilman kotia oleva teoriaperinne, joka on ollut erillään kansainvälisen politiikan varsinaisista teorioista²². Se on kuitenkin useasti luettu osaksi kansainvälisen politiikan tutkimusta²³. Hudsonin mukaan ulkopoliitiikan analyysia, tai sen tyyppistä toimintaa, on ollut olemassa yhtä kauan, kuin on ollut historioitsijoita, jotka ovat olleet kiinnostuneita valtiojohtajien päätöksistä suhteessa toisiin valtioihin²⁴. Ulkopoliitiikan tutkimuksen kenttää on leimannut näkökulmien moninaisuus. Forsberg ja Vaahtoranta ovatkin todenneet, että

jokaisen yksittäisen valtion ulkopoliitiikkaa analysoidaan tavallisesti melko itsenäisestä ja väljästä viitekehystä käsin, jota muovaavat maan geopoliittinen asema, historia, sisäpoliittiset olosuhteet taloudellinen rakenne, poliittisten johtajien henkilökohtaiset ominaisuudet ja muut vastaavat seikat.²⁵

---

¹⁹ Browning 2008, 31–34.

²⁰ Browning 2008, 21–22.

²¹ Houghton 2007, 35.

²² Houghton 2007, 24–25.

²³ Forsberg & Vaahtoranta 1993, 14.

²⁴ Hudson 2005, 5.

²⁵ Forsberg & Vaahtoranta 1993, 15.

Kubáľková mukaan kansainvälisten suhteiden (IR) tutkimuskenttä jakautui 1950-luvulla kahteen osaan kansainväliseen politiikkaan ja ulkopolitiikan analyysiin (FPA). Kansainvälistä politiikkaa leimasi systeeminen näkökulma, kun taas ulkopolitiikan analyysi pyrki avaamaan ”mustan laatikon kanta” tutkimalla ulkopoliittista päätöksentekoa. Toisin sanoen kansainvälisen politiikan kiinnostuksena oli ennen kaikkea rakenne, kun ulkopolitiikan analyysi tarkasteli toimijaa. Monet konstruktivistit ovat kuitenkin olleet sitä mieltä, että kyseessä on turha jako, ja konstruktivismilla olisi itse asiassa kyky kuroa tätä kuilua umpeen.²⁶

Tutkielmassa jaetaan konstruktivistien ajatus jaon turhuudesta, vaikka siinä hyväksytään monia ulkopolitiikan analyysin olettamuksia. Tutkimuskohteena on yhden toimijan ulkopolitiikka ja ulkopoliittinen päätöksenteko sekä rakentuminen. Tämä ei tarkoita, ettei rakenteellisille seikoille annettaisi huomiota – tarkastelun lähtökohta ei ole vaan makrotasolla tai systeeminen, kuten kansainvälisen politiikan tutkimuksessa usein on. Kuten myöhemmin tutkielmassa tulee esille, valtion ulkopolitiikan rakentumiseen vaikuttavat sekä sen sisäiset että ulkoiset sosiaaliset ja materiaaliset tekijät, eikä toista voi priorisoida toisen kustannuksella. Aspirationaalinen konstruktivismi korostaa nimenomaan sitä, että kansallisen identiteetin pohjalta kumpuavat ideat ja käytännöt ovat linjassa reaali maailman kanssa.

Mitä ulkopoliittisissa analyysissä on sitten perinteisesti tutkittu ja mitä on haluttu ymmärtää tai selittää? Hudsonin mukaan ulkopolitiikan analyysin tehtävänä on tarkastella päätöksentekijöiden päätöksiä, joilla on tai ainakin oletetaan olevan vaikutuksia oman kansallisvaltion ulkopuolella oleviin entiteetteihin. Päätökset voivat olla joko suoraan ulkoiseen toimintaympäristön vaikuttamiseen pyrkiviä tai sisäpoliittisia päätöksiä, jolla on ulkoisia vaikutuksia. Tutkimuksen kohteena voi olla yksittäinen päätöksentekotilanne tai ryhmittymä tiettyjä päätöksiä, jotka liittyvät johonkin spesifiin tilanteeseen – samoin kuin päätöksenteon eri vaiheet kuten ongelmanratkaisu, tavoitteinen priorisointi ja eri vaihtoehtojen arvioiminen. Koko prosessia leimaa kiinnostus niitä toimijoita kohtaan, joilla on auktoriteettia ja kykyä vaikuttaa kansallisiin resursseihin. Toisin sanoen ulkopolitiikan analyysin kohteena on ennen kaikkea ulkopoliittinen eliitti.²⁷

---

²⁶ Kubáľková 2001, 15 & 19; Wendtin konstruktivismi on tästä poikkeus, koska rakenteellisena konstruktivistina hän ei kiinnitä huomiota toimijan sisältä tuleviin vaikutuksiin valtion ulkopolitiikassa. Kts. Smith 2001, 45 & 50–51.

²⁷ Hudson 2007, 4.

Toki tiettyjä reunaehtoja on hyvä olla. Toiminnan on oltava tarkoituksellista, ja toiseksi siinä on oltava kansainvälisen toiminnan komponentteja. Ei-tarkoituksellista toimintaa on sängen vaikea analysoida, ja valtion sisäisiin asioihin liittyvälle päätöksenteolle on omat analyysikeinonsa. Haasteensa ulkopoliittikan analyysille tuo se, että päätöksentekotilanteet eivät ole useinkaan havainnoitavissa. Siksi, kuten tässäkin tutkimuksessa, historiallinen data on hyvä analyysikohte.²⁸

Checkel on hahmottanut kolme erityistä tapaa, jolla konstruktivismi voi kontribuoida ulkopoliittikan analyysiin. Niistä kaksi ovat tuttuja tapoja – byrokraattinen malli ja päätöksenteko – joihin konstruktivismi voi tuoda lisäarvoa. Kolmas, kansainvälisen yhteisön roolia korostava näkökulma saattaa olla vieraampi malli. Byrokraattisen toiminnan mallissa valtiotoimijaa ei nähdä monoliittisena vaan tunnustetaan se, että valtion sisäisillä eri toimijoilla, esimerkiksi eri ministeriöillä, saattaa olla hyvinkin erilainen kuva kansallisesta edusta. Etua saatetaan katsella hyvinkin näkökulmasta, joka sopii oman organisaation toimintaan. Konstruktivismi voi tuoda näkökulmaa, miten eri tahojen intressit ovat rakentuneet. Samalla konstruktivismi voisi laajentaa näkökulmaa valtion sisäisistä organisaatioista kansainvälisiin ei-valtiollisiin järjestöihin ja tarkastella niiden toiminnan rakentumista.²⁹

Ulkopoliittikan analyysissä on perinteisesti ollut oletus, että toimijat ovat instrumentaalisesti rationaalisia. Niillä on selkeästi tiedossa, mitä ne haluavat, ja käyvät kauppaa saavuttaakseen etunsa. Toimintaa leimaavat strategisuus ja taktikointi, jotka auttavat toimijaa laskelmoimaan oman etunsa maksimoinnin. Nytemmin on yleistynyt käsitys siitä, että toimijoiden rationaalisuus on rajattua, koska kaikenkattava laskelmointi ei ole yksinkertaisesti mahdollista inhimillisten resurssien ollessa rajalliset.³⁰ Kielen merkitystä painottava konstruktivismi voisi korostaa habermasilaista kommunikatiivista rationaalisuutta, jossa olennaista on se, että yksilöt eivät niinkään laske kuluja tai hyötyjä vaan suostuttelevat ja pyrkivät vakuuttamaan toisiaan. Täten etunäkökohdat ovat neuvoteltavissa. Yksilöt eivät lähde neuvottelemaan tietoisina siitä, mitä haluavat. Väittelyt ja keskustelut ovat osa päätöksenteon logiikkaa, ja nimenomaan argumentaation kautta määritetään, mikä esimerkiksi kansallinen etu on.³¹ Kommunikatiivinen rationaalisuus liippaa läheltä myös aspirationaalisen konstruktivismin ideaa eri omakuvista ja siitä, että jokin omakuva valitaan

---

²⁸ Hudson 2007, 5.

²⁹ Checkel 2007, 24–25.

³⁰ Stein tuo esiin monia rationaalisuutta rajoittavia tekijöitä ja tulee lopputulokseen, että edes rajattu rationaalisuus ei ole mahdollista. Tätä hän perustelee muun muassa tuomalla esiin psykologisesti rationaalista päättelyä vaikeuttavia tekijöitä. Kts. Stein 2007, 102–114.

³¹ Checkel 2007, 76.

tietynlaisen neuvottelu- ja testausprosessin jälkeen kansalliseksi identiteetiksi, jonka pohjalta taas etunäkökohtia muodostetaan.

Viimeisenä Checkel tuo esiin kansainvälisen yhteisön käsitteen, jossa tullaan jo mainittuun teemaan kansainvälisen politiikan ja ulkopoliittikan analyysin välisten rajojen häivyttämisestä. Kansainvälisen ja valtion sisäisen välinen raja ei olekaan enää kovin selvä. Konstruktivismi olisi kykeneväinen hahmottamaan tätä kompleksista suhdetta ylittämällä tutkimustasoihin liittyvän ongelman ja tutkimaan mekanismeja, jotka kytkevät valtion sisäiset asian kansainvälisiin. Tutkimuskentällä onkin syntynyt konsensus siitä, että rakenteellisia ja sisäisiä analyyseja tulisi yhdistää ja tasoja leikkaavia analyyseja tarvitaan. Konstruktivistit ovatkin alkaneet tarttua haasteeseen.³²

Myös ideat ja identiteetit ovat kuuluneet konstruktivistiseen ulkopoliittikan analyysiin, ja identiteetit tuntuvan usein olevan jopa konstruktivistisen ulkopoliittikan keskiössä vähintäänkin silloin, kun puhutaan kansallisesta identiteetistä. Edun rakentumista ilman identiteetin vaikutusta on myös pyritty hahmottamaan, mutta tapa on tuntunut jäävän nykykonstruktivismissa paitsioasemaan.³³ Identiteetin avulla on pyritty selvittämään muun muassa valtion luonteen muutosta, ja identiteettien tutkiminen on ollut osa ulkopoliittikan ideationaalista käännoästä, jossa ulkopoliittikan muutos nähdään ideoiden ja uskomusten näkökulmasta. Identiteetit ovat kasvaneen soveltamisen myötä jopa ”ulkopolitisoituneet” niin, että ne ovat sulautuneet osaksi ulkopoliittikan analyysin perinteisiä malleja ja teorioita.³⁴

Kaarbo on esitellyt kolme tapaa, jolla identiteetit ovat vakiintuneet osaksi ulkopoliittikan analyysia ja jolla ulkopoliittikan analyysi voisi hyötyä identiteettien tutkimisesta. Ensinnäkin ulkopoliittikan analyysin piirissä on jo tutkittu identiteettiä lähellä olevia rooleja, ja nyt identiteettien avulla aikaisempaa teoretisointia voitaisiin kehittää. Toiseksi identiteetit voivat avata ovia psykologian ja sosiaalipsykologian maailmaan ja niiden hyödyntämiseen ulkopoliittikan tutkimuksessa, mistä Clunan on oiva esimerkki. Identiteetti itsessään on ennen kaikkea psykologinen käsite siitä, miten yksilöt näkevät itsensä ja myös toisensa. Kolmanneksi ulkopoliittikka ja identiteetit sopivat institutionaalisen

---

³² Checkel 2007, 77–78.

³³ Finnemore on korostanut kansainvälisen rakenteen merkitystä valtioiden taipumusten rakentajana – niiden ”opettajana”. Rakenteita ja niiden kausaalista merkitystä voidaan lähestyä kolmesta näkökulmasta. Ensinnäkin rakenteiden kausaalista vaikutusta on Finnemoren mukaan tutkittu vähän. Sosiaalisissa rakenteissa on eri aspekteja ja elementtejä, joiden keskinäiset suhteet ovat epäselviä. Toiseksi Finnemore tarjoaa englantilaisen koulun näkökulmaa kansainvälisestä yhteisöstä, joka vaikuttaa valtioiden käytökseen. Kolmas lähestymistapa on sosiaalinen institutionalismi, joka korostaa syvenevän ja laajenevan maailmankulttuurin roolia, ei kansainvälistä yhteisöä, sosiaalisen rakenteen konstituojana. Kts. Finnemore 1996, 16–21.

³⁴ Kaarbo 2003, 159–160.

päätöksenteon kontekstiin sekä sisäisten tekijöiden vaikutukseen ulkopoliitikassa, mikä korostuu nimenomaan tässä tutkielmassa. Eliiteillä esimerkiksi voidaan olettaa olevan jokin kollektiivinen identiteetti, joka voi olla hyvinkin samanlainen kuin poliittisten massojen identiteetti tai sitten ristiriidassa sen kanssa.³⁵ Tarkemmin identiteetteihin ja konstruktivistien erilaisiin tulkintoihin paneudutaan tutkielman seuraavassa osassa, mikä tuo esiin sen, että vaikka konstruktivistisessä ulkopoliittikan tutkimuksessa identiteettien rooli on erittäin suuri, käsityksen esimerkiksi sen rakentumisesta ovat varsin erilaisia.

Suomen identiteetin muutoksia käsittelevässä teoksessaan *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis* Christopher Browning toteaa, että konstruktivismi sopii ulkopoliittikan pidempien linjojen hahmottamiseen spesifien päätöksentekotilanteiden asemesta. Browningin mukaan niihin käyvät paremmin perinteiset päätöksentekoanalyysit tai byrokraattinen malli.³⁶ Tutkielmassa jaetaan Browningin mielipide konstruktivismin hedelmällisyydestä valtion ulkopoliittikan pitkien linjojen analysoimiseen. Konstruktivistista teoriaa sovelletaan tosin myös varsin tarkasti rajattujen ulkopoliittisten tilanteiden analysoimiseen. On vaikea nähdä, miksi kansallisella identiteetillä ei olisi roolia silloin, kun päätöksentekijät muodostavat politiikkaa suhteessa johonkin yksittäiseen kysymykseen. Tutkimuksessa itse asiassa väitetään, että toimijan omakuva on politiikan muodostamisessa jatkuvasti läsnä, mitä pyritään tuomaan myös esiin.

2.3. Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat – laadullinen sisällönanalyysi ja historiantutkimus

Konstruktivistisen teorian käyttäminen ei ohjaa minkään tietyn metodin soveltamiseen. Se toki vie tiettyjen asiakysymysten äärelle, mutta tutkija voi itse valita omaan tutkimuskohteeseensa soveltuvimmat tutkimustyökalut ja metodit. Tärkeintä on, että tutkija kykenee löytämään intersubjektiivisiä merkityksiä, jotka ovat konstruktivistisen tutkimuksen keskiössä. Tähän hän voi soveltaa esimerkiksi diskurssianalyysia, haastatteluja tai vaikka sisällönanalyysia.³⁷

Tutkimuksen metodologia voidaan parhaiten ymmärtää laadullisena *teorialähtöisenä* sisällönanalyysina – joskin metodologinen viitekehys on löysähkö. Laadullisessa analyysissä teorian

---

³⁵ Kaarbo 2003, 160–162.

³⁶ Browning 2008, 69.

³⁷ Finnemore & Sikkink 2001, 395.

merkitys korostuu. Teorialla viitataan nimenomaan *teoreettiseen viitekehykseen*, jossa kuvataan tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ja niiden välisiä suhteita. Täten kun puhutaan laadullisesta tutkimuksesta, eräs sen kulmakiviä on saatujen havaintojen teoriapitoisuus. Tutkimuksen tulokset eivät siis ole käytetystä havaintomenetelmästä tai tutkijasta irrallisia. Tämä tarkoittaa taas sitä, että kaikki tieto on tietystä mielessä subjektiivista, ja tutkimuksen asetelma on tutkijan oman ymmärryksensä varassa.³⁸ Tutkielman menetelmävalinta on hyvin pragmaattinen. Koska tutkimusongelma ei ohjaa tarkastelemaan niinkään todellisuuden rakentumista, esimerkiksi diskurssianalyttiselle menetelmälle ei nähty tarvetta.

Sisällönanalyysiä voidaan pitää laadullisen tutkimuksen ”perusanalyysimenetelmänä”. Suurin osa eri nimillä kulkevista laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmästä perustuu jollain tavalla sisällönanalyysiin, jos sillä tarkoitetaan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysiä *väljänä* teoreettisena kehyksenä.³⁹ Näin ollen kyseisen tutkimuksen metodologia sopii hyvin sisällönanalyttiseen viitekehykseen. Kerättyjä kirjallisia aineistoja analysoidaan aspirationaalisen konstruktivismin keskeisten käsitteiden näkökulmasta tutkimusongelman ja kysymysten ollessa jatkuvasti mielessä. Aspirationaalisen konstruktivismin käsitteet toimivat analyysissä johtotähtinä, jotka ohjaavat muun muassa sitä, mikä tutkimuksen runsaassa aineistossa kiinnostaa. Aineistoa läpikäydessä erotetaan ja merkitään ne asiat, jotka aspirationaalisessa konstruktivismissa nähdään olennaisena. Muu jätetään tutkimuksesta pois. Lopulta havaintoja kerätään yhteen, ja niistä muodostetaan mahdollisimman koherentti yhteenveto tutkimuksen raporttiin.⁴⁰ Tutkimukselle ja sen teorialle tärkeää käsitteistöä esitellään tarkemmin seuraavassa kappaleessa. Tärkeimpiä käsitteitä ovat omakuvat, valtion kokema status ja tarkoitus, sisä- ja ulkoryhmät sekä eri liikkuvuusstrategiat. Käytännössä tämä siis tarkoittaa, että aineiston järjestelmällisellä läpikäynnillä pyritään löytämään viitteitä Suomen omakuvan vaikutuksesta sen toimintaan, sen ymmärrystä statuksestaan ja tarkoituksestaan, sen mahdollisia sisä- ja ulkoryhmiä ja merkkejä mahdollisista liikkuvuusstrategioista.

Tutkimuksen analyysi on *teorialähtöistä*. Päätelyn logiikka on tällöin deduktiivista, ja teorian avulla on hahmoteltu kategorioita, joihin tutkimuksen aineistomateriaali suhteutetaan. Teorialähtöinen analyysi eroaa aineistolähtöisestä analyysistä siten, että abstrahoinnissa empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin. Aineistolähtöisessä analyysissä teoreettisia käsitteitä luodaan aineistosta, kun

---

³⁸ Tuomi & Sarajärvi 2002, 18–19.

³⁹ Tuomi & Sarajärvi 2002, 93.

⁴⁰ Mallin inspiraationa toiminut Timo Laineen kuvaus laadullisen analyysin etenemisestä. Kts. Tuomi & Sarajärvi 2002, 94.

teorialähtöisessä analyysissä käsitteet tulevan valitun teorian mukana.⁴¹ Tämän tutkimuksen tapauksessa tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tarkastellessa Suomen toimintaa kahdessa valitussa tapauksessa ohjaavana ajatuksena on se, että valtion kansallinen identiteetti vaikuttaa siihen, miten Suomi näissä tapauksissa käyttäytyy. Teoria on myös ohjannut aineiston hankintaa. Aspirationaalisessa konstruktivismissa ulkopoliittisen eliitin rooli korostuu. Täten tutkimukseen on valittu aineistoja, jossa eliitin näkemykset oletetaan tulevan selkeästi esiin. Näitä ovat muun muassa päiväkirjat, puheet, muistelmat ja raportit. Aineistoa myös analysoidaan teorian avulla, mikä on tuotu jo esiin, ja teorian on myös tarkoitus olla kiinteästi osana tutkimustulosten raportointia.

Koska tutkimuksen aineisto ja tutkimusongelma liittyvät hyvin kiinteästi poliittiseen historiaan, on syytä pohtia tutkimusta hieman myös historiantutkimuksen näkökulmasta. Tutkimus itsessään nojaa jo hyväksytyyn historialliseen tietoon tuoden siihen teoreettista näkökulmaa. Aineistoksi on kerätty kuitenkin myös ensikäden historiallisia lähteitä, mikä tekee joidenkin historiantutkimuksen seikkojen tarkastelun perustelluksi. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja metodologiset lähtökohdat määräävät jo pitkälti sen, että historian tutkiminen tämän tutkimuksen kontekstissa ei ole *rankelaista* kuvailemaa historian kertomusta ”*wie es eigentlich gewesen ist*”. Näkökulma on väkisin subjektiivinen ja joitain seikkoja ulossulkeva. ”Kaikenkattavien” väitteiden tekeminen ei ole konstruktivististen perinteiden mukaista, ja niitä pyritään välttämään⁴². Teoreettinen viitekehys ohjaa myös käsitteiden tarkkaan määrittelyyn, minkä on oltava historian tutkimuksessa tavallista täsmällisempää.⁴³

Lähdekriittinen menetelmä on yksi historiallisen tutkimuksen kulmakivistä, jota on myös kutsuttu historialliseksi metodiksi. Sen perusajatus on, että historiallista tapahtumaa tai ilmiötä rekonstruoidessa olisi oltava mahdollisimman hyvin selvillä lähteen alkuperästä ja tietoarvosta.⁴⁴ Tutkielman primäärilähteitä kerätessä pyritäänkin nojautumaan mahdollisimman luotettaviin lähteisiin kuten virallisiin asiakirjoihin⁴⁵. Toisaalta tutkielmassa nojataan varsinkin Suomen kansallista identiteettiä taustoittavassa ja konstruoivassa osiossa toisen käden lähteisiin. Tällöin toisten kirjoittajien lähdekritiikkiin on luotettava, ja tutkielmaa kirjoittaessa pyritään tutustumaan myös mahdollisimman moniin toisen käden lähteisiin, mikä on omiaan lisäämään tiedon luotettavuutta.

---

⁴¹ Tuomi & Sarajärvi 2002, 100 & 116.

⁴² Finnemore & Sikkink 2001, 394.

⁴³ Hietala 2001, 21 & 25.

⁴⁴ Meinander 1999, 17.

⁴⁵ Kalela 2000, 91.

Kalela puhuu niin sanotusta kehittyneestä lähdekriittisestä lähestymistavasta, jossa paikkansapitävän tiedon asemesta on ryhdytty etsimään *validia* tietoa. Lähteet eivät ole välttämättä luotettavia vaan eri tavalla informatiivisia. Lähde voidaan siis nähdä enemmänkin todisteena. Olennaista on kysyä, ”onko lähde pätevä vastaamaan juuri tähän kysymykseen?”. Tutkijalla on eräällä tavalla suuri vastaus saada ”lähde puhumaan”.⁴⁶ Kalelan esiintuomat kysymykset ovat tämän tutkimuksen kannalta relevantteja varsinkin primääriaineistoja kerätessä. Tutkimusta tehdessä ja aineistoa kasattaessa joudutaankin pohtimaan, onko aineistosta mahdollista saada selville, miksi ulkopoliittinen johto toimi, niin kuin toimi. Tämä ohjaa mielenkiinnon muun muassa muistelmien ja päiväkirjojen pariin, joiden avulla on mahdollista päästä kiinni tutkimukselle tärkeiden eliittien ajatusmaailmaan. Eliittien ajatusmaailmat voivat taas poiketa hyvinkin ”todellisesta menneisyydestä”, mutta ovat silti arvokasta lähdeaineistoa tutkimukselle.⁴⁷

---

⁴⁶ Kalela 2000, 92–93.

⁴⁷ Esimerkiksi muistelmia lukiessa täytyy ottaa huomioon, että ne ovat tarkoitettu julkiseen levitykseen, mikä voi aiheuttaa muun muassa asioiden kaunistelua.

3. KANSALLISET ETUNÄKÖKOHDAT JA ULKOPOLITIikka

3.1. Kansallisen edun käsitteen taustaa

Kansallisen etu (national interest) on yksi merkittävimpiä käsitteitä kansainvälisessä politiikassa – niin käytännön politiikan tasolla kuin sen arvioinnissa⁴⁸. Kansallista etua on käytetty valtion harjoittaman politiikan puolustamisessa ja vastustamisessa, ja sen pohjalta on myös ehdotettu jonkin tietynlaisen politiikan harjoittamista sekä mobilisoitu tukea valtion toimille. Toisaalta käsitettä on käytetty valtioiden ulkopoliittikan kuvaamisessa ja selittämisessä sekä sen pätevyuden arvioimisessa.⁴⁹ Myös tässä tutkielmassa annetaan kansalliselle edulle suuri arvo; lähtökohta onkin, että kansallinen etu – se, mitä valtiot haluavat, ohjaa valtioiden harjoittamaa ulkopoliittikkaa⁵⁰. Valtioiden harjoittaman ulkopoliittikan katsotaan siis pohjautuvan sen etunäkökohtiin.

Tämän tutkielman käsitys kansallisesta edusta nojaa pitkälti konstruktivismiin hyläten täten kansallisen edun käsitteen luonteen ennaltamäärättyä. Tutkielmassa omaksutaan Rosenauta mukaillen subjektiivinen käsitys kansallisesta edusta. Rosenau mukaan niin sanotuille subjektivistille:

Kansallinen etu ei ole ainutlaatuinen objektiivinen totuus, joka vallitsee huolimatta siitä ovatko kansakunnan jäsenet havainneet sen tai eivät, vaan se on ennemminkin kokoelma pluralistisia subjektiivisia mieltymyksiä, jotka muuttuvat silloin, kun kansakunnan jäsenien vaatimukset ja aspiraatiot muuttuvat[...]⁵¹. (suomennos MP)

Rosenau kritisoi myös kansallisen edun käyttämistä analyttisena työkaluna.⁵² Tutkielmassa etu ei varsinaisesti ole analyttinen työkalu, koska siinä ei pyritä hahmottelemaan, mikä voisi olla eri tapauksissa Suomen kansallisen edun mukaista. Analyttisina työkaluina toimivat ennemminkin aspirationaalisen konstruktivismin merkittävimmät käsitteet. Kansallista etua ei nähdä siis mitenkään normatiivisena käsitteenä. Oletuksena on se, että Suomen ulkopoliittisella johdolla, kuten muillakin valtiojohdoilla, oli jokin käsitys siitä, mikä Suomen kansallinen etu on, ja tähän käsitettyyn etuun pohjautui Suomen ulkopoliittikka. Näiden etukäsitysten rakentuminen on tutkimuksen kohteena, ja tutkimuksella on teoriaan pohjautuva oletus siitä, miten kansallisen edun rakentuminen tapahtuu.

---

⁴⁸ Weldes 1999, 3.

⁴⁹ Burchill 2005, 23.

⁵⁰ Clunan 2009, 1. Clunan menee jopa niin pitkälle, että kutsuu kansallisen edun roolia valtion ulkopoliittikan ohjaajana ”itsestänselvyydeksi”.

⁵¹ Rosenau 1968, 35

⁵² Rosenau 1967, 36.

Tutkielmassa tukeudutaan pääosin Anne L. Clunanin aspirationaaliseen konstruktivismiin, joka painottaa varsinkin historiallisten tekijöiden roolia valtion toiminnan muodostumisessa ja jossa käsitys kansallisesta edusta on varsin subjektivistinen. Clunanin hahmottelema teoria ottaa hyvin huomioon sekä valtion sisäiset että ulkoiset sosiaaliset tekijät materiaalien realiteettien ohella. Aspirationaalinen konstruktivismi onkin mielenkiintoinen ja tuore väline teoretisoida Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa.

Kuten on jo mainittu, kansallisen edun asema kansainvälisen politiikan tieteenalalla on vahva ja debattia on käyty runsaasti. Ennen tämän tutkielman omaksuman näkemyksen avaamista on hyvä tehdä katsaus käsitteen historiaan ja sen rooliin tieteenalalla. Tämä auttaa myös asemoimaan tutkimuksen kansainvälisen politiikan tutkimuksen kentällä. Ensiksi tarkoituksena on tarkastella kansallista etua konventionaalista, realistisesta näkökulmasta, minkä jälkeen siirrytään konstruktivistiseen debattiin aiheesta. Viimeiseksi hahmotellaan tutkimuksessa käytettyä aspirationaalisen konstruktivismin näkökulmaa kansallisesta edusta.

3.2. Kansallinen etu konventionaalista näkökulmasta ⁵³

3.2.1 Morgenthau ja kansallinen etu valtana

Se, että realistista tulkintaa kansallisesta edusta kutsutaan konventionaaliseksi, kertoo paljon realismin asemasta kansainvälisen politiikan tieteenalalla. Sitä pidetäänkin vaikutusvaltaisimpana kansainvälisen politiikan teoriaperinteenä, ja sitä ei ole mahdollista sivuuttaa kansallista etua käsitellessä.⁵⁴ Yhtä mahdotonta on sivuuttaa Hans J. Morgenthau'n roolia, kun käsittelemme kansainvälisen politiikan realistista koulukuntaa. Morgenthau, kuten muut modernit realistit E.H. Carr ja Kenneth Waltz etunenässä, ammentaa maailmankuvaansa pitkälti hobbesilaisesta ajattelusta. Hobbesilaisessa maailmassa ei ole yhteistä auktoriteettia, kuten ei ole anarkian riivaamassa maailmanpolitiikassakaan, jossa valtiot saavuttavat turvallisuuden kasvattamalla valtaansa. Realistien oman avun maailmassa oma valta on aina toiselta pois.⁵⁵

---

⁵³ Termi konventionaalinen näkökulma esiintyy Scott Burchillin teoksessa *National Interest in International Relations Theory*. Ks. Burchill 2005, 31–62.

⁵⁴ Burchill 2005, 31.

⁵⁵ Ringmar 1996, 42.

Realistit kuitenkin näkevät keinoja, joilla valtio voi selvitä maailmanpolitiikassa. Teoksessaan *Politics among Nations* Morgenthau hahmottaa kuuluisat ”poliittisen realismin kuusi periaatetta”. Toisena periaatteena on edun käsite, joka on määritetty valtana. Morgenthaun mukaan valtiomiehet toimivat ja ajattelevat kansallisen edun pohjalta, mistä historiakin todistaa Toisaalta kansallisen edun käsite mahdollista myös kansainvälisen politiikan havainnoinnin ja tuo siihen ”intellektuaalista kuria” sekä rationaalista järjestystä.⁵⁶

Morgenthauille kaikki politiikka on kamppailua vallasta. Valta on se nimenomainen piirre, joka tekee politiikasta autonomisen sfäärin. Täten kansainvälinenkin politiikka näyttäytyy valtakamppailuna valtioiden kesken. Kun valtio haluaa realisoida jonkin pyrkimyksen kansainvälisessä politiikassa, se tekee sen hamuamalla mahdollisimman paljon valtaa. Morgenthauille kuitenkin kaikki valtioiden välinen toiminta ei ole kansainvälistä politiikkaa.⁵⁷ Valtiot voivat toimia ja olla vuorovaikutuksessa toistensa kanssa myös ilman valtanäkökohtia⁵⁸.

Koska ajatus edusta on politiikan perusolemus, se on Morgenthaun mukaan muuttumaton. Aika ja olosuhteet eivät vaikuta tähän seikkaan. Tämän lisäksi Morgenthau kuitenkin hieman mystisesti toteaa, että se, miten etu vaikuttaa poliittiseen toimintaan, riippuu poliittisesta ja kulttuurisesta kontekstista, jossa ulkopoliittikkaa muodostetaan. Vallalla on hänen mukaansa monenlaisia elementtejä aina maantieteellisestä sijainnista, luonnonvaroihin, teollisuuteen, sotilasvoimaan, kansanluonteeseen sekä hallinnon ja diplomatian laatuun. Morgenthau painottaa kansallisvaltion ja edun linkkiä mutta näkee kansallisvaltion keskeisen roolin historian tuotteena ja alttiina muutokselle. Samalla Morgenthau näkee hieman Benedict Andersonin tapaan valtion yhteisiä piirteitä omistavien yksilöiden muodostamana abstraktiona, ja täten ulkopoliittikkakin on ennen kaikkea yksilölähtöistä toimintaa.⁵⁹

Morgenthautta on kritisoitu syystä mutta myös syyttä. Hänen käsityksensä kansallisesta edusta on loppujen lopuksi varsin nyanssinen ja avoin jopa konstruktivistisemmille tulkinnoille⁶⁰. Huolimatta siitä, että Morgenthau antaa sijaa kulttuurisen ja poliittisen kontekstin vaikutuksille, on valtana määritetyssä kansallisessa edussa vahva taustaoletus sen objektiivisesta luonteesta vaikka käsitys on selvästi subjektiivinen ja kiistanalainen. Morgenthau ei myöskään tarkastele sen kummemmin intressin

---

⁵⁶ Morgenthau 1967, 5–7.

⁵⁷ Morgenthau 1967, 25.

⁵⁸ Morgenthaun politiikka- ja valta-ajattelusta sekä politiikan moraalisuudesta tarkemmin. Kts. Williams 2004.

⁵⁹ Morgenthau 1967, 8-9; 96; 106–144.

⁶⁰ Williams on jalostanut Morgenthaun politiikkaa konstruktivistisemmille urille. Kts. Williams 2004; 2005, 180–192.

rakentumista ja sen taustalla olevaa eri intressiryhmien kamppailua, mikä liittyy kiinteästi jo esiin tuotuun objektivismiin. Kansallinen etu määrittyy valtana, minkä ”valtiomies” välttämättä ymmärtää.⁶¹

Morgenthaun tiukkaa jakoa intressin ja ideologian välillä voidaan myös tarkastella kriittisesti. Hänelle olisi siis ehdottoman tärkeää, että valtiojohto toimii edun eikä ideologian mukaan. Mutta mistä tietää, että toimi on lähtöisin etu- eikä ideologia- lähtökohdista? Tämä pystytään oikeastaan varmistamaan vasta sen jälkeen, kun päätöksen tuomat seuraukset ovat selvillä. Jos toiminta lisäsi valtion valtaa, se oli sen edun mukaista. Jos ei, niin silloin toiminta oli valtion etua vastaan.⁶²

Jo mainittu James Rosenau on myös kritisoinut Morgenthaun näkemyksiä kansallisesta edusta. Hän pitääkin Morgenthautta niin sanottuna objektivistina. Objektivisteilla on Rosenau mukaan, poliittiselle realismille ominainen, tapa vaatia maailman näkemistä sellaisena, kuin se on. Maailma näyttäytykin usein juuri sellaisena, kuin objektivistit sen näkevät, eivätkä he juuri vaivaudu selittämään, miksi näin on asian laita. Rosenau pitää myös vallan käsitettä hankalana. Siitä on vaikea saada kiinni, ja se on monimerkityksinen. On myös mahdotonta sanoa, mistä elementeistä valta koostuu. Tämä on Morgenthaun käsitteen kannalta ongelmallista, koska valta nimenomaan toimii kansallisen edun lähteenä. Rosenau tähdentääkin, että kansallinen etu ei voi olla oikeastaan muuta kuin johtopäätöksiä, joita kansallinen edun kuvailija omista lähtökohdistaan tekee.⁶³

3.3. Toimijan identiteetti ja etu konstruktivismissa

3.3.1 Kollektiivinen identiteetti ja sosiaalinen konstruktivismi

Kuten on jo tuotu esiin, konstruktivismissa lähdetään siitä, että toimijan toiminnan lähtökohta on käsitys sen edusta – kuten esimerkiksi materiaalisia seikkoja ja kansainvälisen järjestelmän muuttumattomuutta korostavilla neorealisteillakin⁶⁴. Wendtin ja Katzensteinin ajatusten myötä konstruktivismin agendalle ja sen teoretisoinnin keskiöön vakiintui oletus, että valtion identiteetillä on vaikutus siihen, miten se ulkoisessa toimintaympäristössään toimii⁶⁵. Konstruktivistien keskuudessa tuntuukin olevan vahva konsensus toimijan itseymmärryksen vaikutuksesta siihen, mitkä asiat se näkee

---

⁶¹ Burchill 2005, 39–41.

⁶² Ringmar 1996, 51.

⁶³ Rosenau 1968, 37.

⁶⁴ Hopf 1998, 176.

⁶⁵ Finnemore & Sikkink 2001, 398–399.

etunsa mukaisena ja miten se käyttäytyy. Nämä oletukset poikkeavat siis varsin paljon rationaalisista ja materiaalisista teorioista. Olennaiseksi käsitteeksi konstruktivismissa on noussut identiteetti, ja valtion ollessa kyseessä erityisesti kansallinen identiteetti. Käsitykset identiteetin rakentumisesta ja vaikutuksista eivät ole suinkaan yhtenäiset konstruktivistienkaan piirissä. Esimerkiksi konstruktivistien epistemologiset lähtökohdat eivät ole samanlaisia, joten on varsin luonnollista, että näkemuseroja on myös identiteetin suhteen⁶⁶. Myös jo esiintuodut eriävät käsitykset toimijan ja rakenteen vaikutuksista vaikuttavat identiteettikäsityksiin. Seuraavaksi olisi tarkoitus käsitellä identiteettejä varsin yleisellä tasolla. Identiteetin ja kansallisen edun rakentumista tarkastellaan tarkemmin tutkimuksen seuraavassa osassa. Pieni taustoitus on välttämätön, jos ja kun tutkielma halutaan positioida konstruktivismin kentällä.

Hopf on tiivistänyt identiteettien merkityksen varsin hyvin:

Identiteetit ovat välttämättömiä, jotta edes minimaalinen ennustettavuuden ja järjestyksen taso voidaan turvata [...] Maailma ilman identiteettejä olisi kaaoksen maailma – läpituokevan ja peruuttamattoman epävarmuuden maailma – maailma, joka on anarkiaakin vaarallisempi⁶⁷. (suomennos MP).

Hänen mukaansa identiteeteillä on kolmenlaisia tehtäviä yhteisössä. Ne kertovat itsellesi ja muille, kuka olet. Ne myös kertovat sinulle, keitä muut ovat. Kertoessaan muille, kuka sinä olet, identiteetit luovat odotuksia siitä, miten sinun tulisi käyttäytyä. Niiden oletetaan kertovan, mitkä etunäkökohdat ja preferenssit toimijalla on suhteessa johonkin tilanteeseen tai muihin toimijoihin. Täten valtionkin identiteetti ohjaa, mitkä ovat sen mieltymykset ja niistä seuraava toiminta. Oletus identiteetin tehtävistä taas on keskeistä konstruktivismin teoretisoinneissa, jossa identiteettiä on ennen kaikkea empiirinen kysymys ja jossa identiteetin rakentumista tarkastellaan historiallisessa kontekstissa.⁶⁸

Identiteetin roolia voidaan selvittää myös vertaamalla sitä normeihin, joiden merkitystä konstruktivistit valtioiden toiminnassa painottavat. Molemmat sekä identiteetit että normit vaikuttavat valtion toimintaan mutta eri tavalla. Identiteetit ovat toimijan omaa ymmärrystä itsestään ja siitä, miten sen tulisi toimia. Normit ovat taas ulkoisia odotuksia siitä, miten jonkin identiteetin omistavan, esimerkiksi suurvallan tai Euroopan unionin jäsenen, tulisi käyttäytyä.⁶⁹ Normit ja identiteetit ovat siis

---

⁶⁶ Konstruktivismissa on tehty jako muun muassa niin sanottujen konventionaalisen ja kriittisen konstruktivismin välille, jossa Wendtin kaltaiset konventionaaliset konstruktivistit hyväksyvät joitain positivistisia lähtökohtia kriittisen konstruktivismin nojattessa enemmän postmodernistisiin lähtökohtiin. Kts. Hopf 1998, 181–185.

⁶⁷ Hopf 1998, 174–175.

⁶⁸ Hopf 1998, 175.

⁶⁹ Kowert & Legro 1996, 454.

hyvin keskinäisriippuvaisia, ja konstruktivismin perusoletuksen mukaan ne konstituivat toisiaan. Ne luovat ennustettavuutta ja odotuksia maailmanpolitiikkaan, mistä edelle mainittiinkin. Ne luovat maailmaan valtiosiimien käytöstä rajoittavia ja määrääviä piirteitä. Yksin materiaaliset tekijät eivät riitä rajoittamaan saati selittämään valtioiden toimintaa.

Yksinkertainen ajatus, mitä identiteettiä käsitellessä on yritetty peräänkuuluttaa, on se, että identiteetit vaikuttavat valtion etunäkökohtiin, joiden taas oletetaan ohjaavan valtion politiikkaa. Poliitiikan halutaan hyödyttävän valtiokollektiivia⁷⁰. Hopfin mukaan etu näkyy esimerkiksi siinä, että suhteella toiseen valtioon koetaan olevan jotain positiivista arvoa. Hän päätyy luettelemaan kaksi yleisintä intressiä – strategiset ja taloudelliset. Strategisiin etuihin liittyy joko itsen kohdistuvia uhkia tai mahdollisuuksia, joihin liittyy uhkien välttäminen yhteistyössä muiden valtioiden kanssa yhteisten etujen hyötyjen saamiseksi. Taloudelliset etunäkökohdat liittyvät luonnollisesti siihen, että suhteet toiseen valtioon saattavat tuoda itselle taloudellista hyötyä. Näitä etuja ei voida kuitenkaan nähdä olevan ilman identiteettipolitiikkaa. Uhkan konstruointi liittyy aina siihen, minkälaisena valtio toisen valtion näkee, eivätkä taloussuhteet ole myöskään identiteettikysymyksistä vapaita, mikä tulee esiin myöhemmin Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa käsitellessä.⁷¹ On tietysti relevanttia kyseenalaistaa, onko valtioilla joitain yleisiä etuja, joita Hopf esittelee. Toisaalta on varsin vaikea kyseenalaistaa nykyistä kansainvälistä järjestelmää seuraamalla, etteivätkö valtiot ja niitä johtavat eliitit olisi kiinnostuneita kollektiivinsa turvallisuudesta tai taloudellisesta menestyksestä.⁷²

Wendt näkee, että valtiolla on monta erilaista identiteettiä: persoonallinen/korporatiivinen, tyyppi-, rooli- ja kollektiivinen identiteetti. Ne tuottavat ajasta riippuen erilaisia etunäkökohtia, mutta korporatiivinen identiteetti, valtiollisen olemassaolon tae, aiheuttaa sen, että valtio ei voi olla intressiensä suhteen *tabula rasa*. Wendt siis korostaa sekä subjektiivisten että objektiivisten etujen olemassaoloa, minkä ristiriitaisuuden hän itsekin tiedostaa. Wendtin mukaan valtio on kiinnostunut fyysisestä selviytymisestään, autonomiastaan, taloudellisesta hyvinvoinnistaan sekä kollektiivisen itsetunnon ylläpitämisestä. Rakenteellista näkökulmaa painottava Wendt toteaaakin, että nämä ovat vaatimuksia valtion turvallisuudelle ja asettavat näin reunaehdot niiden ulkopolitiikalle. Usein tämä

---

⁷⁰ Barkin 2010, 68.

⁷¹ Hopf 2002, 16–17.

⁷² George ja Keohane ovat liittäneet tiettyjä ”tinkimättömiä” etuja perustuslaillisen valtion ominaisuudeksi. Näitä ovat fyysinen selviytyminen, vapaus ja taloudellinen hengissä pysyminen. Kts. George & Keohane 1980, 223–226. Taustalla on luonnollisesti ajatus, että esimerkiksi demokratioissa valtiojohdon koetaan olevan koko kollektiivien etujen ajaja verrattuna esimerkiksi korruptoituneisiin autoritäärisiin valtioihin tai suoranaisiin kleptokratioihin, Toisaalta esimerkiksi marxistit näkevät herkästi kansallisen edun palvelevan aina hallitsevia eliittejä. Kts. Burchill 2005, 78–82.

näyttäytyy itsekkäänä toimintana, mutta valtiot kykenevät myös muodostamaan kollektiivisia identiteettejä, milloin edut nähdään yhteisinä.⁷³

3.3.2 ”Valtiot ovat myös ihmisiä”

Kuten on jo implisiittisesti tullut esille, konstruktivistisessa kansainvälisen politiikan tutkimuksessa oletetaan, että myös kollektiivisilla toimijoilla, kuten valtioilla, voi olla identiteetti. Alexander Wendt on todennut, että ”valtiot ovat myös ihmisiä”. Tällä hän viittaa siihen, että valtio voi olla toimija, jolla on tietoa sen päämäärästä. Valtion ”antropologointi” on itsessään varsin arkipäiväinen ilmiö, jota tekevät niin tutkijat, normaalit kansalaiset kuin politiikantekijätkin. Valtioita kohdellaan, kuten niillä olisi samanlaisia ominaisuuksia kuin ihmisilläkin. Valtion toimijuuden ontologiasta ei olla mitenkään yksimielisiä. Wendt jakaa suhtautumisen kahteen leiriin: nominalisteihin ja realisteihin. Itse hän liputtaa realismin puolesta jakamalla käsityksen siitä, ettei valtio ole pelkästään metafora yksilöiden korporatiiviselle toiminnalle vaan oikea ilmiö, jota ei voida pelkistää yksilöihin.⁷⁴

Tieteelliseen realismiin pohjautuvasta käsityksestään Wendt antaa vaatimuksia korporatiiviselle toimijuudelle. Yksilöillä pitää ensinnäkin olla jaettava tietoisuutta, joka tuottaa uudelleen ideaa valtiosta korporatiivisena toimijana. Toiseksi valtiotoimijalla on oltava sisäinen päätöksentekorakenne, joka institutionalisoi ja valtuuttaa jäsentensä puolesta valtion kollektiivisen toiminnan. Institutionalisaatio vaatii luonnollisesti taas toimijoiden välistä yhteistyötä. Käytännössä valtion kollektiivinen toimijuus toteutuu hierarkian kautta siten, että toisille yksilöille annetaan mahdollisuudet päättää kollektiivin toiminnasta. Tämä taas edellyttää sitä, että muut yksilöt näkevät toiminnalla muun kuin instrumentaalisen luonteen – toisin sanoen heidän tulee olla sosiaalistuneet tiettyihin normeihin. Valtuuttaminen tapahtuu taas sääntöjen mukaan. Säännöt selvittävät muun muassa, miten auktoriteetin saaneet ovat riippuvaisia muista yksilöistä tai miten he ovat tilivelvollisia toisille yksilöille.⁷⁵

Wendtin ajatukset valtiosta ”ihmisenä” ovat herättäneet keskustelua, ja valtion luonteesta sekä sen toimijuudesta on käyty debattia. Esimerkiksi Colin Wight on tuonut esiin, että Wendt todella ajattelee kirjaimellisesti, että ”valtio on ihminen”, eikä esimerkiksi niin, että ”valtio on kuin ihminen”. Tämä vähentää valtiorakenteen sisällä olevien yksilöiden toiminnan merkitystä, vaikkei hyväksyisikään sitä,

---

⁷³ Wendt 1999, 233–243.

⁷⁴ Wendt 1999, 215–217.

⁷⁵ Wendt 1999, 219–221.

että yksilö voi toimia, miten haluaa. Myös se, että valtio olisi jollain tavalla yksilöstä riippumaton intentionaalinen toimija, on kyseenalaistettu. Wight hyväksyy monia Wendtin oletuksia, esimerkiksi sen, että valtiota tulee kohdella todellisena subjektina, mutta näkee, että Wendt astuu askeleen liian pitkälle. Hän ei myöskään näe, että valtiota voi pitää ryhmänä yksilöitä, vaan ennemminkin institutionaalisenä kokoelmana eri rakenteita. Wendtkin hyväksyy ajatuksen valtiosta sosiaalisena kontekstina, jossa yksilöt toimivat, mutta hän vie sitä vielä eteenpäin väittäen, että toimijuus ja persoonallisuus ovat valtiolla.⁷⁶

Tutkielmassa ei ole tarkoitus antautua syvempään debattiin valtion toimijuuden luonteesta. Työn kannalta ei ole kovinkaan olennaista, onko ”valtio ihminen” vai onko ”valtio kuin ihminen”. Olennaista on se, että joukko yksilöitä, eliitti, on valtuutettu toimimaan valtion puolesta ja että heillä on jonkinlainen käsitys siitä, mikä on kollektiivin status ja tarkoitus järjestelmässä, jossa on myös muita valtiokollektiiveja. Tähän liittyvät olennaisesti valtion sisäiset rakenteet, joilla on valtuuttava merkitys. Tämä ei tarkoita, että valtion kaikkien kansalaisten tulisi hyväksyä sen toiminta. Täten puhuttaessa kansallisesta edusta edun ei tarvitse olla sanan varsinaisessa merkityksessä *kansallinen* vaan lähinnä eliitin subjektiivinen käsitys siitä, mikä on valtion edun mukaista. Edun muotoutumiseen vaikuttavat taas hyvin moninaiset sosiaaliset ja materiaaliset seikat.

Tiivistäen voidaan todeta, että toisin kuin esimerkiksi neorealistit väittävät, valtioilla on edessään melko laajat toimintamahdollisuudet. Valtiot eivät toimi samalla tavalla, koska ne eivät ole identiteetiltään pelkkiä itsekkäitä oman edun maksimoijia. Kansainvälinen yhteisö ei ole homogeeninen, eikä se koostu samanlaisista toimijoista. Valtiot eivät voi toimia, miten haluavat. Niiden toimintaa rajoittaa sosiaalinen rakenne, jota toimija on itse omilla teoillaan ollut rakentamassa. Toisin sanoen verraten neorealismiin konstruktivismi antaa valtioille paljon toimijuutta, mutta tätä toimijuutta rajoittavat ymmärrys identiteeteistä, muiden etunäkökohdista ja erilaisista sosiaalisista käytännöistä.⁷⁷ Myös aspirationaalinen konstruktivismi, jonka käsittelyyn seuraavaksi siirrytään, allekirjoittaa nämä konstruktivismiin premissit.

---

⁷⁶ Wight 2004.

⁷⁷ Hopf 1998, 177.

3.4. Edun rakentuminen aspirationaalisen konstruktivismiin näkökulmasta

3.4.1 Aspirationaalinen konstruktivismi

Aspirationaalisella konstruktivismilla viitataan Anne L. Clunanin teoksessaan *Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity and Security Interests* kehittämään teoreettiseen viitekehykseen. Clunanin mukaan

Aspirationaalinen konstruktivismi on juurtunut kansainvälisen politiikan tieteenalan konstruktivistiseen traditioon, ja se kehittää konstruktivismiin keskeisiä näkemyksiä siitä, että sosiaaliset instituutiot, mukaan lukien kansallinen identiteetti, syntyvät jatkuvassa ihmistoimijoiden ja sosiaalisten rakenteiden välisessä vuorovaikutuksessa⁷⁸. (suomennos MP).

Tämä tarkoittaa sitä, että Clunan tekee ensinnäkin pesäeroa rationaalisempiin teorioihin, jotka korostavat toiminnan rakentumisen vahvaa tilannesidonnaisuutta, siitä kumpuavaa seurausten logiikkaa ja materiaalisten piirteiden korostumista. Samalla hän hyväksyy konstruktivismiin perusajatuksen, että toimijan intressit eivät rakennu pelkästään materiaalisten seikkojen pohjalta, vaan sosiaalisilla tekijöillä on suuri vaikutus etujen rakentumiseen. Intressit voivat täten olla problemaattisia ja monimerkityksisiä.⁷⁹

Selkeimmin aspirationaalinen konstruktivismi eroaa muiden konstruktivistisen teoriaperheen viitekehyksistä korostamalla sosiaalipsykologian, erityisesti sosiaalisten identiteetteiteorioiden, merkitystä, mikä on kansainvälisen politiikan tieteenalalla varsin uutta. Erityisesti Clunan haluaa tehdä pesäeroa Alexander Wendtiin ja hänen rakenteelliseen konstruktivisiinsa, jossa valtioiden sisäisten tekijöiden, kuten historia ja sisäpolitiikka, merkitys laiminlyödään sen ulkopoliittikan rakentumisessa.⁸⁰ Tässä suhteessa valtion sisäisiä piirteitä tutkimuksen keskiöön tuova aspirationaalinen konstruktivismi on hyvin lähellä ulkopoliittikan analyysiä. Samalla Clunan irtisanoutuu Hopfin kognitiiviseen psykologiaan nojaavasta teoriasta, jossa sosiaaliset kognitiiviset rakenteet määrittävät toimijan identiteetin. Clunanin mukaan empiirinen todistusaineisto ei tue tuonkaltaista determinismiiä, vaan valinnalla on identiteetin rakentumisessa suuri rooli. Hän näkee Wendtissä ja Hopfissa yhtäläisyyden – nimittäin ”presentismii”, joka näkyy nykyhetken ja tilanteiden roolin sekä vaikutuksen korostamisessa.

---

⁷⁸ Clunan 2009, 3.

⁷⁹ Clunan 2009, 4–5.

⁸⁰ Clunan 2009, 6–7.

Nykyhetken dominoiva rooli hylätäänkin aspirationaalisessa konstruktivismissa, ja merkittäväksi tekijöiksi nostetaan myös toimijan sisäiset piirteet, jotka syntyneet hiljalleen. Toimija ei siis ole uusissakaan tilanteissa ”tyhjä taulu”.⁸¹

Clunanin näkökulma ei ole kuitenkaan puhtaasti toimijaa korostava. Hän hylkää myös ajatukset, jossa toimijuuteen sidotut ”objektiiviset” ja ”alkukantaiset” piirteet kuten maantiede, kieli ja kulttuuri määrittäisivät toimijan identiteetin. Kansainvälisiä vaikutteita valtion identiteetille ja sen muutokselle ei pidä missään nimessä hylätä. Olennaista aspirationaalisessa konstruktivismissa on näkemys siitä, että identiteetit muuttuvat. Eliitillä on suuri rooli muutoksessa, jossa korostuu historiallisten seikkojen ohella myös järki. Identiteettien muuttuminen onkin prosessi, johon vaikuttavat historia ja nykyhetki sekä ihmisjärki, ja identiteettejä ei voida nähdä pelkästään historian tai nykyhetken valossa.⁸²

Vaikka Clunanin teoksen ilmestymisestä on jo viisi vuotta aikaa, aspirationaalista konstruktivismia on sekä hyödynnetty että myös käsitelty kriittisesti kovin vähän⁸³. Ottaen huomioon vähäisen sovellusmäärän tutkimus, joka pyrkii soveltamaan aspirationaalista konstruktivismia empiiriseen aineistoon, on eräs tapa tarkastella teoriaa kriittisesti kuin myös tapa osoittaa sen toimivuus ja viedä teoriaa tällä tavalla eteenpäin. Clunan itsekin toteaa, että viitekehystä olisi hyvä soveltaa myös muiden maiden identiteettien ja etujen tarkasteluun. Hänen mukaansa myös sosiaalipsykologiaan perustuvan rakenteellisemmän näkökulman kehittäminen voisi olla paikallaan.⁸⁴ Siihen ei valitettavasti tämän tutkielman puitteissa ole mahdollisuutta, mutta joitain rakenteen tuomia ennakkoehtoja tuodaan esille.

---

⁸¹ Clunan 2009, 6–7.

⁸² Clunan 2009, 7–8.

⁸³ Allekirjoittanut ei löytänyt yhtään akateemista artikkelia, jossa aspirationaalista konstruktivismia olisi sovellettu tai tarkasteltu kriittisesti. Kirja-arvioita löytyy ainakin neljä. Kts. Legvold 2009, Mickiewicz 2010, Neumann 2010 & Postnikov 2011. Kritiikkiä Clunan sai muun muassa toimintaympäristön staattisuudesta, eräänlaisesta identiteettien syklisyydestä, ”ohuesta konstruktivismista” ja ”paksua konstruktivismia” edustavien näkökulmien (esimerkiksi Weldes, Ringmar) laiminlyömisestä.

⁸⁴ Clunan 2009, 211.

3.4.2 Itsetunto, aspiraatiot ja ideat

Kansallisen identiteetin ja tätä kautta kansallisen edun taustalla voidaan nähdä olevan *itsetunto*, *aspiraatiot* ja *ideat*. Sosiaalispsykologiaan tukeutuen Clunan väittää, että yksilöillä on käsitys omasta henkilökohtaisesta ja sosiaalisesta identiteetistään, ja positiivista kokonaisarviota näistä identiteeteistä kutsutaan itsetunnoksi. Itsetunto pohjautuu sekä arvoihin että vaikuttavuuteen; yksilöllä on tarve tuntea itsensä arvokkaaksi sekä halu tuntea itsensä kyvykkääksi ja tehokkaaksi. Tarkastellessa valtion ulkopolitiikkaa niin sanotun kollektiivisen itsetunnon merkitys korostuu. Yksilöillä on halu identifioitua sosiaalisiin kollektiiveihin, jos se lisää itsetuntonsa arvo- ja vaikuttavuuspohjaa. Itsetunnon kannalta merkittävää on se, että yksilö arvottaa sosiaalisen kategoriansa positiivisesti ja näkee sen selvästi muista erottuvana. Keskeistä on, että kollektiiviin kuulumisen ohjaa yksilöiden käyttäytymistä.⁸⁵

Historiallinen muisti ja sen synnyttämät aspiraatiot ovat kriittinen tekijä siinä, minkä identiteetin yksilö valitsee määrittelemään itseään⁸⁶. Tässä aspirationaalinen konstruktivismi eroaa niin sanotusta rakenteellisesta konstruktivismista, jota muun muassa Alexander Wendt edustaa. Wendtiläisessä konstruktivismissa toiseuden rooli identiteetin rakentumisessa on suuri. Hänen mukaansa identiteetit ovat olemassa vain suhteessa toiseen.⁸⁷ Identiteetin valtion sisäisille lähteille ei anneta merkitystä, ja Wendtin näkökulma onkin hyvin rakenteellinen⁸⁸. Hopfin näkemys asiasta on taas deterministinen. Identiteetti muodostuu olemassa olevista sosiaalisista kognitiivisista rakenteista ja toimii heuristiikan tavoin. Identiteetit ovat olemassa ihmisen halusta ymmärtää maailmaa ja kognitiivisesta tarpeesta järjestykseen, ennustettavuuteen ja varmuuteen.⁸⁹

Clunanin mukaan Hopfin näkemys ei jätä sijaa identiteettien valitsemiselle. Hän rakentaakin tavallaan keskitietä Wendtin ja Hopfin näkökulmien välille. Hänen edustamansa näkökulma korostaa identiteetin interaktiivista luonnetta, joka on persoonan ja sosiaalisen kontekstin *tuote* – ei valmis elementti, saati sosiaalisten rakenteiden automaattinen vaikutus. Ydin on ihmisen halussa ymmärtää ja havainnoida ympäristöä (sense-making). Ihmisellä on taipumus kokea itseänsä määrittävänä sellainen sosiaalinen

---

⁸⁵ Clunan 2009, 23.

⁸⁶ Clunan 2009, 24.

⁸⁷ Wendt 1999, 227.

⁸⁸ Kaarbo 2003, 162.

⁸⁹ Hopf 2002, 4.

kategoria, joka lisää hänen ymmärrystään ympäröivästä maailmasta. Sosiaalisissa kategorioissa on siis kyse tästä ymmärtämisestä ja havainnoinnista. Ulkopolitiikan analysoinnin kannalta sosiaaliset kategoriat ovat tärkeitä, koska kansallista identiteettiä voidaan pitää eräänä merkittävänä sosiaalisena kategoriana. Ympäristön havainnoinnin ja ymmärtämisen rooli tulee siinä vaiheessa analyysin kannalta olennaiseksi, kun on valittava eri mahdollisten kansallisten identiteettien väliltä. Aspiraatioita luovan historiallisen muistin rooli on tässä keskeinen valittavalle identiteetille kuvitellun legitimitetin ohella.⁹⁰

Nykytilaa arvioidaan usein suhteessa historiaan. Ajalliset vertailut luovat jatkuvuuden tunnetta, vaikka koemme jatkuvasti muutosta. Historiallisten vertailuiden rooli korostuu Clunanin mukaan erityisesti suurempien ja vähemmän persoonakeskeisten identiteettien, kuten kansallisen identiteetin, parissa. Erityisesti vertailua esiintyy, jos nykytilanne nähdään kielteisenä. Historiallisesta muistista kumpuavat identiteetteihin liitetyt arvovalta, status ja valta, jotka määrittävät hylätäänkö mahdollinen identiteetti vai tuleeko siitä itseä määrittävä. Clunanin mukaan nykyisyys ei siis itse asiassa määritä identiteettiä – varsinkin, jos nykyhetki koetaan negatiivisena. Tämä kaikki heijastuu poliittiseen päätöksentekoon. Historiallisen muistin luomien aspiraatioiden avulla valtiokollektiivi valitseekin sopivan identiteettinsä – loppupeleissä siis sen, miten se toimii.⁹¹

Itsetunnon ja historiallisen muistin ohella myös ideoiden roolia tulee käsitellä – erityisesti ideaa kollektiivisesta itseystä. Sosiaalisessa identiteettiteoriassa ryhmän nähdään syntyvän sosiaalisista kategorioista⁹². Kansallinen identiteetin, joka itsessään on esimerkki sosiaalisesta kategoriasta, voidaan katsoa olevan siis keskeinen tekijä valtion, ”kuvitellun yhteisön”⁹³, synnyssä. Kollektiivisella identiteetillä viitataan ryhmän hyväksymiin yhteisiin ideoihin, jotka määrittävät, mikä heidän ryhmänsä on ja millä säännöillä se toimii. Siihen sisältyy myös ajatus ryhmän rajoista – niin sisäisistä kuin ulkoisistakin, ja se ohjaa ryhmän käytöstä suhteessa sen ulkopuolisiin ryhmiin. Voidaan siis sanoa, että kollektiivinen identiteetti sisältää ajatuksen ryhmän sisäisestä tarkoituksesta ja sen statuksesta suhteessa muihin.⁹⁴

---

⁹⁰ Clunan 2009, 25–26.

⁹¹ Clunan 2009, 26–27.

⁹² Clunan 2009, 27.

⁹³ Anderson 196, 2–7.

⁹⁴ Clunan 2009, 28.

Konstruktivismissa on laajemminkin korostettu sosiaalisia kategorioita ja kollektiivista identiteettiä⁹⁵. Barkin puhuu kollektiivisen identiteetin asemesta sosiaalisista instituutioista, jotka voivat olla mitä tahansa toimijoiden identiteettiä määrääviä ryhmiä tai diskursseja kuten valtio tai demokratia. Olennaista näille instituutioille on niiden sosiaalinen tarkoitus, jolla pyritään hyödyttämään instituutiota joko taloudellisesti tai moraalisesti. Useimmiten tuo tarkoitus tulee esille, kun instituutio toimii korporatiivisesti toimijana, jona valtiotakin voidaan pitää.⁹⁶

3.4.3 Kansallinen omakuva ja identiteetti

Kansallista identiteettiä voidaan siis pitää eräänlaisena kollektiivisena identiteettinä. Clunanin mukaan valtioilla on useita kandidaatteja kansalliseksi identiteetiksi, ja hän kutsuu niitä *kansallisiksi omakuviksi*. Näistä ehdokkaista dominoivin nousee kansalliseksi identiteetiksi. Omakuvat ovat kansallisen identiteetin kaltaisia; ne koostuvat ideoista, millainen valtion tulisi olla, mitä sen tulisi tehdä ja mitkä ovat sen tarkoitus ja status. Omakuvan onnistuessa dominoimaan julkista diskurssia se institutionalisoituu lakien, säädösten ja rakenteiden myötä ja alkaa myös näkyä valtion odotuksissa muun muassa sen vaatimusten ja velvoitteiden suhteen kuten myös sen käyttäytymisessä muita kohtaan. Sen pohjalta muodostuu käsitys kansallisesta edusta – arvoista, joita ylläpitää, puolustaa ja suojata.⁹⁷

Kun kansallinen identiteetti on muodostunut, se ei ole pysyvä vaan on jatkuvassa muutoksessa. Toisaalta identiteetin hyödyllisyyttä ja relevanttiutta voidaan alkaa kyseenalaistaa, ja se voikin hävitä hiljalleen, toisaalta muutokset ulkoisessa toimintaympäristössä voivat johtaa identiteetin muuttumiseen. Kaikki identiteetin elementit eivät ole yhtä pysyviä. Clunan tukeutuu jälleen sosiaalipsykologiaan argumentoidessaan, että ryhmän omannäkemys statuksestaan suhteessa toiseen on yleensä varsin pysyvä jopa muutoksen keskellä.⁹⁸

---

⁹⁵ Myös Wendt käsittelee kollektiivista identiteettiä ja sen muodostumista. Wendtille kollektiivinen identiteetti on ennemminkin kollektiivisten toimijoiden välistä identifikaatiota, jota on monella eri asteella ja johon anarkkisen ympäristön kulttuuri vaikuttaa. Hän näkee, että kollektiivinen identiteetti on myös tapauskohtainen, sen aiheuttama käyttäytyminen riippuu siitä, mitä varten se on tehty ja se on usein ristiriidassa egoististen identiteettien kanssa. Wendtille korporatiivinen identiteetti on se, joka tekee toimijasta itsenäisen ja erottuvan. Totaalinen kahden toimijan välinen identifikaatio voi johtaa uuden korporatiivisen identiteetin syntyyn. Wendt 1999, 224; 229; 336–337; 363–364.

⁹⁶ Barkin 2010, 68–69.

⁹⁷ Clunan 2009, 29.

⁹⁸ Clunan 2009, 31.

Kuten tutkimuksessa on jo mainittu, kansallinen identiteetti nojaa kahteen pilariin – ryhmän poliittiseen *tarkoitukseen* ja *statukseen*. Poliittinen tarkoitus sisältää ajatuksia siitä, mikä on ryhmälle sopivin hallinnon muoto, mitkä arvot, symbolit ja periaatteet ovat sille ominaisia ja mitä arvoja se edustaa suhteessa muihin. Poliittinen tarkoitus voi joskus jopa ilmetä valtiollisena missiona. Status taas sisältää kysymykset valtion sijoittumisesta kansainvälisen politiikan valtarakenteisiin. Statuksessa onkin kysymys siitä, kuinka paljon valtiolla on valtaa suhteessa toiseen. Kysymys on siitä, miten itsetuntoa kaipaava valtio, jolla on historiaan perustuvia aspiraatioita, näkee itsensä. Tällä on kansallisen identiteetin muodostumisen kannalta suuri rooli.⁹⁹

Kansallisten omakuvien kamppailussa poliittisten toimijoiden ja eliitin roolit kasvavat. Vaikka politiikkaa ohjaakin halu tiettyihin arvoihin pohjautuvan sosiaalisen järjestyksen luomiselle ja maailman muokkaamiselle, kansalliset omakuvat eivät ole pelkästään kilpailevien poliittisten toimijoiden ajamia vaihtoehtoisia toimintaohjelmia. Clunan pitää niitä weberiläisittäin maailmankuvina, jotka kehystävät todellisuutta ja joiden avulla toiminnalle pyritään löytämään oikeat raiteet.¹⁰⁰ Tietysti voidaan myös ajatella, että poliittiset ohjelmat ovat rakennettu omakuvien pohjalta.

3.4.4 Identiteetin hallintastrategiat

Sosiaalipsykologiaan nojaten Clunan puhuu myös kansallisten identiteettien *hallintastrategioista*. Pohjalla on ajatus itsetunnosta, jota näillä strategioilla pyritään vahvistamaan. Strategioiden ytimessä on se, että ryhmät vertaavat statuksiaan toisiinsa. Strategioiden avulla ne haluavat ylittää negatiiviset mielikuvat ja täten vahvistaa itsetuntoaan. Strategioita on kolme: *liikkuminen* (mobility), *kilpailu* (competition) ja *luovuus* (creativity). Liikkuvuudessa on Clunanin mukaan kyseessä siitä, että kollektiivi jättää negatiivisesti latautuneen ryhmän sulautumalla (assimilation) uuteen ryhmään, joka ei ole negatiivisesti latautunut. Esimerkkinä tästä on omakuva Venäjästä liberaalina demokratiana, joka haluaisi olla osa länttä.¹⁰¹

Kilpailulla Clunan viittaa sosiaaliseen toimintaan, jolla nykytilannetta halutaan muuttaa. Statuksesta käydään ”sosiaalista kilpailua”, kun taas resurssikamppailua voidaan kutsua ”realistiseksi”, ”instrumentaaliseksi” tai ”objektiiviseksi” kilpailuksi. Sosiaalisen kilpailun tavoitteena on ryhmän

---

⁹⁹ Clunan 2009, 31–32.

¹⁰⁰ Clunan 2009, 32–33.

¹⁰¹ Clunan 2009, 34.

parempi status, realistisessa kamppailussa resurssien allokointi oman ryhmän hyväksi taas korostuu.¹⁰² Eittämättä kyseinen strategia muistuttaa realistien näkemystä kansainvälisestä politiikasta ja valtioiden toiminnasta. Kuten on jo tuotu esiin, esimerkiksi Morgenthau näkee kansallisen edun oman vallan kasvattamisena ja vallan eri komponentteja oli useita – kuten materiaaliseen vahvuuteen perustuva valta arvovallan, prestiisin, ohella.

Viimeinen strategia eli luovuus viittaa siihen, että ryhmän olemassa olevista attribuuteista yritetään tehdä viehättäviä tai luoda uusia ominaisuuksia. Ryhmävertailua voidaan pyritä viemään uusille dimensioille. Itseä voi verrata toiseen vaikka kulttuurin eikä talouden dimensiolla. Luovuus voi ilmetä myös vertailemalla itseä johonkin itseään alempaan ryhmään tai kääntämällä muiden ryhmien attribuutteja negatiiviseksi. Nämä identiteettistrategiat selittävät osiltaan sitä, miksi ryhmän sisällä on erilaisia omakuvia. Se myös selittää, miksi identiteetit joskus muuttuvat. On kuitenkin selvítettävä tarkemmin, miksi joku kuva valitaan itseä määrittäväksi kansalliseksi identiteetiksi. Eri liikkuvuusstrategioita voidaan panna täytäntöön samanaikaisesti ilmetä, koska ne eivät ole rakenteellisesti deterministisiä.¹⁰³

3.4.5 Identiteettien legitimointi

Sosiaalisen identiteettiteorian mukaan jonkun identiteetin tuleminen dominoivaksi riippuu siitä, millä laajuudella identiteetin katsotaan sopivan hahmotettuihin ympäristöstä tuleviin virikkeisiin ja hahmottajien valmiuteen käyttää tiettyä identiteettiä. Jos haluamme tietää, mitkä tekijät vaikuttavat siihen, minkä identiteetin eliitti näkee hyväksyttävänä, luonnollisena ja käytännössä mahdollisena, on keskityttävä historialliseen muistiin, aspiraatioihin ja järkeen. Eri identiteettikandidaatit korostavat ja suosivat erilaisia näkemyksiä historiasta ja siitä, mitä valtion tulisi tavoitella. Toiset identiteetit vakuuttavat paremmin eliitin. Ne tekevätkin nykyilmiöistä tulkittavimpia ja asettavat selkeämmät ohjeet siitä, miten tulevaisuudessa tulisi toimia. Joku omakuva on siis legitiimein. Clunan käyttää tästä valintaprosessista nimeä *legitimiteetin vastaavuusprosessiksi tai -testiksi*, joka koostuu sekä *historia-*että *tehokkuustesteistä*. Historiatestissä eliitti katsoo, miten omakuva tuo esiin käytettäviä ja tärkeitä elementtejä historiasta. Tehokkuustesti taas testaa omakuvan käytännöllisyyttä. Clunanin mukaan kolme tekijää määrää, läpäiseekö kuva testin: intersubjektiiviset tai yhteiset historialliset aspiraatiot,

---

¹⁰² Clunan 2009, 34–35.

¹⁰³ Clunan 2009, 35–36.

kuviin liitetyt menestykset, epäonnistumiset ja henkilöhahmot sekä käsitykset siitä, miten muut valtiot käyttäytyvät.¹⁰⁴

Legitimiteetin valintaprosessissa yhdistyy sosiaalipsykologian esiintuoma itsetunnon ja tehokkuuden tuntemisen merkitys kuin myös rationalismi suhteessa tehtävien valintojen hyödyllisyyteen sekä konstruktivismin korostama normatiivinen puoli. Prosessissa siis tavallaan yhdistyvät seuraamuksen ja soveltuvuuden logiikat, joista usein puhutaan ulkopoliittisen päätöksenteon yhteydessä.¹⁰⁵ Seuraamusten logiikka liittyy kiinteästi ajatukseen rationaalisesta toimijasta, joka arvioi ja laskee toimintansa mahdollisia seurauksia.¹⁰⁶ Poliittisen realismissa kyseinen toiminta on nähty hyveellisenä toimintana, joka on osoitus valtiomiestaidosta. Harkitsevaisuus on valtion toiminnassa olennaista. Se ei voi uhrautua yksilön tavoin moraalisten näkökohtien puolesta.¹⁰⁷ Soveltuvuuden logiikka kumpuaa taas konstruktivistisemmasta tulkinnasta. Sen mukaan toiminta perustuu aina joihinkin sääntöihin tai normeihin, joilla tässä tapauksessa viitataan tiettyyn identiteettiin liittyviin kollektiivisiin odotuksiin soveliaasta käyttäytymisestä¹⁰⁸. Toimijoilla on jokin tietty identiteetti, jonka oletetaan ohjaavan toimijan käytöstä eri tilanteissa ja joka asettaa toiminnalle vaatimuksia. Soveltuvuuden kohdalla ei arvioida niinkään seuraamuksia vaan kognitiivisia ja eettisiä dimensioita, tavoitteita ja aspiraatioita.¹⁰⁹ Logiikoiden erottelu ei tosin ole välttämättä kovinkaan mielekäästä, koska ne ovat kiinteästi riippuvaisia toisistaan. Toimijat luovat toiminnallaan (normatiivisia) rakenteita, jotka alkavat elää omaa elämäänsä ja vaikuttaa valtion käyttäytymiseen. Logiikoiden erottaminen toisistaan onkin enemmän analyttinen valinta, ei kannanotto todellisuuden luonteesta.¹¹⁰

Historia vaikuttaa ihmisen halukkuuteen valita tietty identiteetti. Maan statuksesta ja tarkoituksesta kumpuavat historialliset aspiraatiot vaikuttavat siihen, miten yksilö arvioi mahdollista identiteettiä ja siihen liittyviä hallintastrategioita sekä sen luonnollisuutta. Aspiraatiot vaikuttavat erilaisilla tavoilla, mutta erityisesti niillä koetaan olevan vaikutusta muutoksen aikana. Entinen status tai merkitys, joka muistetaan positiivisena, todennäköisesti esiintyy aspiraationa, jonka ympärille eliitin konsensus voi

---

¹⁰⁴ Clunan 2009, 37.

¹⁰⁵ Hopf kritisoi molempia luokkia. Hän puhuukin ”arkipäivän logiikasta”, joka koostuu kolmesta eri logiikasta – ymmärrettävyyden, ajateltavuuden ja kuviteltavuuden logiikoista. Hopfin mukaan ennen kaikkea nämä logiikat vaikuttavat toiseuden tulkinnassa. Ks. Hopf 2002, 13–14.

¹⁰⁶ March & Olsen 1998, 949–959.

¹⁰⁷ Morgenthau 1967, 10.

¹⁰⁸ Jepperson et al. 1996, 54.

¹⁰⁹ March & Olsen 1998, 951.

¹¹⁰ Finnemore 1996, 30.

muodostua. Epävakauden aika tuo usein historialliset aspiraation mukaan omakuvien arviointiin. Vakauden aikana dominanttia omakuvaa ei juuri haasteta.¹¹¹

Historiatestillä viitattiin siis prosessiin, jossa eliitti vertailee kilpailevia kansallisia identiteettejä historiallisia aspiraatioita vasten. Kandidaatti-identiteettiin liitettyä statusta, sen vakautta ja legitimitettä, verrataan historian huippu- ja heikompiin hetkiin. Tehokkuudesta keskittyy ”realismiin” ja mahdollisen identiteetin käytännöllisyyteen. Ulkoiset olosuhteen ja oletetut vaikutukset ovat täten merkittävässä roolissa, kun kansallista identiteettiä muodostetaan. Luonnollisesti eliitti ajattelee, miten oma mahdollinen toimintatapa on mahdollista kansainvälisissä olosuhteissa ja miten muut valtiot siihen reagoivat. Tehokkuustestille voidaan myös hakea pohjaa psykologiasta. Ihmisellä on tarve siihen, että heidän identiteettinsä mahdollistaa sen, että he voivat olla tehokkaita ja arvokkaita toimijoita.¹¹²

Tehokkuustestissä itsereflektion ja varmennuksen roolit korostuvat. Eliitti testaa identiteettiin liittyvien ideoiden ja käytäntöjen realistisuutta suhteessa kansainväliseen ympäristöön. Identiteettiin liittykin aina oletuksia arvoista, normeista, käytöksestä ja käytännöistä, joiden tulisi vaikuttaa positiivisesti yhteisön asemaan. Näitä oletuksia verrataan kansainväliseen ympäristöön ja arvioidaan niiden käytettävyyttä. Mielikuvat onnistuneesta ja epäonnistuneesta politiikasta sekä omakuviin liitettävät henkilöahmot vaikuttavat omakuvan mahdollisuuksiin tulla valituksi. Vakuuttavat puolestapuhujat tai menestykselliset tulokset saattavat saada omakuvan vaikuttamaan tehokkaalta eliitin silmissä. Jos omakuvaan liittyy paljon epäonnistuneiksi koettuja lopputuloksia, nämä viat saattavat rohkaista toisten identiteettien etsimiseen.¹¹³

Tehokkuustestillä on kolme muotoa. Ensimmäinen muoto on johdonmukaisuuden verifiointi. Kansallisen identiteetin toteuttaminen ja identiteetinhallintastrategiat on oltava identiteettiin liittyvien arvojen, normien ja käytäntöjen mukaisia. Toinen muoto keskittyy kapasiteettiin. Onko identiteettiä toteuttavalla ryhmällä riittävää taitoa toteuttamiseen ja vahvistaako toteuttaminen positiivisia taitoja, joita ryhmällä oli menneisyydessä. Kolmantena muotona on ulkoisen toimintaympäristön ja muiden valtioiden käyttäytymisen arviointi suhteessa kansalliseen identiteettiin, missä korostuvat suurvaltojen mutta myös muiden valtioiden reaktiot. Se, mitkä valtiot korostuvat, riippuu esimerkiksi siitä, onko

---

¹¹¹ Clunan 2009, 38–40.

¹¹² Clunan 2009, 40–41.

¹¹³ Clunan 2009, 41–42.

kandidaatti-identiteetin mallina jokin toinen valtio. Tässä tapauksessa juuri tämän valtion reaktion merkitys korostuu.¹¹⁴

3.4.6 Kansallisen identiteetti ja kansallinen etu

Kuten kansallisen identiteetin syntymisen osatekijöiden käsittelystä voi huomata, se on prosessina moniulotteinen. Se on historiasta riippuvainen, ja siihen liittyy aina inhimillistä pohdintaa sekä järjenkäyttöä. Mahdollisen kansallisen identiteetin arvioinnissa sekä valtion sisäiset että sen ulkopuolella olevat olosuhteet otetaan huomioon. Ulkoiset olosuhteet, esimerkiksi valtasuhteet, eivät ole ainoita valtion toimintaa ohjaavia tekijöitä – valtion omalla historialla on toiminnassa ja muiden toimintaa tulkitessa merkitystä. Identiteettien testaamisen myötä jokin niistä vakuuttaa eliitin ja siitä muodostuu kansallinen identiteetti, joka taas määrittää kansallista etua.¹¹⁵

Sitä, millaiseksi kansallinen etu sisällöltään muodostuu ja millaisena käyttäytymisenä ilmenee, määrittää kansalliseen identiteettiin nivoutuneet ajatukset valtion statuksesta ja tarkoituksesta. Se, suhtautuuko valtio toiseen valtioon yhteistyön, kilpailun vai konfrontaation hengessä riippuu pitkälti siitä, kokeeko valtiotoimija toisen toimijan ”sisä- vai *ulkoryhmäläisenä*”. Myös jo puhutulla identiteetinhallintastrategialla on merkitystä. Liikkuvuusstrategia tuottaa mitä todennäköisimmin yhteistyöhenkistä ja potentiaalisesti ystävällistä suhtautumista toista ryhmää kohtaan. Suhtautumisen laatu on riippuvainen omasta poliittisesta tarkoituksesta. Jos suunnitelmissa on esimerkiksi assimilaatio, valtio pyrkii ystävyyssuhteen luomiseen.¹¹⁶

Kilpailullinen strategia luonnollisesti ilmenee joko kilpailullisena tai jopa vihamielisenä orientoitumisena. Realistiseksi kutsuttu strategia tuottaa mahdollisesti resurssikonflikteja, kun sosiaalinen kilpailu tuottaa taas kamppailua statuksesta – toimijan arvovallasta kansainvälisessä hierarkiassa. Olennaista on se, että ryhmän poliittinen tarkoitus on usein ristiriidassa toisen ryhmän kanssa. Luovuuksstrategialle on hankala löytää ominaisia käyttäytymistapoja, jotka määräytyvät tässä tapauksessa pitkälti toimijan omakuvan mukaan. Käytös voikin olla yhteistyöhakuista tai kilpailullista.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Clunan 2009, 42–43.

¹¹⁵ Clunan 2009, 45.

¹¹⁶ Clunan 2009, 47.

¹¹⁷ Clunan 2009, 47–48.

Toisena valtioiden käyttäytymistä määrittävänä tekijänä Clunan näkee niin sanotut sisä- ja ulkoryhmät, jotka ovat omakuvan pohjalta tehtyjä sosiaalisia konstruktioita ja jotka määrittävät toimijoiden välistä identifikaatiota. Ryhmät voivat rakentua käytännössä miltä pohjalta tahansa. Valtiotoimijoiden kohdalla vaikuttavat esimerkiksi arvojen samanlaisuus tai erilaisuus ja statuskysymykset sekä materiaaliset seikat. Käyttäytyminen ei automaattisesti muodostu niin, että ulkoryhmiin suhtaudutaan viha- tai kilpailumielellä ja sisäryhmiin ystävällisesti. Tosin toimijan ja sisäryhmään kuuluvan toisen toimijan välillä tapahtuu usein identifikaatiota, mikä ilmenee ryhmän suosimisena ja mikä on kollektiivisen toiminnan ehto. Kuitenkin toimija usein haluaa tehdä eroa sisäryhmään erottuakseen itsenäisenä toimijana. Tämä voi ilmetä omien erityispiirteiden korostamisena kuitenkin niin, että yhteisten piirteiden osalta samankaltaisuutta halutaan painottaa. Suhtautumisen ulkoryhmiin ratkaisee se, kokeeko toimija esimerkiksi toisen toimijan puolelta uhkaa turvallisuudelleen. Jos kokee, silloin tuloksena on todennäköisemmin vihamielinen suhtautuminen tai konfrontaatio.¹¹⁸

Tiukat rajat sisä- ja ulkoryhmien välillä eivät ole välttämättä tarkoituksenmukaisia. Valtiot voivat eri kysymyksissä identifioitua eri toimijoiden kanssa. Tämä voi ilmentyä sovinnollisempänä käyttäytymisenä ja kompromissihakuisuutena, millä pyritään olla loukkaamatta eri osapuolia. Aspirationaalinen konstruktivismi kuitenkin olettaa, että avaindimensio, jolla sisä- ja ulkoryhmiä luodaan, on poliittinen tarkoitus. Mikäli valtioiden poliittiset tarkoitukset kohtaavat, suhtautuvat se toisiinsa yhteistyöhakuisesti ja ystävällisesti.

3.4.7 Toimijuuden ennakkoehdot ja rakenteelliset vaikutukset

Clunanin ajatuksia toimijuuden ennakkoehdoista ja rakenteesta lienee syytä vielä hieman tähdentää. Aspirationaalinen konstruktivismi korostaa sitä, että eri ihmisistä koostuvilla ryhmillä voi olla yhteinen identiteetti, ja niillä voi täten olla yhteistä toimijuutta. Wendtin mukaan niin sanottu korporatiivinen identiteetti luo mahdollisuuden muiden identiteettien muodostumiselle. Hän kiinnittää huomiota homeostaattisiin ja itsejärjestyviin rakenteisiin, jotka tekevät toimijasta erillisen entiteetin. Valtiot ovat eräs esimerkki toimijasta, jolla on korporatiivinen identiteetti. Eräs tärkeä muista erottava piirre on oma alue ja sillä alueella olevat ihmiset. Tärkein piirre on kuitenkin tietoisuus itsestä muista erillisenä

---

¹¹⁸ Clunan 2009, 48–49.

ajattelun ja toiminnan keskittymänä. Tähän tarvitaan taas yhteisiä narratiiveja ja kollektiivista identiteettiä, josta aspirationaalisen konstruktivismin yhteydessä onkin puhuttu.¹¹⁹

Rakenteilla voidaan tulkintatavasta riippuen katsoa olevan kolmenlaisia vaikutuksia. Niiden voidaan katsoa vaikuttavan valtion käyttäytymiseen. Toiseksi ne voivat vaikuttaa valtion sattumanvaraisiin ominaisuuksiin kuten identiteettiin, kykyihin tai etuihin. Kolmanneksi valtion olemassaolo voi olla rakenteista riippuvainen. Esimerkiksi suvereniteetin tunnustaminen muiden valtioiden taholta voi säilyttää heikonkin valtion itsenäisen toimijuuden. Ulkopoliittisen analyysin tietyt teoriat, kuten rationaalisen valinnan teoria, näkevät rakenteen lähinnä joko mahdollisuuksien luojana tai toimijaa rajoittavana tekijänä. Se siis antaa ehdot valtion toiminnalle mutta ei sinänsä vaikuta valtion intresseihin, koska ne ovat valmiiksi annettuja. Toisessa päässä spektriä ovat näkemykset, jossa toimijan piirteitä pidetään lähes täysin endogeenisina. Toimijalla ei ole luontaisia ympäristöstään riippumattomia ominaisuuksia. Se, että joku on esimerkiksi oppilas, saa merkityksen tietyssä institutionaalisessa rakenteessa, jossa on toisia identiteettejä, kuten professori, johon omaa identiteettiä suhteutetaan.¹²⁰

Clunan tuo toimijan ympäristön merkityksen esiin puhuessaan identiteettien legitimoinnista. Eliitti miettii, miten tiettyyn identiteettiin liittyviin toimiin reagoidaan muiden valtioiden toialta. Ne myös arvioivat omia voimavarojaan ja kykyjään toteuttaa identiteettiään. Olennainen osa omien voimavarojen arviointia on luonnollisesti muiden valtioiden kyvykkyyksien pohtiminen. Erilaiset arvioinnit tulevat esiin sangen selvästi myös Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikan saralla. Neuvostoliiton reaktioiden arviointi oli kaikki kaikessa mutta myös läntisten valtioiden reaktioista piitattiin, jotta Suomi ei lukeutuisi Neuvostoliiton satelliitteihin.

---

¹¹⁹ Wendt 1999, 224–225.

¹²⁰ Jepperson, Wendt & Katzenstein 1996, 41–42.

3.4.8 Identiteetin muutos

Valtion eliitti arvioi siis jatkuvasti identiteetin relevanttiutta. Kansallisen edun substanssin ja käyttäytymiseen liittyviä aspekteja ohjaavat idea valtion statuksesta ja tarkoituksesta. Identiteetin käytännöllisyyttä ja historiallista sopivaisuutta tarkastellaan jatkuvasti suhteessa sisäisiin ja ulkoisiin tapahtumiin. Prosessi on tavallaan jatkuvasti käynnissä ja identiteetin modifioituvat sekä tarpeen tullen myös muuttuvat.¹²¹ Koska identiteettien valitseminen ja kehittyminen on sangen vaikeasti hahmoteltava prosessi, on sitä kenties helpompi hahmottaa kuvion (s.38)¹²² avulla. Kuvion on tarkoitus tuoda esiin kansallisen identiteetti-projektin dynaamisuutta, joka tulee myös esiin Suomen kansallista identiteettiä käsitellessä. Identiteetti on jatkuvassa muutoksessa, ja eliitti pyrkii sopeuttamaan sitä muuttuviin olosuhteisiin. Osa identiteettien piirteistä ja sen tuottamasta käyttäytymisestä saattaa säilyä, osan ollessa taas muutoksessa.

Miten Clunanin ajatukset identiteettien muutoksesta sitten eroavat esimerkiksi Hopfin tai Wendtin argumenteista, joita on aspirationaalista konstruktivismia käsitellessä käytetty jonkinlaisina konstruktivismin sisäisinä vertailukohtina? Wendt korostaa identiteettien muuttumisen ja muotoutumisen osalta kahta seikkaa: luonnon- ja kulttuurivalintaa. Luonnonvalinnalla hän käytännössä viittaa siihen, että osa organismeista (valtioista) epäonnistuu sopeutumaan resurssikamppailuun. Tällöin identiteetin uudelleentuottaminen epäonnistuu ja sen korvaa ne, jotka pystyvät sopeutumaan paremmin toimintaympäristöön. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi valtion valloitusta toisen valtion toimesta. Johtuen siitä, että nykyinen kansainvälispoliittinen toimintaympäristö ei ole hobbeslaisen anarkkinen eikä näytä kehittyvän siihen suuntaan tulevaisuudessakaan, luonnonvalinnan rooli identiteettien muuttumisen selittäjänä heikkenee.

Wendt kiinnittää siten enemmän huomiota kulttuurivalintaan ja sen kahteen prosessiin imitaatioon ja sosiaaliseen oppimiseen. Imitaatiolla Wendt viittaa tilanteeseen, jossa toimija sopeutuu toisen menestyksellisen toimijan itseymmärrykseen. Takana voi olla halu tulla osaksi toimijaa, jonka status ja materiaallinen kyvykkyys miellyttävät. Sosiaalinen oppiminen on taas moniulotteisempi prosessi kuin imitointi. Perusidea on kuitenkin se, että identiteetit ja tätä kautta myös intressit ovat opittuja, ja merkittävien toisten toimijain kohdistama kohtelu vahvistaa opittua identiteettiä. Voidaankin puhua

---

¹²¹ Clunan 2009, 45.

¹²² Kuvio kopio Clunanin teoksessa olevasta kuviosta. Suomennos MP. Clunan 2009, 46.

eräänlaisesta peiliin katsomisesta tai ”reflektoidusta arviosta”, koska Wendtin mukaan toimija näkee itsensä tavalla, jolla toinen sen näkee. Esimerkiksi jos merkittävä toinen näkee toimijan vihollisena, toimija mitä todennäköisimmin sisäistää tämän, ja se alkaa näkyä sen omassa rooli-identiteetissä suhteessa toiseen. Kyseessä on siis vuorovaikutusprosessi, joka ei pelkästään opeta vaan myös ylläpitää identiteettejä ja intressejä.¹²³

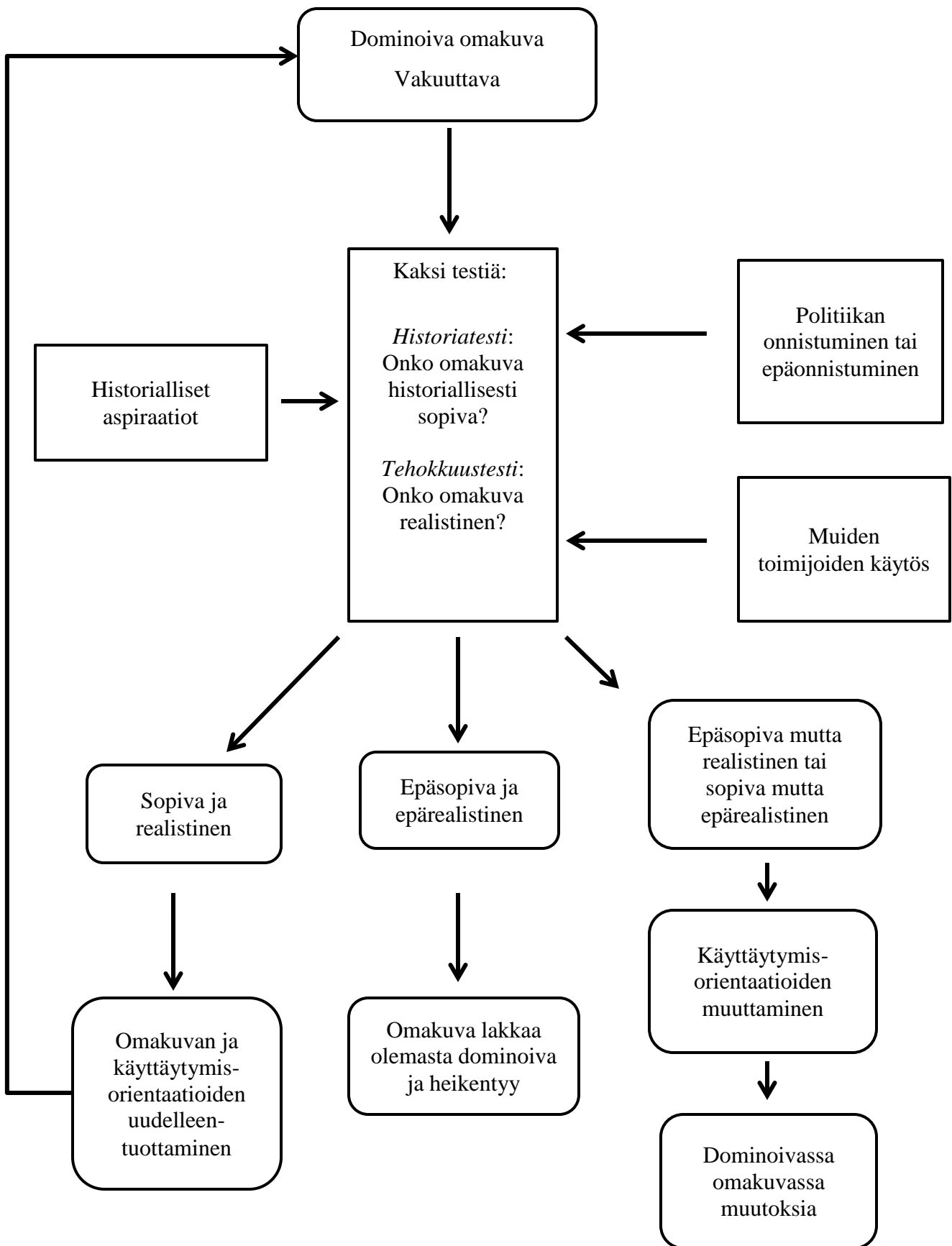
Hopf kiinnittää identiteeteistä puhuessaan huomiota yhteisöjen sosio-kognitiivisiin rakenteisiin kuten diskursseihin, jotka muokkaavat toimijoiden käytöstä ja joita toimijoiden monet identiteetit taas muodostavat. Identiteettejä ei Hopfin mukaan valita. Hän ei myöskään kiinnitä järin paljoa huomiota identiteettien muuttumiseen. Mutta jos identiteetin muuttumista ja uudelleentuotantoa haluaa tarkastella, on katsottava yhteisön sisään, ja yhteisössä moninaisiin käytännön tapoihin (habits). Tapoihin perustuva toiminta, jota ei niinkään ajatella ja joka on ennen kaikkea automaattista, tuottaa itseyyttä ja toiseutta jokapäiväisessä elämässä. Diskursiiviset rakenteet, joihin toimija on tavallaan sosialisoinut, tuottaa toimintaa, ja täten olennaista on näiden rakenteiden muutos, ja näiden muutoksien tarkkaileminen.¹²⁴

Clunanin ajattelu voidaan varsin mutkattomasti sijoittaa Wendtin ja Hopfin väliin. Toisaalta aspirationaalisessa konstruktivismissa identiteetin valinta palautuu aina toimijan sisään ja eliitteihin, jotka identiteetin valitsevat. Toisaalta rakenne on Clunanilla se, joka luo puitteita ja mielekkyyttä toimijan valitsemalle identiteetille. Muiden toimijoiden käytöksellä on ilman muuta vaikutusta identiteetin valintaan ja ylläpitoon. Clunan tunnustaa myös, hieman kuten Wendt, mahdollisuudet eräänlaiseen sosiaaliseen oppimiseen tai identifikaatioon toisen ryhmän välillä. Tiivistäen voidaan sanoa, että verrattuna Wendtiin ja Hopfiin Clunanin identiteetin valintaa ja muuttumista koskeva malli on hyvin nyansoitu. Se ottaa huomioon toimijan merkittävät sisäiset prosessit mutta ei hylkää myöskään rakenteellisempaa näkökulmaa identiteettien muotoutumisprosessiin.

---

¹²³ Wendt 1999, 321–336.

¹²⁴ Hopf 2002, 4–12.

Kuvio 3.1. Omakuvan muutos, uudelleentuottaminen ja heikentyminen.

4. LABIILISTA STABIILIIN – SUOMEN KANSALLINEN IDENTITEETTI JA KYLMÄ SOTA

4.1. Aspirationaalinen konstruktivismi ja Suomen kansallinen identiteetti

Tutkielman analyysiosio aloitetaan hahmottelemalla Suomen kylmän sodan aikaista kansallista identiteettiä. Osiossa tutkitaan pitkälti toisen käden aineistoa analysoimalla, mitkä olivat Suomen omakuvan keskeiset pilarit status ja tarkoitus ja miten ne kehittyivät. Tarkoitus on myös hahmottaa Suomelle olennaisimmat sisä- ja ulkoryhmät ja tarkastella niihin liittyviä mahdollisia liikkuvuusstrategioita. Aluksi kuitenkin pyritään osoittamaan, miten Suomi päätyi valitsemaan omakuvan, jonka pohjalta Suomen kylmän sodan ulkopoliittikka muodostui ja jonka oletetaan vaikuttaneen Suomen toimintalinjan muodostumiseen suhteessa Tshekkoslovakian miehitykseen ja Baltian maiden itsenäistymiseen. Ensiarvoista on myös ymmärtää, mitkä olivat omakuvaan liittyneet keskeiset aspiraatiot – mitä Suomi halusi saavuttaa ja mitkä asiat se näki tärkeänä. Päämääränä on muodostaa mahdollisimman kattava kertomus Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikasta ja sen muutoksista, mikä auttaa ymmärtämään premissejä, joista Suomi Tshekkoslovakian miehityksen ja Baltian maiden itsenäistyessä toimi.

Tutkielmassa ei itsessään oteta kantaa, milloin niin sanottu kylmä sota alkoi ja milloin se loppui. Tärkeintä on tietää, että toisen maailmansodan päätyttyä muotoutui uusi kaksinapainen kansainvälispoliittinen asetelma, jossa Suomi joutui tarkastamaan, mikä sen identiteetti tässä uudessa järjestyksessä oli. Suomen identiteetin kannalta tärkeimmät hetket sijoituivat aikoihin, jolloin tehtiin tilanearvioita siitä, että oman politiikan on muututtava. Tämä tarkoittaa tutkielmassa omaksutun teoreettisen viitekehyksen mukaan aikoja, jolloin valtion eliitti arvioi uudelleen maan dominoivaa omakuvaa. Kylmän sodan identiteetin kannalta olennaisia aikoja olivat vuosi 1943, jolloin Suomi alkoi pyrkiä irrottautumaan sodasta sekä vuoden 1944 Moskovan välirauha. Kylmän sodan lopun kannalta niin sanottu Operaatio PAX ja YYA-sopimuksen korvaaminen naapurussopimuksella olivat merkittäviä virstanpylväitä kylmän sodan identiteetin muuttumisesta unohtamatta EY-jäsenhakemuksen jättämistä.

Keijo Korhonen on todennut, että presidentit ovat usein toimineet Suomen ulko- ja

turvallisuuspoliittisen käsitteenmuodostuksen pohjana¹²⁵. Presidentin asema olikin vahva, kunnes Koiviston kaudella valtaoikeuksia alettiin vähentää. Presidenttikeskeisyys heijastuu myös tämän työn käsittelyssä. Aina Koiviston kaudella aloitettuun presidentin vallan riisumiseen asti presidentin roolin määrätti vuoden 1919 hallitusmuoto, jossa ulko- ja puolustuspolitiikan johto velvoitettiin perinteitä noudattaen valtiopäämiehen vastuulle: presidentti määräsi Suomen suhteista ulkovaltoihin ja sodasta sekä rauhasta eduskunnan suostumuksella. Presidentille kuului myös merkittävää sisäpoliittista valtaa – muun muassa oikeus hajottaa eduskunta.¹²⁶ Tutkielmassa käsiteltävän aikajakson kuluessa Suomea ehti johtaa kolme eri presidenttiä: J.K. Paasikivi, Urho Kekkosen ja Mauno Koivisto. Tutkielmassa analysoitavat tapaukset osuvat Kekkosen ja Koiviston kausille.

Presidentti Paasikiven asema valtion päämiehenä oli vahva, koska häneen luottivat sekä Suomen sodanjälkeinen johto että Neuvostoliitto. Hän saavuttikin takuumiehen aseman Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa. Hänen seuraajansa Kekkosen viittä kautta leimasi vallan keskittäminen presidentin käsiin mutta myös Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kehitys. Kekkosen jälkeen ruoriin astunut Koivisto vannoni jatkavansa edeltäjiensä linjaa, mikä kieli siitä, että vallitsevaan Suomen omakuvaan oli kiinnittynyt merkittäviin poliittisiin johtajiin liittyviä positiivisia attribuutteja. Koivisto ei puuttunut suoraan hallituksen asioihin ja sitoutti hallitusta ulkopoliitiikan johtoon.¹²⁷

Kun Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan historiaa pyritään tiivistämään muutamaan kymmeneen sivuun, merkittäviä tapahtumia jää väkisin pois. Osioissa pyritäänkin tuomaan esiin suuria identiteettiin liittyviä kehityskulkuja, joista merkittävimmät keskittyivät presidentti Urho Kekkosen aikaan. Keskeistä on ottaa huomioon ne kehityskulut ja viiteryhmät, joilla on merkitystä tutkimuksen tapausten analysoinnissa. Toisaalta koska tutkimuksen tarkoituksena on aspirationaalisen konstruktivismin avulla myös selittää Suomen kylmän sodan kansallisen identiteetin kehittymistä, on tapauksille vähemmän tärkeiden seikkojen huomioon ottaminen tärkeää koherentin ja todenmukaisen narratiivin rakentamiseksi.

---

¹²⁵ Korhonen 1999.

¹²⁶ Tiihonen 2013a, 27–30.

¹²⁷ Tiihonen 2013b, 345–350.

4.2. Myöntäväisyys ja perustuslaillisuus

Suomen kansallisen identiteetin hahmottamiseksi tutkimuksessa otetaan lähtökohdaksi kaksi ulko- ja turvallisuuspoliittista traditiota, joista käytetään nimiä *myöntäväisyys* ja *perustuslaillisuus*. Kahteen orientaatioon keskittyminen ja niiden käyttäminen eräänlaisena mittapuuna on toki hieman yksinkertaistavaa, eivätkä valitut traditiot välttämättä ole omakuvien ideaalityyppejä. Silti juuri nämä kaksi aina autonomian aikaan ulottuvaa traditiota muodostavat pohjan kilpaileville omakuville. Aihe on myös kylmän sodan ajan kannalta relevantti, koska Suomen, jatkosodassa kokeman tappion myötä, valitseman identiteetin juuret ovat autonomian ajan keskusteluissa. Realistinen myöntäväisyyspoliittinen traditio muodosti pääasiallisesti Suomen autonomian ajan linjan suhteessa Venäjään. Tiivistettynä tämä tarkoitti luottamuksellisia suhteita keisariin ja sitä, että Venäjä-suhteet hoidettiin kahdenvälisesti nojautumatta muihin valtoihin.¹²⁸

Risto E.J. Penttilän mukaan Suomen ensimmäinen ulkopoliittinen keskustelu maan asemasta käytiin jo vuonna 1863. Debattiin liittyi kiinteästi puolueettomuus, joka oli myös kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspoliittisten pyrkimysten johtotähti aina Porkkalan palautuksesta eteenpäin. 1800-luvulla Euroopassa oli alkanut puolueettomuuskeskustelu, ja puolueettomuus näyttikin pienille maille mahdollisuutena pysyä sotien ulkopuolella.¹²⁹ Myös hieman aiemmin käydyllä Krimin sodalla oli osuutensa keskusteluun. Penttilä pitääkin Krimin sotaa yhtenä Suomen viidestä suuresta murroksesta, joka vaikutti keskeisesti Suomen asemaan maailmassa¹³⁰. Krimin sota osoitti sen, että Suomesta voi tulla sotänäyttämö emämaa Venäjän ollessa sodassa¹³¹. Aika oli siis otollinen ”omakuvakeskustelulle”. Suomessa ilmapiiri oli myös hiljalleen politisoitumassa, ja sanomalehdistö oli kasvussa, mikä helpotti julkista mielipiteenvaihtoa¹³²

Keskustelussa olivat kaksi osapuolta: liberaalit, jotka haikailivat suuremmasta liikkumavapaudesta suhteessa Venäjään sekä fennomaanit, jotka eivät halunneet käyttää Venäjän keisarikunnan silloista heikkoa hetkeä Suomen vapauksien kasvattamiseen. Debattiin liittyi myös muita kysymyksiä esimerkiksi kansallisuus- ja kielikysymykset, ja se alkoi sanomalehtien sivuilta. Helsingfors Dagbladet

---

¹²⁸ Haukkala 2012, 16–17.

¹²⁹ Penttilä 1992, 17.

¹³⁰ Muut suuret murrokset ovat irtautuminen Ruotsista, mikä johti aikanaan Suomen ”valtiollistumiseen”, maailmansotien päätökset sekä kylmän sodan loppuminen. Kts. Penttilä 2006, 17–18.

¹³¹ Penttilä 1992, 19.

¹³² Paasivirta 1978, 204.

ehdotti Suomelle Sveitsin ja Belgian kaltaista puolueettomuutta, jolla Suomi kykenisi välttämään sotatoimet. J.V. Snellman, fennomaanisen myöntöväisyysspolitiikan isä, kirjoitti vastineen, jossa hän totesi puolueettomuuden ajavan Suomen vaikeuksiin suhteessaan keisariin. Snellman edusti siis keisarille lojaalia ajattelutapaa, joka oli tosin tarkoin harkittua. Hänen lähestymistapaansa on kutsuttu ”separatistiseksi lojalismiksi”. Suomea oli hyvä etäännyttää *Venäjältä* taloudellisesti ja poliittisesti, mutta *keisariin* tuli suhtautua uskollisesti ja pitää häneen hyvät suhteet, joita ei konjunktuuripolitiikalla saanut pilata.¹³³ Liberaalit ja fennomaanit kuitenkin jakoivat ainakin aluksi samat peruskysymykset: miten kehittää maata parhaiten ja miten säilytetään omaleimaisuus suhteessa Venäjään. Erimielisyydet koskivatkin lähinnä sitä, kumpaa tulisi painottaa enemmän. Fennomaanit korostivatkin ensimmäistä kysymystä skandinaavis-liberaalien alleviivatessa jälkimmäisen merkitystä. Ajan kuluessa mielipideerot tosin lopulta kärjistyivät kahdeksi erilliseksi aatteelliseksi suuntautumiseksi.¹³⁴

1890-luvun alkupuolella Suomen venäläistämistoimet aiheuttivat jälleen keskustelua Suomen politiikasta ja suhtautumisesta keisariin. Vanha jako kärjistyi nyt niin sanottujen perustuslaillisten ja myöntövyysmiesten välille. Perustuslailliset, Leo Mechelinin johdolla, korostivat kansainvälisen oikeuden ja diplomatian roolia sekä samalla Suomen valtiollisuutta. Suomi oli Venäjältä erillinen valtio, koska sillä oli oma lainsäädäntö, talous ja hallitusmuoto. He näkivät, että Venäjän tavoitteena oli Suomen venäläistäminen, mihin piti vastata tekemällä vastarintaa pienimmissäkin asioissa. Tsaarin valta oli Suomen valtiollisen olemassaolon vakavin uhka. Myöntöväisyysslinjan suurimmat puolestapuhujat olivat Yrjö-Sakari Yrjö-Koskinen sekä J.R. Danielson-Kalmari. Yrjö-Koskisen ”rajaton myöntöväisyys” ei saanut kannatusta, ja Danielson-Kalmari¹³⁵ hahmottelikin rajansa tuntevampaa myöntöväisyysspolitiikkaa. Hän torjui perustuslaillisten vastarintahengen mutta ei luopunut separatistisesta lojalismista. Keisariin tuli pitää hyvät suhteet, mutta Suomi kuitenkin kuului ennen kaikkea eurooppalaiseen kulttuuripiiriin. Myöntöväisyysslinjalaiset erottivat tsaarin hallinnon isovenäläisestä venäläistämiprojektista, mikä tarkoitti sitä, että tsaarin tahtoon myöntöminen ei tarkoittaisi Suomen omaleimaisen olemassaolon katoamista.¹³⁶

Osmo Apusen mukaan perustuslaillinen traditio perustui artistoteliseen käsitykseen politiikasta. Sille on ominaista vallan käyttäminen kaikkien hyväksi ja vallankäytön perustuminen yleisiin sääntöihin ja

---

¹³³ Penttilä 1992, 21–24.

¹³⁴ Paasivirta 1978, 204–205.

¹³⁵ Merkittävää on huomata, että Suomen tulevalle presidentillä Juho Kusti Paasikivellä oli läheiset suhteet Danielson-Kalmariin, jonka kanssa hän nuoruudessa vietti aikaa kuunnellen hänen mielipiteitään. Kts. Penttilä 1992, 28.

¹³⁶ Penttilä 1992, 25–27; Apunen 1984, 126–127.

lakeihin. Hallittavien tulee antaa suostumus vallankäyttäjien toimille, jotka eivät saa täten olla mielivaltaisia. Yhteiskunnan on perustuttava lainmukaisuuteen, ja Suomen ja Venäjän välinen suhde näyttäytyi oikeusperiaatekysymyksenä. Myöntyväisyyslinjalaisille, vanhasuomalaisille, politiikka oli pragmaattisempaa. Historialla oli suuri rooli, ja asioita tuli tarkastella historian, valtasuhteiden ja muiden vallitsevien olosuhteiden näkökulmasta.¹³⁷

Clunanin termeihin viitaten Suomen omakuvat alkoivat kehittyä jo autonomian aikana Suomen valtiollistumisen myötä. Tiivistäen voidaan sanoa, että molemmista omakuvissa Suomen status oli vähäväkinen kansakunta suurvallan naapurissa, ja suurvalta aiheutti uhkaa Suomen olemassaololle. Molemmat traditiot myös tunnustivat Suomen omaleimaisen eurooppalaisen ja tasavaltaisen yhteiskuntajärjestelmän.¹³⁸ Siinä suhteessa erot eivät olleet suuria. Erilaiset näkökohdat liittyväkin siihen, kuinka paljon Suomella nähdään olevan liikkumatilaa suhteessa Venäjään, minkälainen on politiikan luonne ja miten Suomen tulee suhtautua keisariin. Näkemykset erosivat myös siinä, mille suomalaisuus perustuu. Perustuslailliset korostivat oikeudellis-poliittisia seikkoja, vanhasuomalaiset kulttuuris-poliittisia. Erot perustuvat pitkälti omakuvien taustalla oleviin aatteellisiin eroihin. Snellmanilainen myöntövyys juontaa juurensa hegeliläisestä ajattelusta, kun taas perustuslaillinen traditio nojaa liberalismiin. Kansainvälisen politiikan perusdikotomian termein kyseessä voidaan nähdä olevan jako poliittisen realismin ja liberalismien välillä toisen korostaessa ”vallitsevaa todellisuutta”, toisen lakien merkitystä.¹³⁹

4.3.Sotien jälkeisen ulkopoliitiikan muutos – kylmän sodan identiteetti muotoutuu

Suomen pyrkimykset toisesta maailmansodasta irtautumiseen aiheuttivat vanhan ulkopoliittisen suuntauksen uudelleenarviointia. Vanhat perusteet haluttiin tarkastaa ja asennoitumista ulkovaltoihin muuttaa. Ottaen huomioon suuren muutoksen ja sodan jo tuomat sekä potentiaaliset tuhoiset vaikutukset, aika oli erittäin otollinen Suomen omakuvan arvioinnille. Max Jakobsonin mukaan Suomessa alettiin noudattaa ”rakenteellisesti uutta ulkopoliittikkaa”. Uusi ulkopoliittinen toimintalinja ei syntynyt historiallisessa saati poliittisessa tyhjiössä vaan siihen vaikutti sotaa edeltäneen ajan ulkopoliitiikan kriittinen arviointi. Epäonnistuneeksi koetusta politiikasta haluttiin vetää

---

¹³⁷ Apunen 1984, 128–129.

¹³⁸ Heikka 2005, 100–103.

¹³⁹ Dikotomiasta lisää esimerkiksi E.H. Carr 1981.

johtopäätökset.¹⁴⁰ Aspirationaalisen konstruktivismiin termein radikaali ulkopoliitiikan muutos tarkoittaa muutosta identiteetissä. Suomen hallitseva omakuva siis alkoi muuttua jatkosodan loppuessa ja loputtua. Tätä muutosprosessia pyritään seuraavaksi selittämään ja ymmärtämään tarkemmin.

Christopher S. Browning on myös tehnyt Suomen kylmän sodan identiteettiä kuvaavan narratiivin, jossa hän kutsuu Suomessa tapahtunutta muutosta siirtymisenä emotionalismista rationalismiin¹⁴¹. Penttilän mukaan kyseessä oli paluu ehdolliseen myöntävyyteen. Uudelleenarviointi nähtiin paluuna siinä mielessä, että sotia edeltävä pohjoismaiseen puolueettomuuteen nojaava sekä jatkosodan liittosuhde Saksan kanssa koettiin olleen vastaanpanon politiikkaa, joissa heijastui yleiseurooppalainen suhtautuminen Neuvostoliittoon. Suomi oli hakenut myöntävyysspoliittista katsantokantaa vastaan tukipisteitä muista maista ja Kansainliitosta Neuvostoliittoa vastaan. Uusi realiteetti oli se, että Suomi oli toisen maailmansodan hävinneiden osapuolien joukossa. Se oli kuitenkin välttynyt Neuvostoliiton miehitykseltä, mutta ainoana realistisena vaihtoehtona näyttäytyi Suomen aseman ja turvallisuuden vakauttaminen yhteistyössä Neuvostoliiton kanssa¹⁴². Suomi solmi aselevon Neuvostoliiton kanssa 5.9.1944, ja kaksi viikkoa myöhemmin 14.9.1944 allekirjoitettiin välirauhansopimus Moskovassa. Sopimuksessa oli kovia velvoitteita, jotka asettivat Suomen toiminnalle reunaehdoja. Petsamosta jouduttiin luopumaan, Porkkalasta oli vuokrattava laivastotukikohta Neuvostoliitolle ja Suomen tuli maksaa ankarat sotakorvaukset. Sopimuksen toimeenpanoa asetettiin valvomaan Liittoutuneiden valvontakomissio, joka oli neuvostojohtoinen ja joka painosti Suomea eri poliittisissa kysymyksissä Suomen suvereniteettia rajoittaen.¹⁴³ Suomi oli myös velvollinen riisumaan maassa olevat saksalaiset joukot. Maahan ei haluttu Suomen omaleimaisuuden uhkaksi koettuja neuvostoliittolaisia joukkoja, joten poliittinen johto piti tärkeänä, että saksalaisten karkottaminen tehtäisiin omin voimin. Saksalaisten karkotuksen ohella ”fasisminluontoiset järjestöt”, kuten Isänmaallinen kansanliike, Akateeminen Karjala-Seura ja suojeluskunta- sekä lottajärjestöt, jouduttiin lopettamaan.¹⁴⁴ Sopimus tuntui siis laajalti yhteiskunnassa, mikä oli omiaan korostamaan sitä, että tappio sodassa todellakin toi muutoksia Suomeen.

Myös Suomen turvallisuuspoliittisessa eliitissä koettiin sodan jälkeen muutoksia. Sotapolitiikassa vähemmän kuluneita kasvoja alkoi nousta esille. Vuonna 1944 pääministeriksi kapusi Juho Kusti

---

¹⁴⁰ Jakobson 1968, 17.

¹⁴¹ Browning 2008, 169.

¹⁴² Penttilä 1992, 46.; Apunen 1977, 345.

¹⁴³ Visuri 2006, 22–26.

¹⁴⁴ Apunen 1977, 18–19.

Paasikivi, joka lopulta valittiin Mannerheimin seuraajaksi Suomen tasavallan presidentin virkaan vuonna 1946. Samaan hallitukseen tuli oikeusministeriksi Urho Kekkonen. Suomen ulkopoliittika alkoi saada uusia piirteitä.¹⁴⁵ Paasikivi lähti siitä, että Suomen ulkopoliittinen ongelma oli Venäjä. Suomen olisi päästävä sen kanssa hyviin suhteisiin – pysyvästi. Seikkailupoliittikkaan ei ollut enää varaa.¹⁴⁶ Suomessa vallitsi laajalti käsitys, että täyttämällä välirauhansopimuksen ehdot suhteet Neuvostoliittoon saataisiin kuntoon. Paasikivi ajatteli toisin. Koko perinpohjainen asennoituminen Neuvostoliittoon oli muutettava, mikä tarkoitti sitä, että uuden politiikan takana oli oltava koko kansa, ei pelkästään hallitus.¹⁴⁷ Myöntyväisyyspolitiikkaan palattiin Paasikiven persoonan kautta – olihan hän Danielson-Kalmarin oppipoika, joka nyt omaksui toimintansa lähtökohdaksi Danielson-Kalmarin näkökulmat geopolitiikasta ja Venäjän-suhteista¹⁴⁸. Snellmanilainen ajatusmaailma ei kuitenkaan ollut Paasikivelle dogmi vaan tilanteisiin mukautumista. Myöntyväisyys ei ollut siis itseisarvo, ja Paasikivi kykeni myös tunnustamaan perustuslaillisen ajattelun merkityksen itsenäisyystahdon ylläpitäjänä.¹⁴⁹ ”Paasikiven linjan” perusoletukseksi tuli se, että Neuvostoliiton Suomeen kohdistama intressi oli ennen kaikkea puolustuksellinen. Neuvostoliitolla oli legitiimejä turvallisuusintressejä Suomen suunnalla. Ottamalla ne huomioon Suomi kykenisi varmistamaan itsenäisyytensä ja demokraattisuutensa. Danielson-Kalmarin vaikutus näkyi sanassa legitiimi. Paasikiven valitsema myöntyväisyys oli rajattua, ja Neuvostoliiton vaatimusten tuli olla perusteltuja.¹⁵⁰

Myöntyväisyys ei siis ollut mikään itsetarkoitus, vaan pohjalla oli arvio muuttuneista voimasuhteista. Neuvostoliitosta oli kehittymässä ja lopulta kehittyi Manner-Euroopan vahvin sotilasmahti. Leimallista Paasikivelle oli myös hyvin reaalipoliittinen katsantokanta maailmanpolitiikkaan. Hän näki maailman voimapolitiikan sanelemana paikkana, jossa kansainväliselle oikeudelle ei jäänyt merkittävää roolia ja jossa pienen maan tehtäväksi jäi sopeutua viidakon lakeihin. Paasikiven mukaan valtioiden toimintaa ohjasi valtiojärki, jonka rajoittamiseksi ei ole keksitty järjestelmiä.¹⁵¹

Suomi siis koki johtonsa myötä etunsa parhaiten toteutuvan niin, että se ottaa Neuvostoliiton etunäkökohdat huomioon. Kuten on jo todettu, Suomi poistui toisesta maailmansodasta häviäjänä. Se oli kuitenkin säilyttänyt itsenäisyytensä ja alkuperäisen yhteiskuntajärjestelmänsä. Pariisiin

---

¹⁴⁵ Seppinen 2008, 33–34.

¹⁴⁶ Paasivirta 1993, 283–284.

¹⁴⁷ Apunen 1977, 21.

¹⁴⁸ Penttilä 1992, 47.

¹⁴⁹ Jakobson 1978, 110–111.

¹⁵⁰ Jakobson 2001, 45–47.

¹⁵¹ Polvinen 1995, 410 & 431.

rauhansopimus varmisti Suomen itsenäisyyden, ja suvereniteettia rajoittanut valvontakomissio poistui maasta. Sopimuksen myötä Suomen puolustusvoimien tehtäviä ja vahvuutta tosin rajoitettiin sekä vuonna 1944 alkaneen Porkkalan tukikohdan vuokra vahvistettiin uudelleen. Suomi koki jääneensä yksin kommunistis-imperialistisen suurvallan armoille.¹⁵² Pariisin rauhansopimuksessa myös vahvistettiin, että Suomi ei saa osallistua Neuvostoliittoa vastaan suunnattuihin liittoihin ja liittymiin. Määräys rajoitti Suomen politiikkaa merkittävästi, mikä tulee tutkielman edetessä esiin.¹⁵³

Tärkeä osa kansallista identiteettiä olivat status ja tarkoitus. Millaisena Suomen status ja tarkoitus näyttäytyivät sotien jälkeisenä aikana? Tarkoituksella viitattiin muun muassa sen arvoihin, periaatteisiin ja symboleihin. Paasikiven päiväkirjoista voidaan päätellä, että hän näki Suomen ennen kaikkea pohjoismaisena demokratiana, jonka historia, valtiollinen, yhteiskunnallinen ja taloudellinen järjestys juontavat juurensa lähinnä Ruotsista¹⁵⁴. Sodan aikana Paasikivi oli myös aluksi tukenut Saksaa, koska näki sen järjestelmän ”tuhat kertaa” parempana kuin Neuvostoliiton bolsevismin ja ennen kaikkea eurooppalaisena epämiellyttävän radikaaleista ja epädemokraattisista piirteistä huolimatta¹⁵⁵.

Suomen statusta kansainvälisessä järjestelmässä väritti koettu tappio sodassa. Väestöä ja maa-alaa oli menetetty, ja poliittinen tulevaisuus näytti olevan vaakalaudalla kommunistien saadessa poliittista valtaa.¹⁵⁶ Suomella ei myöskään ollut diplomaattisuhteita kovin moniin läntisiin maihin. Väli rauhan jälkeen suhteiden solmiminen tosin alkoi.¹⁵⁷ Sitä valvoi Liittoutuneiden valvontakomissio, jota Neuvostoliitto dominoi. Neuvostoliitto oli astunut viimeistään jo nyt suurvaltojen kerhoon, mikä oli muokkaava Suomen käsitystä sen asemasta. Browning painottaakin sitä, miten pienuuden reaali poliittisesta luennasta tuli osa Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa Paasikiven presidenttikautena selkeä omakuva. Tämä heijastui siihen, että pienen Suomen rooli nähtiin maailmanpolitiikassa passiivisena ja pienuus negatiivisena. Geopoliittiset realiteetit oli hyväksyttävä, Neuvostoliiton antagonisointi lopetettava luomalla luottamukselliset ja ystävällisen suhteet naapurivaltioon. Suomi siis tavallaan itse rajasi toimijuuttaan, mikä heijastui myös historiantulkintoihin. Suomen katsottiin ajautuneen suurpolitiikan pyörteissä jatkosotaan taistelemaan

---

¹⁵² Tarkka 2011, 18–19.

¹⁵³ Apunen 1977, 28–29.

¹⁵⁴ Blomstedt & Klinge 1985, 710. Päiväkirjamerkintä liittyy Paasikiven keskusteluun silloisen Yhdysvaltain Suomen-suurlähettiläs Hamiltonin kanssa mahdollisesta taloudellisesta avusta.

¹⁵⁵ Polvinen 1995, 422.

¹⁵⁶ Hanhimäki 1996, 22.

¹⁵⁷ Seppinen 2008, 61–70.

Saksan rinnalla.¹⁵⁸ Menneisyyteen tuli suhtautua eri tavalla, jotta uudenlainen tulevaisuus olisi mahdollinen. Neuvostoliitto piti nähdä uudella tavalla, ja tämä uusi narratiivi toimikin lähtökohtana Suomen uudelle identiteetille.¹⁵⁹ Koetut realiteetit mahdollistivat siis sen, että uusi myöntyväisyyteen perustunut identiteetti vaikutti tehokkaalta. Se oli realistinen vaihtoehto kansainvälinen muuttunut ympäristö huomioiden sekä myös positiivisin, tai vähiten negatiivisin, alternatiivi muut mahdollisuudet, esimerkiksi sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän, noteeraten. Suomi oli sotien jälkeen materiaalisesti heikolla tolalla, mikä oli omiaan rajoittamaan sen kyvykkyyttä harjoittaa politiikkaa, jossa suurvaltojen mielipiteitä ei otettaisi huomioon. Suomen muuttunut politiikka osoitti sen, että vaikka Neuvostoliitto ja sen johtama blokki muodosti selkeän ulkoryhmän, jonka osaksi joutumista Suomi pyrki välttämään, Suomen politiikka ei ollut vihamielistä sitä kohtaan.

Myöntyväisyyttä korostavan identiteetin valintaa edelsi luonnollisesti vastarintapolitiikaksi koetun sotia edeltävän ja myös sodanajan politiikan epäonnistuminen ja sen tuomitseminen. Niin sanotussa välinrauhansopimuksessa vaadittiin tunnetusti tämän epäonnistuneen ulkopoliitiikan harjoittajien tuomitsemista sotasyllisiksi, ja toimenpide myös toteutettiin. Vedenjakajaksi tuli ainakin osittain Ribbentrop-sopimus, presidentti Rytin Saksalle antama lupaus sotimisen jatkamisesta Saksan rinnalla. ”Uusi Suomi” tunnustaisi sopimuksen vääränä valintana. Saksaan tukeutuminen oli virhe, ja niin olisi virhe yrittää saada tukea länsivalloilta tässäkin vaiheessa. Kahden kesken oli tultava toimeen, kuten myöntyväisyyspolitiikan edustajat olivat ennenkin sanoneet.¹⁶⁰

Ajatellen koko tilannetta identiteettien legitimoinnin kannalta, on varsin selvää, miksi muu kuin myöntyväisyyttä korostava omakuva nähtiin mahdollisena. Vastarintapolitiikan koettiin tuottaneet tappion, jonka vaikutukset olivat Suomeen suuret. Voimasuhteiden muututtua Suomi kokevansa olevan Neuvostoliiton armoilla, eikä täten Suomen riippumattomuutta korostavalla politiikalla olisi ollut juuri toimintaedellytyksiä. Myöntyväisyyspolitiikan aspiraatio oli myös ollut Suomen erillisen aseman säilyttäminen mutta lojaalimmalla politiikalla. Nämä aspiraatiot sopivat myös uuteen tilanteeseen, jossa Neuvostoliiton luottamus nähtiin välttämättömänä mutta suvereniteetti ja yhteiskuntajärjestys haluttiin säilyttää mahdollisimman pitkälle. Keskeiseksi aspiraatioksi voidaankin katsoa muodostuneen oman

---

¹⁵⁸ Browning 2006, 675–677.

¹⁵⁹ Browning 2008, 174. Browning tuo myös esille seikkoja, jotka helpottivat uudelleenarvioinnin tekemistä. Eduskuntavaalien 1944 myötä Suomi siirtyi piirun vasemmalle, mikä samalla vähensi Suomen sisäisiä jakolinjoja, jotka olivat aiheuttaneet negatiivista Venäjä-kuvaa. Paasikiven poliittisella johtajuudella oli myös merkitystä. Kts. Browning 2008, 178–179.

¹⁶⁰ Jakobson 2001, 47.

yhteiskuntajärjestelmän säilyttäminen harjoittamalla politiikkaa, joka ei loukkaa oman yhteiskuntajärjestelmän säilymisen suurinta uhkaa Neuvostoliittoa. Tähän aspiraatioon kiteytyvät Suomen status ja tarkoitus. Suomi oli maksanut kalliin hinnan järjestelmänsä puolustamisesta sotakeinoin. Myöntäväisyysstraditio, joka oli vallalla suurimman osan autonomian ajasta, voitiinkin tavallaan nähdä tuottavan juuri haluttuja aspiraatioita mahdollistaen rauhanomaisen rinnakkaiselon. Täytyy kuitenkin muistaa, että sorto- ja venäläistymistoimien ohella autonomian aika oli yhteiskunnallisen ja kulttuurisen elinvoimaisuuden kasvamista¹⁶¹. Myöntäväisyysomakuva läpäisi siis helposti historiatestin.

Suomen tilannetta on jokseenkin haastavaa ajatella eri liikkuvuusstrategioiden kannalta. Selkeää on se, että Neuvostoliitto ja muut kommunistiset maat olivat ulkoryhmä, johon Suomi ei halunnut identifioitua. Tämä näkyi muun muassa kieltäytymisenä Neuvostoliiton turvallisuuskonferenssikutsusta, johon länsi ei ollut osallistumassa ja jonka pohjalta Varsovan liitto muotoutui¹⁶². Yhteiskuntajärjestelmän myötä Pohjoismaat olivat parempi viiteryhmä ja tavallaan siis sisäryhmä. Suomi ei rakenteellisista rajoitteistaan johtuen kuitenkaan kyennyt kyseiseen ryhmään assimiloitumaan. Ensin häviäjän leima, valvontakomissio ja myöhemmin YYA-sopimus ja Porkkala loivat esteensä esimerkiksi Ruotsin harjoittamaan puolueettomuuspolitiikkaan identifioitumiseen¹⁶³. Strategiaksi muodostui luovalta pohjalta ponnistaminen ymmärrettyjen realiteettien pohjalta tavoitteena Suomen itsemääräämisoikeuden säilyttäminen.

---

¹⁶¹ Kts. esim. Meinander 2010, 165–166.

¹⁶² Tarkka on kutsunut Suomen kieltäytymistä ”kyllä – mutta” -diplomatiaksi. Tarkka 2012, 47–49.

¹⁶³ Ruotsin puolueettomuus perustui pitkälti asevoimiin, mikä ei Suomen kohdalla ollut mahdollista johtuen Pariisin rauhansopimuksen asettamista rajoitteista asevoimien koolle. Kts Seppinen 2008, 292.

4.4. Paasikiven presidenttinä – uusi identiteetti institutionalisoituu ja liikkumatila alkaa laajentua

4.4.1 YYA-sopimuksen solmiminen ja omakuvan institutionalisoituminen

Neuvostoliitto oli solminut alkuvuodesta 1948 Unkarin ja Romanian kanssa eräänlaiset turvallisuussopimukset. Paasikivikin sai kutsun Stalinilta tulla Moskovaan neuvottelemaan. Suomessa oli asiasta jo keskusteltu SKDL:n edustajien ollessa turvallisuuspoliittisen sopimuksen suhteen aktiivisia¹⁶⁴. Suomessa valtiojohto suhtautui rauhallisesti asiaan, koska kutsua oli osattu odottaa. Vastine valmisteltiin rauhassa, millä viestitettiin sitä, että Suomi valmistautui neuvotteluihin, ei saneluun.¹⁶⁵ Selvää oli, että jonkinlainen sopimus oli tehtävä¹⁶⁶. Suomi lähti siitä, että sopimuksen olisi oltava analoginen, ei samanlainen suhteessa Unkarin ja Romanian sopimuksiin. Suomi halusi rajata sopimuksen sotilaallisen yhteistoiminnan koskemaan vain Suomen aluetta, ja sopimuksen ei tulisi rajata Suomen suvereeniutta¹⁶⁷. Sopimuksen olisi siis erottava Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan maiden välillä solmituista sopimuksista konsultaatio- ja avunantokäytäntöjen osalta¹⁶⁸.

Tavoite saavutettiin. Sopimus täytti Neuvostoliiton tarpeet, joihin ei lukeutunut Suomen muuttuminen sosialistiseksi satelliitiksi. Avun vastaanottaminen Neuvostoliitolta tuli kyseeseen vain, jos omat voimat eivät riittäisi puolustukseen. Mahdollisesta avunannosta olisi sovittava yhdessä Neuvostoliiton kanssa. Yhdessä oli tarkoitus myös todeta mahdollinen hyökkäysuhka, jolle avunanto perustuisi.¹⁶⁹ Paasikivi halusi sopimukseen myös maininnan puolueettomuudesta, joka sai lopulta muodon ”pyrkimys pysytellä kansainvälisten ristiriitojen ulkopuolella”¹⁷⁰. Kansainvälisoikeudellisesti Suomen puolueettomuus oli toki varsin vaikeasti tunnustettavissa – olihan sen rajojen sisäpuolella vieraan vallan sotilastukikohta. Puolueettomuudella ei sen kummemmin muutenkaan ilakoitu, koska kokemukset sotia edeltävästä puolueettomuudesta eivät olleet mieltä ylentäviä. Tärkeää on myös huomioida, että puolueettomuuslausekkeessa kysymys oli ennen muuta politiikasta, ei juridiikasta,

---

¹⁶⁴ Seppinen 2008, 296–297.

¹⁶⁵ Jakobson 2001, 51.

¹⁶⁶ Tarkka 2011, 20.

¹⁶⁷ Seppinen 2008, 304–305.

¹⁶⁸ Penttilä 1992, 50.

¹⁶⁹ Tarkka 2012, 22–23, 25..

¹⁷⁰ Jakobson 2001, 53.

mikä sopi myöntyväsyyssinjaan.¹⁷¹ Tämä alkoi konkretisoitua Porkkalan palautuksen yhteydessä sekä Kekkonen astuessa Suomen presidentiksi.

Kansallinen identiteetti vaatii aikaa institutionalisoitukseen. YYA-sopimus oli konkreettinen osa Suomen identiteetin ja toimintaympäristön vakautumista. Pienellä Suomella oli suurvallan kanssa turvallisuussopimus, josta tuli sekä ulko- että sisäpolitiikkaan vaikuttava kulmakivi. Sopimuksen myötä Suomi oli valtio, jolla oli oma pieni roolinsa suurvallan turvallisuustarpeiden täyttäjänä. Se oli itsemääräämisoikeuden hinta, eikä Neuvostoliitolle täten haluttu antaa syytä tuntea epäluottamusta Suomen kykyyn hoitaa sopimusvelvoitteet. Vaikka sopimus kieltämättä sitoi Suomea Neuvostoliittoon, se kykeni erottautumaan satelliittien ulkoryhmästä, johon se ei yhteiskuntajärjestelmänsä luonteesta johtuen kokenut kuuluvansa. Olihan sopimus satelliitteihin nähden analoginen, mikä korosti Suomen erilaisuutta suhteessa Itä-Euroopan maihin.

4.4.2 Maailma muuttuu, omakuva muuttuu

Pääministeri Urho Kekkonen piti vuonna 1952 pitää puheen, johon liittyi oivallus, joka antoi lisämausteen koko kylmän sodan Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikalle ja jossa hahmotettiin maailmanpolitiikan muutosta sekä Suomen mahdollisuuksia¹⁷². Pyjamantaskupuheeksi ristityn, lopulta Kekkonen sairastumisen myötä pitämättä jätetyn mutta Maakansa-lehdessä julkaistun, puheen taustalla oli huomio maailmanpolitiikan polarisoitumisesta kahteen leiriin – länteen ja itään. Entiset liittolaiset Neuvostoliitto ja Yhdysvallat olivat supervaltoja, jotka johtivat omia napojaan.¹⁷³ Kekkonen puhui puheessaan Suomen eräänlaisesta puolueettomuudesta, jota YYA-sopimus itse asiassa edellyttää. Hän siis pohjasi puolueettomuusargumenttinsa Neuvostoliiton intresseihin lisäten vielä toivomuksen koko Skandinavian puolueettomuudesta.¹⁷⁴ Samalla hän painotti, että yhteistyötä puolueettomien Pohjoismaiden, eli käytännössä Ruotsin, kanssa olisi syytä tiivistää. Näin ollen Kekkonen oivalsi, että yhteistyö läntisten toimijoiden kanssa on YYA-sopimuksen looginen jatke, ei este.¹⁷⁵ Myös Lontoon-

¹⁷¹ Penttilä 1992, 51; Jakobson 2001, 53.

¹⁷² Kekkonen tosin muotoili puhetta yhdessä Paasikiven kanssa, ja heillä oli näkemuseroja. Paasikivi vaati muun muassa Stalinia liian positiivisessa valossa näytävien tekstikohtien poistoa mutta näki YYA-sopimuksen ja puolueettomuuden yhteensovittamisen jokseenkin ongelmallisena. Erityisesti Paasikivi varoi, että puheessa mainittaisiin puolustusliitto. Kts. Polvinen 2003, 132.

¹⁷³ Tarkka 2012, 44.

¹⁷⁴ Penttilä 1992, 52. Käytännössä pohjoismainen puolustusliitto olisi tarkoittanut sitä, että Norja ja Tanska olisivat irtautuneet Natosta. Suomi ei olisi kuitenkaan irrottanut YYA-sopimuksesta, mikä käytännössä olisi sitonut puolustusblokkia lännen sijasta itään. Kts. Polvinen 2003, 130.

¹⁷⁵ Tarkka 2012, 45.

suurlähettiläs Eero Vuori oli pohdiskellut puolueettomuuden mahdollisuutta. Hän näki riskin, että mahdollisen idän ja lännen sovinnon myötä Suomi voisi lipua itäblokkiin, minne se ei kuulunut. Länteen olisi hyvä lähettää tiettyjä signaaleja Suomen asemasta, jotta lipuminen voitaisiin välttää.¹⁷⁶ Puolueettomuuspuheista huolimatta aika ei kuitenkaan ollut vielä kypsä puolueettomuuden korostamiselle.

Mistä puolueettomuusaspiraatiot oikein kumpusivat? Olihan puolueettomuuspyrkimysten epäonnistuminen tuoreessa muistissa, eivätkä ne oikein sopineet realistiseen myöntöväisyyspolitiikkaajatteluun. Kuten on jo todettu, Suomen sodanjälkeinen asema oli sangen ahdas, ja identiteettiin kohdistuu jatkuvaa arviointia. Tärkeä osa identiteettiä on myös se, että arvio omasta asemasta ja relevanttiudesta oli positiivinen. Voidaan sanoa, että Kekkonen, joka oli tehnyt jo puheen aikana läpimurron suomalaisen politiikan eliittiin¹⁷⁷, halusi arvioida Suomen asemaa ja liikkumatilaa positiivisemmin haastamatta kuitenkaan identiteetin hallitsevaa osaa – myöntöväistä suhdetta Neuvostoliittoon. Taustalla tälle arviolle olivat havaitut muutokset toimintaympäristössä, jossa Neuvostoliiton suhtautuminen Suomeen ja ylipäätään puolueettomuuteen olivat muutoksessa. Naton rinnalla puolueettomat maat eivät näyttäneet enää niin pahalta – varsinkaan Pohjoismaissa.¹⁷⁸

Maailma jatkoi muuttumistaan. Suurvaltojen suhteisiin levisi 1950-luvulla niin sanottu suojasää. Siihen vaikuttivat muun muassa Stalinin kuolema sekä Korean sodan loppuminen. Neuvostoliiton uusi johto alkoi muuttaa sekä Neuvostoliiton sisä- että ulkopoliittikkaa. Tämä vaikutti myös Suomeen, jossa Stalinin ajan pelon ja epävarmuuden ajat alkoivat muuttua. Sotakorvaukset oli saatu maksettua ja olympialaiset pidettyä. Suomen sisäpolitiikka yhteiskuntajärjestelmineen ja ulkopoliittinen asema olivat vakiintumassa. Tämä näky muun muassa ulkoministeriössä, jossa Eero Vuori nimitettiin poliittisen osaston päällikön virkaan. Nimitys oli merkittävä, koska virka oli ollut täyttämättä, mikä taas oli heijastanut ulkopoliittikan passiivisuutta. Ulkopoliittikka oli ollut yhtä kuin idänsuhteet, joita hoiti tasavallan presidentti. Tilanne alkoi muuttua.¹⁷⁹

Neuvostoliiton muutos ulkopoliittikassa konkretisoitui vuonna 1955, kun se luovutti Kiinalle miehittämänsä Port Arthurin tukikohdan ja hyväksyi Itävallan puolueettomuuden sinetöineen ja

---

¹⁷⁶ Jakobson 2001, 154.

¹⁷⁷ Kekkonen läpimurrosta poliittiseen eliittiin kts. Seppinen 2004, 163–165.

¹⁷⁸ Seppinen 2004, 198.

¹⁷⁹ Jakobson 2001, 152–153.

miehityksen lopettaneen valtiosopimuksen. Itämeren suunnalla näytti Neuvostoliiton suhteen hyvältä. Suomen kanssa oli solmittu YYA-sopimus, Ruotsi oli jäänyt Naton ulkopuolelle ja Itämeren eteläosat olivat perustetun Varsovan liiton hallussa. Myös sotilastekniikka oli kehittynyt, eikä kiinteälle rannikkopuolustukselle ollut tarvetta. Tällä oli vaikutuksensa Suomeen. Paasikivi sai kutsun Moskovaan, jossa sovittiin Porkkalan palautuksesta YYA-sopimuksen 20-vuotista pidentämistä vastaan.¹⁸⁰ Palautus tapahtui runsaasti ennen määräaika. Neuvostoliiton Porkkalan vuokrasopimus oli uusittu 1947, ja sen oli määrä jatkua vuoteen 1997¹⁸¹.

Vaikka Porkkalan palautuksen takana olivat suurvaltapoliittiset – eivät bilateraaliset syyt, Suomessa tapahtumaa tulkittiin ainakin virallisella tasolla ulkopoliittikan onnistumisena¹⁸². Kansallinen identiteetti sai vahvistusta, koska sen tuottama politiikka suhteessa Neuvostoliittoon sai hyväksyntää. Jälleen Suomen ulkopoliittikkaa rajoittavissa rakenteissa tapahtui muutosta, ja merkittävä Suomen puolueettomuusaspiraatioita estänyt tekijä oli poissa. Penttilä on kuvannut Neuvostoliiton suunnanmuutosta ”puolueettomuusoffensiiviksi”. Neuvostoliitolle ei ollut sama, millaista puolueettomuutta harjoitettaisiin, vaan sen tuli olla aktiivista toimintaa, joka edistäisi rauhaa ja rauhanomaista rinnakkaiselo. Toisin kuin muut maat, Suomi hyväksyi määrittelyn, koska pidättäytyminen puolueettomuudesta olisi ollut hyväksymistä huonompi vaihtoehto.¹⁸³

Reilu kymmenen vuotta jatkosodan päättymisen jälkeen Suomen negatiivisesti latautunut kuva sen pienuudesta alkoi siis muuttua positiivisempaan suuntaan, ja statukseen alkoi liittyä puolueettomuuden piirteitä. Tähän oli syynä ensisijaisesti kansainvälisessä järjestelmässä tapahtuneet muutokset, joihin vanha, passiivinen pienuus ei enää ollut niin sopiva. Samalla hävinneen Suomen itseluottamus oli vahvistunut, ja Porkkalan palautus vahvisti sitä edelleen. ”Varjo Suomen itsenäisyyden yltä” oli lähtenyt pois. Identiteetin peruslähtökohtaa suuren naapurin aiheuttamaa pienuutta, ja sen mukanaan tuomaa lojalismia ei kuitenkaan lähdetty kyseenalaistamaan. Suomi oli säilyttänyt omaleimaisuutensa suhteessa Neuvostoliittoon – se oli itsenäinen tasavaltainen maa, joka ei kuulunut satelliitteihin. Identiteetin tuottama politiikka oli siis pääasiallisesti onnistunutta ja aspiraatioita oli saavutettu. Omakuva ei tarvinnut radikaaleja muutoksia.

---

¹⁸⁰ Tarkka 2012, 85–87.

¹⁸¹ Penttilä 1988, 81–82.

¹⁸² Penttilä 1988, 99.

¹⁸³ Penttilä 1992, 53–54.

4.1. Kekkonen tasavallan presidentiksi – Suomen aktivoituminen ja ”täysikäistyminen”

4.1.1 Realisti Kekkonen

Kallenautio on kutsunut vuosia 1955–1956 Suomen ulkopoliitiikan vedenjakajavuosiksi.¹⁸⁴ Suuria muutoksia on jo mainittukin, mutta eräs merkittävä tekijä oli vallan vaihtuminen. Maalaisliittolaisesta entisestä pääministeristä Urho Kekkosesta tuli keväällä 1956 Suomen tasavallan presidentti äärimmäisen tiukalla marginaalilla ja varsin värikkäiden vaiheiden jälkeen. Merkittävä Kekkonen vaalivoittoa pohjustanut tekijä oli Kremlin tuki hänen valinnalleen. Moskova ohjeisti kansandemokraattien valitsijamiehiä siirtämään tukensa Kekkoselle Paasikiven sijaan, ja näin Paasikivi tippui vaalin viimeiseltä kierrokselta, jossa Kekkonen voitti kahdella äänellä sosialidemokraattien Fagerholmin.¹⁸⁵ Näin Kekkonen lähti ulkopoliittisesti hyvästä asemasta presidenttikaudelleen, koska hänellä oli Neuvostoliiton luottamus. Kekkonen asema olikin kotimaassa hankalampi ottaen huomioon monien vastustajien määrän. Paasikivi jätti eläköityessään varsin hyvän perinnön seuraajalleen. Suhteet suureen naapuriin olivat vankemmalla pohjalla kuin kymmenen vuotta sitten.¹⁸⁶

Suomi sai presidentikseen miehen, jonka maailmankuva ei poikennut radikaalisti edeltäjästensä katsomuksista. Kekkonen oli myöntyväisyyspoliitikko, joka koki myöntyväisyysheräämisensä toisen maailmansodan aikana. Hän luotti mieluummin historian tarjoamaan opetuksiin kuin oikeudellisiin näkökulmiin. Hän myös kielsi Neuvostoliiton ekspansiivisuuden, ja vanhasuomalaiseen tapaan hyväksyi naapurin turvallisuusintressit Suomen alueella.¹⁸⁷ Kekkonen poliittisen realismin sävyttämä maailmankuva tulee oivasti esiin hänen vuonna 1943 kirjoittamassaan tekstissään *Yksimielisyys ja ulkopoliittikka*, jonka hän kirjoitti salanimellä Pekka Peitsi. Tekstissä Kekkonen tuo esiin realisminsa lähes oppikirjamaisella tavalla:

Valtion yläpuolella ei ole [...] oikeuksien reglee-rajaa. Valtion toisiin valtioihin kohdistamien toimenpiteiden rajan määräävät viime kädessä valtioiden väliset voimasuhteet.[...] Kun olosuhteet ovat tällaiset, on jokaisen valtion ulkopoliitiikan tehtävänä ikäänkuin vartioida toisia valtioita sekä varjella ja edistää oman valtion etuja.[...] Tämä on hyvin vähän romanttista eikä ollenkaan ritarillista oppia, mutta kuinka moni onkaan erehtynyt, kun ei ole ymmärtänyt sitä, että valtion moraalit on toista kuin yksilön moraalit.[...] Ulkopoliitiikan tulee lähteä siitä, että

¹⁸⁴ Kallenautio 2005, 17.

¹⁸⁵ Tarkka 2012, 49–51.

¹⁸⁶ Hanhimäki 1996, 12.

¹⁸⁷ Apunen 1984, 131–132.

sillä on selvillä kansainvälisen politiikan johtavat tekijät: valtioiden oma etu ja valtioiden väliset voimasuhteet. Ulkopoliitiikan ohjeena tällaisissa olosuhteissa on se, että sen tulee itsekkäästi valvoa ja ajaa maan etuja.¹⁸⁸

Tämä Kekkonen paaluttama poliittiseen realismiin perustuva maailmankuva oli määrittävä Suomen kansallista identiteettiä ja tätä kautta sen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa tulevana vuosina, mikä tulee tutkielman edetessä yhä selvemmin esille.

4.1.2 Suomi YK:n ja Pohjoismaiden neuvoston jäseneksi

Suomi oli haikaillut vuonna 1952 perustettuun Pohjoismaiden neuvostoon jo aikaisemmin. Paasikivi oli alun alkaen kannattanut jäsenyyttä, mutta tullut epäileväiselle kannalle. Loppujen lopuksi pääministerinä toiminut Kekkonen teki Moskovassa aloitteen, ja ilmoitti Hrushtshoville, että Suomi hakee Pohjoismaiden neuvoston jäsenyyttä. Eduskunta hyväksyi jäsenyyden, ja lopulta Suomi liittyi Pohjoismaiden neuvostoon täysjäsenenä mutta ei kuitenkaan osallistunut sotilaspoliittisten asioiden käsittelyyn tai ottanut kantaa asioihin, jotka liittyivät suurvaltojen välisiin eturistiriitoihin. Vaikka Neuvosto ei ollut erityisen merkittävä foorumi, oli sen jäsenyys Suomen liikkumatilaa ajatellen merkittävä askel. Neuvostoliitto näki ensinnäkin Neuvoston jonkinlaisena Naton peitejärjestönä, joten liittyminen Neuvostoliiton taholla epäluottamusta herättävään järjestöön oli rohkea liike. Toiseksi Suomi avautui näin kohti kansainvälistä järjestökenttää ja puolueettomuuden varovaista korostamista.¹⁸⁹

Identiteettipoliitiikan kannalta Pohjoismaiden neuvoston jäsenyys on mielenkiintoinen. Kuten on tullut esiin, Paasikivi näki Suomen järjestelmän ennen kaikkea pohjoismaisena. Neuvoston jäsenyys voidaan nähdä eräänlaisena liikkuvuusstrategiana kohti pohjoismaalaisempaa identiteettiä. Suomi oli kuitenkin jälleen luova. Turvallisuuspolitiikan dimensiolla määräävä tekijä oli edelleen YYA-sopimus, joka erotti Suomen merkittävästi muista pohjoismaista. Täten Suomi toimi yhteistyössä muilla sektoreilla. Turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä ei haluttu identifioitua mihinkään suuntaan, vaan ne hoidettiin kansalliselta pohjalta. Identifikaatiota Pohjoismaihin tehtiin muissa asiakysymyksissä.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ Kekkonen 1977, 7–8.

¹⁸⁹ Tarkka 2012, 98–99.

¹⁹⁰ Pohjoismaisesta identiteetistä. Kts. Browning 2007.

Suomen pian Pohjoismaiden neuvoston jäsenyyden jälkeen 14.12.1955 koittanut YK-jäsenyys oli Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kannalta erittäin merkittävä asia, mitä Paasikiven monet päiväkirjamerkinnot osoittavat¹⁹¹. Lopulta jäsenyyden mahdollisti ”Geneven henki”, jonka puhaltelut olivat vaikuttaneet vahvasti jo Porkkalan palauttamiseen.¹⁹² YK-jäsenyys avasi Suomen ulkopoliittikan toiminta-alueen, koska uusien maiden astuessa foorumille siitä tuli maailmanjärjestö, joiden jäsenet joutuivat ottamaan kantaa moniin eri asioihin. Max Jakobson on kirjassaan 38. *Kerros* kuvannut YK:n yleiskokousta ja sen äänestämisiä avaavalla tavalla:

[...] yleiskokouksen äänestyksillä ei ole yleensä aineellista vaikutusta; ne eivät muuta valtioiden todellista käyttäytymistä; ne heijastavat todellisuutta – eivät sitä muovaa. Mutta niillä on keskeinen tehtävä kansainvälisen politiikan merkinantojärjestelmässä. YK:n äänestykset ovat kuin [...] lasihelmipeliä, ”jolla pelaajat voivat mielekkäillä merkeillä ilmaista arvoja ja päästä kosketuksiin toistensa kanssa”.¹⁹³

Kallenautio on tuonut esiin Suomen YK-jäsenyyden alkutaipaleen keskeisiä poliittisia tavoitteita. Suomi ensinnäkin painotti haluansa pysyä suurvaltaristiriitojen ulkopuolella, ja tämä heijastui äänestymiskäyttäytymisessä niin, että Suomi oli suurvaltoja kohtaan lähes ”absoluuttisen tasapuolinen”. Suurpolitiikkaan liittyvissä kysymyksissä Suomi usein pidättäytyi äänestämästä, mikä poikkesi muun muassa Ruotsin ja Itävallan toimista. Ne äänestivät pitkälti kuin Nato-maat. Ideologista yhteenkuuluvuutta Suomi taas korosti kannanotoissaan taloudellisiin, sosiaalisiin ja kehitysmaakysymyksiin, joiden kohdalla Suomen äänestymiskäyttäytyminen oli länsieurooppalaista, mikä poikkesi Neuvostoliiton kannoista radikaalisti. Suomen YK-politiikka alkoi muuttua hieman vuosina 1962–1963, mihin tulemme myöhemmin.¹⁹⁴ Äänestymiskäyttäytyminen tuo hyvin esiin sisä- ja ulkoryhmäkysymykset. ”Kovissa” turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä Suomella ei ollut sopivaa sisäryhmää, johon se olisi voinut identifioitua. ”Pehmeämmillä” politiikan aloilla oli taas mahdollista lyöttäytyä ryhmään, johon Suomi yhteiskuntajärjestelmänsä puolesta kuului.

Paasikivin päiväkirjamerkinnot ja tarkastellessa YK näyttäytyy hieman kaksijakoisena kysymyksenä. Suomi oli jättänyt jäsenyyshakemuksen jo 1947, ja Paasikivi ajatteli, että YK olisi hyvä foorumi pienelle valtiolle tuota ääntänsä esille. Toisaalta hän oli tyytyväinen, että Suomen ei tarvinnut ottaa kantaa esimerkiksi Korean sodan kaltaisiin kysymyksiin, kun se oli vielä YK:n ulkopuolella. Erityisenä

---

¹⁹¹ Kts. Esim. Blomsted & Klinge 1986, 99 (2.2.1954), 437 (1.9.1954), 529 (27.3.1956).

¹⁹² Tarkka 2012, 100–101.

¹⁹³ Jakobson 1983, 36.

¹⁹⁴ Kallenautio 2005, 170–172.

ehtona jäsenyydelle Paasikivi näki sen, että Neuvostoliitto oli jäsen ja että Suomi ei äänestäisi Neuvostoliiton kantoja vastaan.¹⁹⁵

Pienuuden kokemus leimasi myös Suomen YK-politiikkaa ja toi siihen positiivisia piirteitä. Jäsenyys vahvisti Suomen myönteistä kokemusta siitä, että pieni maa voi saada äänensä kuuluville ja kykenisi asioiden suuntaan vaikuttamaan. YK:sta tuli mahdollisuus myös vahvistaa asemaa pohjoismaana. Pohjoismaat edustivat tietyissä kysymyksissä sisäryhmää, joihin Suomi halusi identifioitua – kuitenkin ylläpitämällä omaleimaisuutta johtuen tärkeistä Neuvosto-suhteista.

4.1.3 Moninaiset suhteet länteen

Tähän mennessä Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa on käsitelty pitkälti suhteessa Neuvostoliittoon. Se on ollut välttämätöntä, koska Suomen identiteettiä alkoi Neuvostoliitolle kärsityn sotatappion jälkeen määrittää sen pienuus suhteessa suurvaltanaapuriin, jonka asema kansainvälisessä järjestelmässä kasvoi merkittävästi. Suhtautuminen länteen ei kuitenkaan ollut mitenkään yhdentekevää. Suomen yhteiskunta- ja talousjärjestelmä oli läntinen, ja Suomella oli samoin taloudellisia intressejä Länsi-Euroopassa. Suomea kiinnosti, mitä läntiset toimijat siitä ajattelivat, koska näillä ajatuksilla olisi saattanut olla konkreettisia vaikutuksia Suomen asemaan. Asiaa voi katsoa myös toisin päin. Esimerkiksi Yhdysvaltain intressi ei ollut Suomen lipsuminen idän leiriin, vaikka läntinen suhtautuminen Suomen mahdollisuuksiin oli useasti hyvin pessimistinen¹⁹⁶.

Suomen länsipolitiikan haaste oli Neuvostoliiton vihamielinen suhtautuminen länteen ja sen aloitteisiin. Suomi joutui kieltäytymään muun muassa Marshall-avusta, joka olisi ollut äärimmäisen tärkeä tulonlähde sotien runteleman maan taloudelle ja josta kieltäytyminen jätti Suomen OECD:n edeltäjän OEEC:n ulkopuolelle¹⁹⁷. Yhdysvalloille Suomi oli osa laajempaa Neuvostoliiton vaikutusvallan patoamista, jossa vapaa markkinatalous oli suuressa roolissa. Suomi anoin Yhdysvalloilta erilaisia lainoja, joiden saantia helpotti vuoden 1948 eduskuntavaaleissa kommunistien kärsimä tappio. Yhdysvallat oli kuitenkin Suomen suhteen varovainen, mikä johtui pitkälti sotakorvauksista, joiden mukana Neuvostoliittoon olisi voinut kulkeutua strategisesti tärkeitä raaka-aineita tai tuotteita. Tilanne alkoi helpottua vuonna 1949, jolloin Suomen ja Yhdysvaltojen välisen kaupan esteitä alettiin

---

¹⁹⁵ Kts. esim. Blomstedt & Klinge 1986, 314, 399, 529.

¹⁹⁶ Kts. esim. Tarkka 2012, 66–67; Paasivirta 1993, 453.

¹⁹⁷ Tarkka 2012, 140.

purkaa. Suomi olikin erotettu omaksi ryhmäkseen Itä-Euroopan maihin verrattuna.¹⁹⁸ Tämä indikoi Suomen aseman vakiintumisesta sekä myös Suomen tavoitteen onnistumisesta olla itäblokin maista erillinen toimija.

Suomen Nato-jäsenyys oli ehdottomasti poissuljettu mahdollisuus. Neuvostoliittoa vastaan liittoutuminen ei sopinut YYA- ja Pariisin sopimusten kehyksiin eikä sodan jälkeen omaksuttuun myöntäväisyyspolitiikkaan. Myös Ruotsi jättäytyi Naton ulkopuolelle perustellen sitä osittain Suomen asemalla¹⁹⁹. Paasikivi oli tähän tyytyväinen, koska Ruotsin hänen mukaansa jäsenyys olisi vaikuttanut Suomen ”geopoliittisiin realiteetteihin” epäsuotuisalla tavalla²⁰⁰.

Yhdysvalloilla oli kiinnostusta tukea Suomen vallitsevaa demokraattista yhteiskuntajärjestelmää, ja se myös sopi Suomelle. Yhdysvallat alkoi kerätä Suomen valtiolainojen koroista ja lyhennyksistä saatavia tuottoja rahastoon, josta alettiin myöntää apurahoja suomalaisille akateemikoille opiskeluun tai tutkimus- ja opetustyöhön Yhdysvalloissa. Aslaksi ristitty järjestelmä toimi aina 1980-luvulle, ja sitä hyödynsi 2500 akateemista asiantuntijaa. Vuoden 1970 hallituksen ministereistä lähes puolet oli entisiä stipendiaatteja, ja yli kolmannes 1980-luvun alkupuolella professuuria hoitanutta henkilöä oli osallistunut ohjelmaan. Aluksi Asla ja siihen kytketty Fulbright-ohjelma eivät saaneet arkaluontoisesta luonteestaan johtuen huomiota, mutta niiden asema alkoi näkyä myöhemmin²⁰¹.

Neuvostoliitto siis pitkälti määritteli, mitkä olivat sopivat länsi-identifikaation rajat. Länsi ei ollut sopiva sisäryhmä kovinkaan merkittävässä taloudellisessa yhteistyössä. Yhteistyötä tehtiin kuitenkin kahdenvälisesti matalammalla tasolla, mikä ei varsinaisesti kuitenkaan vaikuttanut Suomen maailmanpoliittiseen asemaan mutta mikä vahvisti Suomen demokraattista yhteiskuntajärjestelmää ja täten sen omakuvaan liittyvää tarkoitusta. Mielenkiintoisen mausteen Suomen länsiyhteistyölle tuo salainen sotilasyhteistyö Yhdysvaltain kanssa. Suomen kylmän sodan ulkopoliittista asemaa lännestä katsottuna tutkinut Jukka Rislakki toteaaakin, että 1970-luvulle asti Suomi oli osa lännen ilmapuolustusjärjestelmää, kunnes yhteistyö ilmitulemisen pelossa lopetettiin. Suomi myös harjoitti Yhdysvaltain ja muiden läntisten tiedustelupalvelujen kanssa molempia osapuolia hyödyttävää tiedusteluyhteistyötä. Rislakin mukaan Suomi ei ilmeisesti olisi pyrkinyt tosissaan puolustautuvansa

---

¹⁹⁸ Hanhimäki 1996, 56–63.

¹⁹⁹ Paasivirta 1993, 452. Näistä asetelmista sai aikansa niin sanottu ”Pohjolan tasapaino”, jossa Pohjois-Euroopassa nähtiin vallitsevan tietynlainen vakautta ylläpitävä tasapainotilanne. Kts. Hentilä 2011.

²⁰⁰ Hanhimäki 1967, 67.

²⁰¹ Tarkka 2012, 102–104.

länttä vastaan, mikäli Suomeen olisi sotatilanteessa lännestä tunkeuduttu.²⁰² Länsiyhteistyö tuo kiinnostavan vivahteen Suomen kylmän sodan ulko- ja turvallisuuspolitiikan yhtälöön. Ensimmäinen yhteistyön laajuus ei mitään ilmeisimmin ollut *poliittisen* eliitin tiedossa, mikä on omiaan korostamaan, että Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka ei täysin ollut poliitikkojen hallussa. Toiseksi yhteistyö tuo esiin hyvin sen, miten ainakin joissain piireissä kaikesta ystävyyspuheesta ja -sopimuksista huolimatta, uhkan koettiin tulevan idästä, ja siihen pyrittiin vastaamaan sotilaallisesti. Tiedossa oli myös se, että läntisen yhteistyön paljastuminen olisi ollut kova poliittinen takaisku Suomelle.

Suomessa seurattiin tarkasti lännen mielipiteitä Suomen asemasta. Erityisen tärkeää oli Suomen puolueettomuusaseman tunnustaminen, minkä eteen tehtiin myös töitä. Suomen voidaankin katsoa käyneen eräänlaista sosiaalista kamppailua puolueettomuusstatuksestaan. Se, mitä länessä Suomesta ajateltiin, ei ollut lainkaan yhdentekevää. Ilman Suomen puolueettomuuden tunnustusta osallistuminen esimerkiksi Euroopan taloudellisiin integraatioratkaisuihin olisi ollut vaikeaa, koska Suomen olisi katsottu olleen Neuvostoliiton vaikutuspiirin sisällä ja täten mahdottomassa asemassa integroitumaan länteen. Eräs osoitus Suomen tekemästä työstä puolueettomuusasemansa tunnustamiseksi oli Kekkonen vierailu Lontooseen, jossa hän tapasi pääministeri Harold Macmillanin. Vierailu oli onnistunut, koska yhteisessä julkilausumassa Britannia tunnusti Suomen puolueettomaksi valtioksi – tosin muodossa ”ymmärryksen Suomen puolueettomuuspolitiikkaa kohtaan”.²⁰³

4.1.4 Ei lääkäri vaan tuomari – Suomen ulkopolitiikan missio?

Vuonna 1956 Neuvostoliiton kommunistisen puolueen kongressi viittasi ensimmäisen Suomeen puolueettomana maana. Hrushtshov liitti puheessaan Suomen muiden puolueettomien maiden kuten Itävallan joukkoon²⁰⁴. Käytäntö jatkui aina 1960-luvun loppuun ja loppui Tšekkoslovakian miehityksen aikoihin Neuvostoliiton kiristäessä otettaan satelliiteistaan, mikä heijastui myös erillisasemasta nauttivaan Suomeen. Neuvostoliitossa YYA-sopimus nähtiin ainakin julkisuudessa mieluummin puolueettomuuden takaussopimukseksi kuin avunantosopimukseksi, ja se heijastui myös Suomen ja Neuvostoliiton virallisten tapaamisten jälkeen tehtyihin kommunikoihin – tiedonantoihin, joiden käsitettiin viestivän toiala, jolla Suomen ja Neuvostoliiton suhteet olivat.²⁰⁵ Neuvostoliitto myös myönsi

---

²⁰² Kts. Rislakki 2010, erit. 421–422.

²⁰³ Jakobson 2003, 284–285.

²⁰⁴ Apunen 1977, 216.

²⁰⁵ Tarkka 2012, 178.

korkeimman kunniamerkin Paasikivelle, mikä tulkittiin julkiseksi anteeksipyynnöksi Stalinin ajan Neuvostoliiton sanomalehdissä olleista kirjoituksista. Merkin luovuttamista pidettiin myös tärkeänä ulkopoliittisena signaalina.²⁰⁶

Liikkumatila näytti lisääntyneen, ja Suomessa heräsi pohdintaa uudesta asemasta. Suomi-kuva oli lännessä ottanut kolauksia yöpakkasten myötä, mikä korostaa sitä, että kaikessa politiikka ei ollut onnistunutta²⁰⁷. Kekkonen oli lisäksi vuonna 1960 puhunut, että Suomi ei ollut rauhan ja sodan kysymyksissä puolueeton, mikä tulkittiin Neuvostoliiton terminologian myötäilyksi²⁰⁸. Kekkonen piti noottikriisin jälkeen vuonna 1961 Kouvolassa merkittävän puheen. Siinä hän hahmotteli Suomen puolueetonta asemaa ja halua pysytellä suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella. Uuden vuoden puheessaan hän oli myös todennut, että ”Eikö ole tullut aika, että Suomi voisi tähän kohtalokkaat erikoisasemansa kääntää hyödyksi itselleen ja muille, turvata oman rauhansa ja toimia myös sillanrakentajana idän ja lännen välillä”²⁰⁹.

Puolueettomuus alkoi näin saada jopa missionaalista luonnetta Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa²¹⁰. Tämä konkretisoitui entisestään presidentti Kekkonen pidettyä kuuluisaksi muodostuneen puheen YK:n yleiskokouksessa. Kekkonen korosti, että Suomi oli valinnut maailmanpolitiikassa lääkärin, ei tuomarin roolin. Tämä tarkoitti sitä, että vaikka Suomi näki ympäri maailmaa syitä protestoida, se ei sitä kuitenkaan tee, koska noudattaa puolueettomuuspolitiikkaa.²¹¹ Käytännössä Kekkonen siis hahmotteli Suomelle idealistista ulkopoliittikan agenda, joka perustui reaaliolituille. Sen ei tarvinnut äänestää täten esimerkiksi Neuvostoliittoa vastaan, koska se pystyi vetoamaan lääkärin asemaansa. Samalla se kuitenkin kykeni edistämään suurvaltojen välistä liennytyä, mikä tulkittiin Suomen näkökulmasta Suomelle ja sen asemalle suotuisaksi prosessiksi – eräänlaiseksi halutuksi sosiaalisiksi järjestykseksi.

Suomen identiteetti alkoi näyttää hyvin erilaiselta verrattuna siihen, mitä se oli juuri kärsityn sodan jälkeen. Se ei halunnut vielääkään tietoisesti haastaa Neuvostoliittoa eikä muuttaa myöntöväisyyssipoliittista traditiotaan. Suomi oli edelleen pieni maa suuren naapurin kainalossa. Se,

---

²⁰⁶ Jakobson 2001, 156.

²⁰⁷ Yöpakkasista erittäin seikkaperäinen kuvaus teoksessa Jakobson 1980b, 120–160.

²⁰⁸ Tarkka 2012, 178–179.

²⁰⁹ Jakobson 2003, 283.

²¹⁰ Jakobson 1980b, 194.

²¹¹ Tarkka 2012, 179.

mikä oli muuttunut, oli omakuva pienuudesta. Pienuus ei ollut enää pelkästään negatiivinen asia, vaan Suomi yritti kääntää muuttuvia tilanteita hyväksi käyttäen asemaansa positiivisemmaksi, ja siinä se myös onnistui. YK oli sille hyvä arena, koska se kykeni useissa tilanteissa identifioitumaan muihin Pohjoismaihin, jotka nauttivat YK:ssa arvontoa. Suomi myös sai Kekkosen Yhdysvaltoihin ja Yhdistyneisiin kuningaskuntiin suuntautuneilla vierailuillaan muodollisen tunnustuksen puolueettomuudelleen, mikä koettiin tärkeänä²¹². Puolueettomuus alkoi olla kiinteä osa suomalaista kansallista identiteettiä. Suomen kansallista olemassaoloa ei uhannut varsinaisesti enää mikään, ja lääkärin rooliin kiteytynyt missio vahvisti Suomen relevanttiuden tunnetta; Suomen oli mahdollista olla sekä tärkeä että tehokas.

Kuten olettaa saattaa, Suomen aktiivisuus alkoi myös näkyä, ja se työskenteli aktiivisesti puolueettoman maan asemassa²¹³. Tätä helpotti kansainvälispoliittisen tilanteen paraneminen Berliinin ja Kuuban kriisien jälkeen ja suurpoliittisten kysymysten väistyminen Afrikkaa ja muuta kolmatta maailmaa koskevien aloitteiden tieltä. Suomi aktivoitui erityisesti Max Jakobsonin astuttua YK:n pysyvän edustajan virkaan. Suomi alkoikin vaikuttaa YK-elinten päätöksiin, kun siihen näytti olevan mahdollisuuksia. Suomi asetti oman puolueettomuuspolitiikkansa koetukselle muun muassa vuosina 1969–70 YK:n turvallisuusneuvoston jäsenenä, jossa se oli pakotettu ottamaan kantaa eri kysymyksiin. Suomi omaksui hyvin ratkaisukeskeisen roolin ja teki enemmän esityksiä kuin muut jäsenet keskimäärin. Täten Suomen toiminta rohkaisi esimerkiksi puolueetonta Itävaltaa pyrkimään turvallisuusneuvoston jäseneksi. Suomi kunnostautui tosin myös suurpoliittisissa kysymyksissä. Suomen edustaja Max Jakobson toimi ydinsulkusopimusta suosittelleen ryhmän puheenjohtajana²¹⁴ ja luotsasi sopimuksen läpi YK:n yleiskokouksessa Suomen puolueetonta profiilia korottaen. Rauhanturvatoimintaa ei saa myöskään unohtaa. Suomi oli pitkään YK:n eniten rauhanturvaoperaatioihin henkilöitä panostanut valtio.²¹⁵

---

²¹² Tarkka 2012, 179.

²¹³ Puolueettomuus ei ole yksiselitteinen käsite vaan on olemassa erilaisia puolueettomuustyyppjejä. Itävalta ja Sveitsi olivat *pysyvästi puolueettomia* maita, joiden puolueettomuus oli vahvistettu kansainvälisoikeudellisin päätöksin ja asiakirjoin. Ruotsin puolueettomuus oli taas enemmän *kasautuvaa puolueettomuutta*, jolla viitattiin pitkäaikaiseen käyttäytymiskuvaan pohjautuvaa puolueettomuutta. Reaalista pohjaa puolueettomuudelle tuo usein oma tai puolueettomien takaajavaltioiden asevoima. Suomen puolueettomuus oli monitahoisempi kysymys. Se johdettiin YYA-sopimuksesta ja sen reaalinen, asevoimista riippuva, perusta oli heikko. Suomen tavoite oli konkretisoida puolueettomuuttaan tunnustuksin ja se halusi luoda itsestään kuvaa puolueettomana valtiona. Apunen 1977, 214–218.

²¹⁴ Kuten on jo todettu, Suomi pyrki usein identifioitumaan YK:ssa Pohjoismaiden kanssa. Ydinsulkusopimuksen kohdalla Suomen ja Ruotsin välille syntyi kuitenkin ristiriitoja. Jakobson on tulkinnut, että tämä johtui siitä, että Ruotsi ei ollut vielä varma ydinasehaaveidensa hautaamisesta. Ydinsulkusopimus legitimoisi silloisten ydinasevaltojen roolin, ja Ruotsi olisi allekirjoittaessaan sopimuksen luopunut ydinasedeterenssin tavoittelusta. Se ei myöskään nähnyt sopimusta edistänyttä liennytyä pelkästään hyvänä asiana. Kts. Jakobson 1983, 141.

²¹⁵ Kallentautio 2005, 170–179.

Suomi toimi aktiivisesti myös YK:n ulkopuolella. Tämä näkyi muun muassa Pohjolan ydinaseettomuutta ajavassa politiikassa. Presidentti Kekkonen ehdotti vuonna 1963 ydinaseettoman vyöhykkeen perustamista Pohjoismaihin. Aloitteen takana voidaan nähdä halu eristää pohjoinen, Suomi mukaan lukien, sotilaallisen jännityksen ulkopuolella. Suomi halusi varmistaa, ettei Tanskaan, Norjaan ja Ruotsiin tulisi ydinaseita, koska se olisi saattanut antaa Neuvostoliitolle syytyksen YYA-sopimukseen vedoten sijoittaa ydinaseita Suomeen. Tämä olisi ollut Suomelle kova kolaus, koska se olisi automaattisesti vaikeuttanut sen puolueettomuuspyrkimyksiä ja halua olla neuvostosatelliiteista erillinen toimija. Kekkosen aloite ei tosin saanut tuulta alleen. Nato-maat Tanska ja Norja näkivät sen puolustusliiton strategian vastaisena eivätkä halunneet rajoittaa omaa politiikkaansa.²¹⁶

Kallenautio näkee aktivoitumisen taustalla muuttuneen käsityksen kansainvälisestä järjestelmästä, joka alettiin nähdä yhä enemmän keskinäisriippuvaisena. Kaukanakin olevilla kriiseillä voi olla vaikutusta Suomen turvallisuuteen, jota suurvaltojen välisen liennytyksen koettiin edistävän. Puolueettomuuspolitiikka oli väline, jolla Suomi osallistui kansainväliseen politiikkaan. Sen koettiin palvelevan Suomen kansallista etua, koska politiikan tavoite oli pitää yllä vakautta ja rauhantilaa, jotka nähtiin pienille valtioille ideaalisena kansainvälisen järjestelmän luonteena – haluttuna sosiaalisena järjestyksenä. Taustalla oli myös identifioitumiskysymyksiä. Suomi oli ollut ”toisen luokan” puolueeton. Puolueetonta imagoa haluttiin lujittaa muiden silmissä ja estää näin leimautumista Neuvostoliiton vaikutuspiiriin kuuluvaksi valtioksi.²¹⁷ Puolueettomuuspolitiikan tärkeä motiivi oli myös kaventaa Neuvostoliiton, YYA-sopimuksen toisen osapuolen, mahdollisuuksia soveltaa YYA-sopimuksen yhteistyöartiklojen käyttöä kriisitilanteissa²¹⁸. Puolueettomuus oli siis ennen kaikkea viiteryhmäpolitiikkaa, jossa tietyissä asiakysymyksissä haluttu sisäryhmä oli muut puolueettomat maat ja jossa pyrittiin välttämään leimautumista epäedulliseen ulkoryhmään sekä sen vaikutusta Suomen politiikkaan.

---

²¹⁶ Kallenautio 2005, 153–160.

²¹⁷ Kallenautio 2005, 177–178, 285.

²¹⁸ Blomberg 2011, 134.

4.1.5 Suomettuminen – identiteetin vakiinnuttaja ja ulkopoliittisen doktriinin tae?

Suomen kylmän sodan politiikkaa on mahdotonta käsitellä huomioimatta suomettumista. Aihe on itsessään valtavan laaja, ja siitä on kirjoitettu kokonaisia kirjoja²¹⁹. Tämän tutkielman kannalta kiinnostava on lähinnä suomettumisen suhde Suomen kansalliseen identiteettiin ja ulkopoliittikkaan. On kiinnostavaa kysyä, oliko suomettuminen ilmiönä institutionalisoimassa valittua omakuvaa ja tukiko se identiteetistä kumpuavaa ulkopoliittikkaa.

Suomettuminen ei ole kotokuteinen käsite, vaan se on saanut alkunsa saksankielisestä Euroopasta 1950–60-lukujen taitteessa. Sanalle ei ole yhtä tyhjentävää merkitystä, mutta sillä on viitattu muun muassa Suomen kansainväliseen asemaan ja Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden luonteeseen. Sytykkeenä termin synnylle voidaan nähdä yöpakkaset ja noottikriisi, joiden yhteydessä Neuvostoliiton vaikutusvalta Suomen sisäpolitiikkaan näytti poikkeuksellisen suurelta.²²⁰ Suometumisesta tulikin iskusana eurooppalaisessa keskisuurten valtioiden asemaa suhteessa Neuvostoliittoon käsittelevässä keskustelussa. Sen konnotaatio oli negatiivinen ja ilmiö olemassaoloa pyrittiin kieltämään. Erityisen ahkerasti sana viljeltiin 1970–80-luvuilla.²²¹ Suomessa Kekkonen yritti kääntää suomettumisen kunnianimitykseksi – esimerkiksi rauhanomaisesta rinnakkaiselosta sosialistisen ja demokraattisen valtion välillä, mikä oli eräänlaista luovuusstrategian toimeenpanoa. Oma viiteryhmä pyrittiin nähdä positiivisena tuomalla esiin sen ansiot.

Tässä tutkielmassa suomettuminen ymmärretään suomalaisena poliittis-kulttuurisena ilmiönä, jonka keskiössä oli Neuvostoliiton mielistely ja imartelu ja joka oli juurtunut laajasti yhteiskuntaan. Suomettumisen keskeisenä mahdollistajana oli presidentti Kekkonen suvereeni asema, jonka hän saavutti Suomessa noottikriisin jälkeen. Kekkonen johti paitsi ulkopoliittikkaa mutta vaikutti myös laajalti sisäpoliittisiin päätöksentekoprosesseihin. Samalla Suomen ulkopoliittinen toimintalinja vakiintui entisestään, ja se henkilöityi Kekkoseen. Kekkonen ei sietänyt julkista kritiikkiään vaan

---

²¹⁹ Esim. Hakovirta 1975 & Vihavainen 1991.

²²⁰ Hakovirta 1975, 19–20. Käsitteestä, saksaksi *finnlandisierung*, on annettu kunnia Berliini Vapaan Yliopiston professorille Richard Löwenthalille.

²²¹ Vihavainen 1991, 18–30.

vastasi henkilökohtaisesti kritisoijilleen esimerkiksi myllykirjein.²²² Kaiken kaikkiaan ilmiön olemassaolo vahvisti presidentti Kekkonen asemaa²²³.

Suomettumisen ilmiötä ei sen tarkemmin lähdetä esittelemään. Tiivistäen voidaan sanoa, että se ilmeni ainakin sensuurina ja itsesensuurina lehdistössä sekä kustannuspolitiikassa. Suomalaiset stalinistit ja vasemmistoälyköt, niin sanotut taistolaiset, taas käyttivät surutta neuvostovastaisuutta leimakirveenä eri asioissa.²²⁴ Ilmiö näkyi myös koululaitoksessa, jossa neuvostovastaisuutta suitsittiin ja ystävyyssuhteita korostettiin muun muassa kilpailuin²²⁵. Eri puolueet hakivat myös aktiivisesti Neuvostoliiton hyväksyntää. Sen lähetystöstä Tehtaankadulla tuli suosittu vierailupaikka, ja Moskovan suosioista taisteltiin. Mukana oli niin porvari- kuin vasemmistopuolueiden edustajat.²²⁶

Jukka Tarkka kytkee suomettumisen Suomen ulkopoliittiseen doktriiniin. Suomettuminen on hänen mukaansa kaksilla korteilla pelaamista. Suomi ja suomalaiset käyttivät pehmokieltä ja korostivat ystävyyttä, mutta toisaalta tekivät läntistä yhteistyötä ja alkoivat integroitua Eurooppaan, mihin tulemme myöhemmin. Tarkka kutsuukin Suomen toimintaa ”näennäiseksi myöntäväisyydeksi”. Ilmiönä suomettuminen tuki ulkopoliittikan tavoitteita, joissa suhteet Neuvostoliittoon olivat kaikki kaikessa – eikä vähiten läntisen liikkumavapauden tae.²²⁷

Teoriaosassa viitattiin omakuvan institutionalisoitumiseen. Suomettuminen on kiehtovaa nähdä nimenomaan omakuvaa vahvistavana tekijänä ja merkinä siitä, että sotien jälkeen omaksuttu omakuva todella dominoi suomalaista diskurssia. Ilmiöön liittyy kieltämättä paljon vilpittömyyttä ja naiiviutta Neuvostoliittoa kohtaan yhteiskunnan eri sektoreilla. Toisaalta voidaan ajatella, että eliitti näki suomettumisen kansallisen edun kannalta tärkeänä, koska se loi luottamusta Neuvostoliitossa Suomea kohtaan ja mahdollisti Suomen edun mukaisen politiikan myös suhteessa länteen. Jaakko Kalela puhuukin ulkopoliittisesta doktriinista uskonvaraisena asiana, jonka ihmiset on saatava omaksumaan ja tätä kautta ehdollistumaan haluttuun toimintaan²²⁸. Suomettuminen oli siis ennen kaikkea reaali-politiikkaa, joka oli mahdollistamassa poliittista toimintaa niiden toimijoiden kanssa, jotka Suomi lopulta koki ”sisäryhmäläisikseen”.

---

²²² Kekkonen roolista kts. Tarkka 2012, 245–258.

²²³ Vihavainen 1991, 108.

²²⁴ Vihavainen 1991, 119–137, 138–150; Tarkka 2012, 264–274; Kallenautio 2005, 311–318.

²²⁵ Pernaa 2013.

²²⁶ Vihavainen kuvaa laajasti eri puolueiden toimintaa teoksessaan. Kts. Vihavainen 1991, 77–92.

²²⁷ Tarkka 2013,

²²⁸ Kalela 1993, 247.

4.1.6 Suomi ja Eurooppa

Tutkielmassa ei ole vielä puhuttu halaistua sanaa Suomen integroitumisesta Eurooppaan. Länsieurooppalaiset valtiot olivat Suomelle tärkeä sisäryhmä siinä mielessä, että eurooppalaisilla markkinoilla oli suuri merkitys Suomen taloudelle ja että ne edustivat samaa yhteiskuntajärjestelmää kuin Suomi. Stalinin kuolema ja vahvistuvalta näyttävä kansainvälinen asema antoivat sytykkeen myös Suomen eurooppalaisen integraation ensi askelille.²²⁹ Suurimman sytykkeen mutta samalla suurimmat haasteet Suomen länsi-integraatiolle asetti toimintaympäristö. Vuonna 1957 muodostui EU:n edeltäjä EEC, jonka ulkopuolelle jääneet maat muodostivat vapaakauppaliitto Eftan. Suomelle olisi ollut kohtalokasta jäädä tulliliiton ulkopuolelle, koska se olisi asettanut Ruotsin ylivertaiseen asemaan Englannin paperimarkkinoilla. Integraation perimmäisenä taustalla voidaan siis nähdä materiaaliset realiteetit. Toisaalta vakavan haasteen Suomen Efta-jäsenyydelle asetti Neuvostoliitto, joka suhtautui eurooppalaisiin järjestöihin ”Naton eteisenä” ja olisi pitänyt Suomen jäsenyyttä YYA-sopimuksen vastaisena liittoutumisena sitä vastaan.²³⁰

Oli siis selvää, että Suomi ei voinut toteuttaa liikkuvuusstrategian mukaista assimilaatiota Eftaan, jonka jäseniä olivat muun muassa puolueettomat Ruotsi ja Itävalta sekä Pohjoismaat Tanska ja Norja. Suomi päättikin toimia luovasti – yhteistyössä molempiin suuntiin. Sen identiteetin kannalta molemmat osapuolet olivat tärkeitä. On muistettava sekä sen poliittinen tarkoitus demokraattisena valtiona mutta myös sen status pienenä valtiona Neuvostoliiton naapurissa. Suomi alkoi vedota Neuvostoliittoon. Se halusi ylläpitää ystävällisiä suhteita naapuriin, mutta sen oli vaikeaa ymmärtää, miksi Neuvostoliitto vastustaisi Suomen elintärkeiden taloudellisten etujen turvaamista. Lopulta Suomi liittyikin Eftaan ulkojäsenenä²³¹ maaliskuussa 1961, mikä tarkoitti samojen suosituimmuusetujen myöntämistä myös Neuvostoliitolle ja Suomen jättäytymistä Eftan poliittisten rakenteiden ulkopuolelle. Tarkka kuvaa Efta-prosessia Suomen ulkopoliitiikan siihen asti haastavimmaksi operaatioksi sodan jälkeen. Neuvottelut tehtiin Kekkonen johdolla ja pitkälti Kekkonen Neuvostoliitossa nauttima luottamus mahdollisti löytyneen ratkaisun.²³²

---

²²⁹ Seppinen 2001, 208.

²³⁰ Tarkka 2012, 142–143; Seppinen 2001, 211–213.

²³¹ Sopimuksesta ja ulkojäsenyydestä käytetään nimeä FINEFTA.

²³² Tarkka 2012, 144–145.

Eftan ulkojäsenyys ja vuonna 1969 koittanut OECD:n jäsenyys olivat Suomen Länsi-Euroopan integraation ensimmäisen askeleet. Seuraava koitos oli EEC-kysymys. Efta-maat Iso-Britannia, Tanska ja Norja hakivat EEC:n täysjäsenyyttä 1970, ja EEC tarjosi mahdollisuutta myös muille maille. Suomelle EEC-jäsenyys ei voinut tulla kysymykseen. Suomi pyrki, kuten tiedetään, harjoittamaan puolueettomuuspolitiikkaa, johon ylikansalliseen EEC:n liittyminen ei sopinut – kuten ei idänsuhteisiin. Jäsenyys olisi kytkenyt Suomea liikaa länteen. Taktiikka oli sama kuin Eftan suhteen. Oli kyettävä hakemaan ratkaisu, joka turvasi sekä Suomen taloudelliset edut että Neuvostoliiton näkökulmat. Tilanne oli eri Neuvostoliiton suhteen, koska sen ote naapureistaan oli kiristynyt johdon vaihduttua eikä se enää hyväksynyt Suomen puolueettomuutta. Vuonna 1972 läpimurto näytettiin jo saavuttaneen, mutta epäluuloinen Neuvostoliitto veti jarrut kiinni. Suomi joutui huonoon saamaan, koska muut Efta-maat solmivat omat erityissopimuksensa heinäkuussa 1972. Tämä ei vahvistanut mielikuvaa puolueettomasta ja Neuvostoliitosta riippumattomasta Suomesta.²³³

Suomen oli oltava luova, ja sen toimissa näkyi edelleen sen ulko- ja turvallisuuspolitiikan päälähtökohta: Neuvostoliitto oli otettava huomioon. Lopulta Suomen strategia kytkeytyi myös sisäpolitiikkaan. Presidentti Kekkosesta oli muodostunut Neuvostoliitolle Suomen poliittisen linjan jatkuvuuden tae, ja hänen asemansa oli huomattavasti vahvempi kuin Efta-prosessin aikana. Vuonna 1974 oli tulossa presidentinvaalit. Lopulta Suomessa säädettiin kuuluisa poikkeuslaki, jolla Kekkosen toimikautta pidennettiin EEC:n varjolla vuonna 1973 viidellä vuodella, mikä toi kauneusvirheen Suomen demokraattiseen imagoon. Saavutettu sopimus oli hyvin paljon Fineftan kaltainen. Neuvostoliitto ja sen johtama talousyhteisö SEV saivat samat myönnytykset kuin EEC-maat.²³⁴

Kolmas, ja hyvin erilainen, Eurooppaan liittynyt prosessi Suomen ulkopolitiikassa oli sen kruununjalokiveksi muotoutunut ETYK, johon myös EEC-hanke osittain kytkeytyi. Oli tärkeää, että Suomi taloudellisesti tärkeiden neuvotteluiden aikana kykenisi varjelemaan puolueettomuusimagoaan. Turvallisuuskonferenssi oli ollut jo kauemmin Neuvostoliiton mielessä, ja Suomi oli asian tiimoilta saanut muistioita. Kekkonen näki konferenssille tarvetta, koska Euroopan vakauttaminen ja liennytykset olivat Suomelle tärkeitä kysymyksiä. Neuvostoliiton aloitteeseen ei kuitenkaan haluttu tarttua puolueettomuusimagon murentumisen pelossa. Suomi tekikin väistöliikkeen ja teki itse aloitteen turvallisuuskonferenssista, johon kutsuttaisiin mukaan myös Yhdysvallat ja Kanada.²³⁵ Vastaanotto oli

---

²³³ Kallenautio 2005, 336–339.

²³⁴ Tarkka 2012, 149–151; Kallenautio 2005, 343–353.

²³⁵ Tarkka 2012, 234–235.

lännessä ja idässä varovaisen positiivinen, joskin varauksetonta kannatus ei ollut. ETYK-prosessi itsessään kytkeytyi moniin muihin kehityskulkuihin aseriisunnasta ennen kaikkea Saksan-kysymykseen. ETYK-konsultaatiot kuitenkin pääsivät alkamaan marraskuussa 1972. Konsultaatiotilaisuuden avajaispuheessaan Kekkonen painotti Euroopan tasapainojärjestelmää ja Suomen johdonmukaisesti rakennettua puolueettomuusasmaa järjestelmän positiivisena osana.²³⁶ Puhe paljasti hyvin Suomen tavoitteet konferenssin suhteen sekä kuvasti Kekkonen aktiivisen ulkopoliittikan pyrkimyksiä ja lähtökohtia. Suomi oli, tai ainakin halusi olla, puolueeton lääkäri ja sillanrakentaja.

Suomen ja varsinkin Kekkonen tähtihetki koettiin heinä–elokuussa 1975, kun niin sanottu Helsingin päätösasiakirja allekirjoitettiin Finlandia-talossa. Asiakirjan allekirjoitus vakiinnutti toisaalta Euroopan jakoa ja status quoa, mutta asiankirjan läpitukenavana ajatuksena voidaan nähdä myös Euroopan vieminen demokraattisempaan suuntaan. Sopimuksen ihmisoikeuksia korostavaa ”kolmatta koria” pidetään merkittävänä kylmän sodan loppumista ja kommunistisen blokin hajoamista edistävänä tekijänä²³⁷. Penttilä tiivistää ETYK-prosessin merkityksen siihen, että Suomi pääsi mukaan eurooppalaiseen kansainväliseen politiikkaan, johon liittyminen ei muita kanavia pitkin ollut mahdollista. Aikana, jolloin Neuvostoliitto ei hyväksynyt Suomen puolueettomuutta, ETYK:illä oli myös mielipiteiden muokkaamisessa suuri rooli.²³⁸ Kuljettaessa kohti kylmän sodan loppua ETYK:in rooli Suomen puolueettomuuspolitiikassa myös kasvoi. 1980-luvun lopulla käydyissä Tukholman ja Wienin luottamusta ja turvallisuutta lisääviä toimia koskeneissa neuvotteluissa Suomi luettiin Ruotsin, Itävallan, Sveitsin ja Jugoslavian ohella niin sanottuihin N+N-maiden ryhmään, joka toimi suurvaltablokkien välisissä erimielisyyksissä välittäjän roolissa.²³⁹

Kekkonen piti vuonna 1979 mielenkiintoisen puheen Hampurissa. Siinä hän korosti voimakkaasti Suomen läntisiä ja eurooppalaisia siteitä ja totesi muun muassa, että ”siteet [...] ovat niin syvät ja moninaiset, että niitä ei tässä ole mahdollista esitellä yhteydessä. Puheessa merkittävintä oli melko rehvakas kuvaus Suomen asemasta, mikä antoi viitettä siitä, kuinka paljon Suomen omakuvassa olikaan tapahtunut muutosta. Kekkonen summaa hyvin Suomen identiteetin keskeisimpiä tekijöitä toteamalla että:

[...] me suomalaiset emme tarvitse holhoojia tai myötätuntoisia ”ymmärtäjiä”. Olemme kansakuntana täysi-ikäisiä, ja pystymme hoitamaan omat asiamme. Kokemustemme ja myös

---

²³⁶ Kallenaution 2005, 368–373.

²³⁷ Kallenaution 2005, 377–387.

²³⁸ Penttilä 1992, 61.

²³⁹ Visuri 2006, 300–301.

saavutustemme pohjalla tiedämme ja tunnemme kansainvälisen politiikan realiteetit, mutta myös sen, että tosiasioiden puitteissa pienikin kansa voi nyky-Euroopassa olla oman onnensa seppä, kansallisista peruseduistaan huolehtiva ja toisetkin huomioon ottava Euroopan perheen jäsen.²⁴⁰

Kekkosen kaudella Suomen omakuvassa todellakin tapahtui muutoksia. YK-jäsenyyttä pelännyt Suomi kehittyikin 20 vuodessa ”täysi-ikäiseksi” ja oli kovaa vauhtia saavuttamassa suotuisaksi koetun aseman kansainvälisessä järjestelmässä. Sijaitseminen suurvallan naapurissa ei välttämättä ollutkaan negatiivinen asia, vaan asemasta saattoi jopa hyötyä. Kekkosen astuttua sivuun suotuisa kehitys jatkui jatkumistaan.

4.2. Koivisto presidentiksi – kylmän sodan loppulöylyt

4.2.1 Lähtökohdat eivät muutu

Sosialidemokraattien Mauno Koivistosta tuli presidentti vuonna 1981, kun Kekkonen joutui terveyssyistä vetäytymään kesken viidennen presidenttikautensa. Vuoden 1982 vaaleissa Koivisto valittiin presidentin tehtäviin. Muistelmissaan hän toteaa lähteneensä presidentintoimeen ajatuksella, että vanhalla linjalla jatketaan. ”Kaikki, mikä on käynyt edeltäjilleni, kävi myös minulle” totesi Koivisto, joka lähti presidentiksi tullessaan siitä, että hän hyväksyy aikaisemman kommunikateektit.²⁴¹ Hän myös painotti, että:

Siitä, että Suomi on voinut näin pitkään nauttia vakaan ja rauhallisen kansainvälisen aseman mukanaan tuomista eduista, saamme paljossa kiittää niin J.K. Paasikiven kuin Urho Kekkosenkin kykyä nähdä selkeästi, mikä kansainvälisessä tilanteessa on olennaista ja mikä ohimenevää²⁴².

Toisin sanoen hän jatkoi Paasikiven–Kekkosen-linjalla, joka oli vakiintunut kuvaamaan Suomen ulkopoliittikkaa suhteessa Neuvostoliittoon. Suomen kansalliseen identiteettiin ja sen sopivuuteen kansainvälisessä järjestelmässä liittyi siis kiinteästi tietyt henkilöhahmot ja heidän onnistunut politiikkansa, joka toimi jo nykypoliittikan ja myös kansallisen identiteetin legitimoijana.

Koivistossa oli kieltämättä poliittisen realistin piirteitä kuten edeltäjissäänkin. Pienellä maalla ei hänen mukaansa ollut varaa doktriineihin, koska ne eivät voi harjoittaa omaehtoista vaan sovittautuvaa,

---

²⁴⁰ Urho Kekkosen esitelmä Hampurissa 9.5.1979.

²⁴¹ Koivisto 1995, 23–25.

²⁴² Koivisto 1983, 79–80.

reagoivaa politiikkaa²⁴³. Vaikka samalla linjalla jatkoikin, Koivisto kuitenkin tunsu olevansa lähempänä Paasikiveä kuin Kekosta²⁴⁴. Tämä ei ainakaan hänen alkukaudellaan heijastunut puheiden sisältöön. Kallenautio toteaa, että:

Koiviston jo vuoden 1982 alkupuolen mittaan pitämien puheiden mukaan Suomen ulkopoliitiikan muuttumattomana säilyvään linjaan kuuluivat perustavoitteina YYA-sopimukseen perustuvan Paasikiven ja Kekkonen rakentaman ulkopoliittisen linjan jatkuminen Neuvostoliittoon, Pohjolan säilyminen turvallisuuspoliittisesti vakaana ydinaseettomana alueena, myönteisen yhteistyön harjoittaminen naapurimaiden kanssa sekä idässä että lännessä ja ulkopoliittinen aktiivisuus kansainvälispoliittisen tilanteen ja suurvaltasuhteiden sallimassa määrin²⁴⁵

Tosin retoriikassa tapahtui pieniä muutoksia. Suomen ulkopoliitiikkaa ei kuvattu enää Sorsan neljännen hallituksen ohjelmassa marxilaisvivahteisesti rauhantahtoiseksi vaan rauhaan tähtääväksi puolueettomuuspolitiikaksi²⁴⁶. Vaikka Suomessa valta vaihtui, omakuvaa ei lähdetty haastamaan. Perinteiseksi havaittu politiikka nähtiin edelleen Suomen edun mukaisena. Tämä ei ole sinänsä mikään yllätys. Suomen toimintaympäristössä dramaattiset muutokset eivät olleet vielä alkaneet. Koiviston presidenttinä ensimmäisenä toteutuneen Neuvostoliiton-vierailulla vastassa oli edelleen vanha tuttu kovan linjan Brezhnev²⁴⁷. Kekkonen oli jättänyt Koivistolle varsin toimivaksi koetun perinnön, jonka korjaamista hän ei pitänyt tarpeellisena. Hän ei nähnyt minkäänlaista tarvetta ”sankariteoille”, millä hän viittasi siihen, ettei hän nähnyt aktivoitumista uusilla rintamilla ja aihealueilla tarpeelliseksi.²⁴⁸

Jos Kekkonen kaudella Suomen ulkosuhteet olivat olleet hänen näpeissään, Koivisto ainakin ajatteli toisin. Hän ilmoitti ulkoasiainhallinnon avaintoimijoille, että pää- ja ulkoministerin sekä ulkoasianvaliokunnan roolia ulkopoliitiikan hoidossa vahvistetaan²⁴⁹. Asiassa oli kysymys tarkoituksenmukaisuudesta – ei niinkään moraalis-juridisista seikoista. Ratkaisuiden oli hyvä olla useampien päättäjien käsissä.²⁵⁰ Tämä tarkoitti ainakin sitä, että analyysin kannalta olennainen ulkopoliittinen eliitti oli laajempi.

Koiviston kauden edetessä Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan profiili kuitenkin muuttui. Tämä näkyi muun muassa siinä, että puolueettomuuden ja YYA-sopimuksen välistä problematiikkaa pyrittiin

---

²⁴³ Koivisto 1995, 26.

²⁴⁴ Kallenautio 2005, 430.

²⁴⁵ Kallenautio 2005, 430.

²⁴⁶ Kallenautio 2005, 431.

²⁴⁷ Ensimmäisestä vierailusta Neuvostoliittoon kts. Koivisto 1995, 31–33.

²⁴⁸ Kalela 1993, 221–222.

²⁴⁹ Koivisto 1995, 24.

²⁵⁰ Kalela 1993, 225.

hahmottamaan uudelleen. Ongelman olemassaolo kiellettiin toteamalla, ettei ristiriitaa ole. Neuvostoliitolta ei pyritty saamaan puolueettomuustunnustusta. Riitti, että muut valtiot sen tekivät. YYA-sopimus ja puolueettomuuspolitiikka alettiin näin nähdä erillään. Sopimus oli Suomen ja Neuvostoliiton välinen asia, jota kommentoitiin maiden bilateralisuhteissa. Puolueettomuus oli taas Suomen ja muiden maiden välinen asia, jota ei tarvinnut Neuvostoliiton kanssa ottaa esiin.²⁵¹ Jaakko Blombergin mukaan Koivisto painotti idänsuhteita mutta loi niitä myös länteen. YYA-sopimus uusittiin vuonna 1983, mikä tarkoitti omakuvan institutionalisoinnin uudelleenvahvistamista kuin myös aseman tulkittamisesta positiiviseksi. Hän lisäksi näki tarpeellisena saada aikaan paremman tasapainon puheiden ja realismin välille²⁵². Neuvostoliiton tärkeys ja ensisijaisuus Suomen politiikassa oli yhä realiteetti.

Koivisto betonoi puhettavan muutosta Washingtonissa 1983 pitämässä puheessaan puhuen hyvistä naapuruussuhteista kaikkiin ilmansuuntiin. Vaikka Koivisto jatkoi niin sanotusti vanhalla linjalla, kertoo hän muistelmissaan valmiudestaan muuttaa kantoja hänen ajatteluaan ja maailman muutosta vastaavaksi. Koivisto kuvaa poliittista linjaansa yhteneväiseksi aina siihen asti, kun Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeri Mihail Gorbatsšov tunnusti Suomen puolueettomuuden vuonna 1989.²⁵³ Vuotta 1989 onkin kutsuttu Euroopan hulluksi vuodeksi, joka lopetti ennen kaikkea kylmän sodan sekä käynnisti suuren muutoksen Suomen vallitsevassa omakuvassa.

Peilaten Koiviston presidenttikautta aspirationaaliseen konstruktivismiin ymmärrämme ehkä sitä, miksi vallitsevaa omakuvaa ei haluttu muuttaa mutta miksi puolueettomuutta haluttiin korostaa yhä lisää. Kuten on jo mainittu, kansainvälispoliittisessa rakenteessa ei ollut tapahtunut muutoksia. Toisekseen, Suomen omakuva oli muuttunut positiiviseksi ja sen itsetuntoa vahvistavaksi. Suomi ei tulkinnut enää asemaansa ahtaaksi vaan koki olevansa sillanrakentaja idän ja lännen välillä. Status quo näyttikin yllättäen positiiviselta; ”Suomen kansainvälispoliittisessa asemassa ei ole valittamista” sanoi Koivisto lisäten, että Suomi oli pystynyt tarjoamaan palveluksiaan YK:ssa ja ETYK:in puitteissa²⁵⁴.

---

²⁵¹ Penttilä 1992, 66.

²⁵² Blomberg 2011, 15–16.

²⁵³ Koivisto 1995, 24–25.

²⁵⁴ Koivisto 1995, 23.

4.2.2 Maailma kuitenkin muuttuu

1980-luvun edetessä suurvaltojen välinen liennytyks kasvoi. Neuvostoliiton johtoon nousi vuonna 1985 Mihail Gorbatšov, joka alkoi politiikassaan korostaa avoimuutta ja taloudellista uudistuspolitiikkaa. Ulkopoliitikassa Neuvoston ideologisuus alkoi vähentyä. Taloudellinen kurimus pakotti Neuvostoliittoa ajamaan aseidenriisuntaa, eikä se pysynyt Yhdysvaltain sotilaallisen varustelun kyydissä. Vuonna 1987 saavutettiin keskimatkan ohjukset Euroopasta poistava INF-sopimus, kun taas vuonna 1988 Neuvostoliitto vetäytyi Afganistanista. Neuvostoliitto sitoutui lisäksi konventionaalisten aseiden vähentämiseen sekä armeijansa vahvuuden vähentämiseen.²⁵⁵ Suomen toimintaympäristö alkoi siis muuttua radikaalisti, mikä huipentui 1980-90-lukujen taitteessa Saksojen yhdistymiseen, Neuvostoliiton hajoamiseen ja kylmän sodan polarisaation loppumiseen.

Saksojen yhdistymisellä oli Suomen asemaan valtava vaikutus. Suomen kansainvälinen asema oli kytketty Saksaan sekä Pariisin rauhansopimuksen että YYA-sopimuksen yhteydessä. Virallinen Suomi ei reagoinut isommin, koska Koivisto halusi noudattaa ”tiettyä pidättyvyyttä” kannanotoissa. ETYK:in roolia haluttiin Saksan kysymyksessä korostaa kuten yhdistymisen mukanaan tuomia positiivisia vaikutuksia.²⁵⁶ Konkreettisin Saksan yhdistymisen aikaansaama liike oli niin sanottu ”Operaatio PAX”. Sillä viitataan Koiviston johdolla tehtyyn Pariisin rauhansopimuksen Suomen asevoimiin rajoituksia tuovan ja Saksan jällevarustautumiseen viittaavan kolmannen osion yksipuoliseen mitätöintiin. Samalla mitätöityivät YYA-sopimuksen sotilaalliset artiklat, jossa oli viittaus Saksan hyökkäyksen uhkaan. Saksan rooli oli tosin siinä vaiheessa enää symbolinen kuvaten lähinnä mitä tahansa potentiaalista hyökkäystä. Yksipuolinen irtautuminen oli tärkeää, koska purkamisen neuvotteluteitse olisi rinnastanut Suomen lähinnä Neuvostoliiton satelliitteihin, mitä oli neljäkymmentä vuotta yritetty välttää.²⁵⁷ Neuvostoliitto hyväksyi ensin Suomen toimet, mutta lähetti myöhemmin nootin, jossa käytännössä ehdotettiin, että Suomen tulisi konsultoida aseistuksestaan sen kanssa²⁵⁸. Suomi kuitenkin totesi kuitenkin lausunnossaan, että se kiinni piti suvereniteettiansa rajoittavien artiklojen irtisanomisesta mutta että sen ulkopoliittinen linja ei kuitenkaan muuttuisi ²⁵⁹.

---

²⁵⁵ Kallentautio 2005, 473–475.

²⁵⁶ Blomberg 2011, 196–199.

²⁵⁷ Tarkka 2012, 452–455.

²⁵⁸ Neuvostoliiton yrityksestä kts. Blomberg 2011, 262–267.

²⁵⁹ Koivisto 1995, 365.

Saksan yhdistymisen ohella merkittävä symbolinen tapaus oli Mihail Gorbatshovin vuonna 1989 Suomelle antama ”varaukseton” tunnustus sen puolueettomuudesta. Suomen asema oli muutoksien myötä toki kehittynyt puolueettomampaan suuntaan, mutta nyt saatiin Neuvostoliitolta de jure tunnustus. Koivisto alkoi tunnustuksen jälkeen puhua Suomesta puolueettomana – ei tosin itseisarvona vaan mahdollisuutena integroida Suomea länteen. Aiemmin esiintuotua ongelmaa ei siis enää ollut.²⁶⁰ Käytännön politiikkaan tunnustus tosin vaikutti melko vähän, mikä tulee esiin analysoidessa Suomen suhtautumista Baltian maiden itsenäistymisprosesseihin.

Vuonna 1990 Suomessa alkoi viritä keskustelu, miten voimassaoleva YYA-sopimus rajoitti Euroopassa avautuvien mahdollisuuksien hyväksikäyttöä. Euroopan integraatio oli ottamassa tuulta alleen²⁶¹. Koivisto puhui samana vuonna Suomen toimintaympäristön muutoksesta sanomalla, että kahtia jaetun maailman aika on ohi ja Suomi voisi vapaammin ottaa osaa maailmanpolitiikkaan²⁶². Samaan aikaan Neuvostoliitto natisi liitoksistaan. Se koki sisäistä hajaannusta, ja reunavaltiot haikailivat omille teilleen. Venäjä alkoi Boris Jeltsinin johdolla ottaa Neuvostoliitossa itsenäisen valtion roolia. Gorbatshov taas yritettiin syrjäyttää Neuvostoliiton johdosta vanhan linjan edustajien toimesta. Vallankaappaus epäonnistui. Kolmen kuukauden päästä Neuvostoliittoa ei enää ollut. YYA-sopimus korvattiin Venäjän kanssa uudella naapuruussopimuksella. Koivisto vakuuttui uuden sopimuksen tarpeesta epäonnistuneen vallankaappauksen jälkeen, ja se sai hänet ilmeisesti myös aatoksiin, että Suomen tulisi hakea EY:n jäsenyyttä.²⁶³

Neuvostoliiton luhistumisen myötä Suomen kylmä sota päättyi. Harle ja Moisio ovat tehneet Koiviston presidenttikaudesta, joka siis jatkui aina vuoteen 1994, mielenkiintoisen tulkinnan. Vaikka Koiviston lähtökohdat olivat siinä, ettei hän tarvेलisi edeltäjiensä perintöä, hän ohjasi lopulta Suomen kohti Eurooppaa. Harlen ja Moision mukaan:

Kysymyksessä [Koiviston kaudessa] oli Suomen palauttaminen kansallisen identiteettiprojektin määrittelemälle paikalleen siltä harmaalta vyöhykkeeltä – tai suorastaan liian läheisestä suhteesta Neuvostoliiton kanssa – johon Kekkonen katsottiin Suomen vieneen²⁶⁴.

Koivisto siis koettiin vieneen Suomen normaalille paikalle siihen valtioryhmään, johon Suomi oikeasti kuului – eli Pohjoismaihin ja Eurooppaan²⁶⁵. Aspirationaalisen konstruktivismin termein Suomi alkoi

---

²⁶⁰ Kallenautio 2005, 486–487.

²⁶¹ Blomberg 2011, 410.

²⁶² Penttilä 1992, 16.

²⁶³ Kallenautio 2005, 495–497.

²⁶⁴ Harle & Moisio 2000, 155.

assimiloitua uusilla poliittisilla tasoilla kohti ryhmää, jonka se koki sisäryhmänä ja johon se yhteiskuntajärjestelmänsä puolesta kuului. Samalla vanhan omakuvan institutionalisoituminen alkoi purkaantua, mikä tarkoitti sitä, että esteitä turvallisuuspoliittisellekaan yhteistyölle ei varsinaisesti ollut. Suomi liittyikin Naton rauhankumppaniksi 1994, ja EU-jäsenyyden myötä sitouduttiin myös Unionin kehittyvään yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan.

4.2.3 Suomen pienvaltiodemokraattinen identiteetti ja kylmä sota

Yllä käytiin läpi merkittävimmät Suomen kylmän sodan identiteettiin vaikuttavat tekijät. Suomen kansallista identiteettiä onkin mahdollista kutsua *pienvaltiodemokraattiseksi identiteetiksi*, johon nivoutuu Suomen status pienenä valtiona mutta myös sen tarkoitus demokraattisena yhteiskuntana. Keskeinen aspiraatio oli Suomen järjestelmän säilyttäminen, mikä merkitsi myöntyväisyyspolitiikan opein mukautumista suuren naapurin intresseihin – tosin ei rajattomasti. Tämä identiteetti synnytti erilaista politiikkaa riippuen siitä, mikä viiteryhmä politiikan kohteena oli ja millä foorumilla sitä tehtiin. Olennaista Suomen kylmän sodan identiteetille on kokemus pienuudesta, jonka jakoivat molemmat esitellyt kilpailevat maailmankuvat. Ne poikkesivat kuitenkin käsityksissään politiikan luonteesta ja siitä, miten pienen maan edut parhaiten turvataan; toiselle politiikka on pragmatismia, toinen luottaa lakiin ja sääntöihin. Täten ne tuottavat erilaista politiikkaa.

Suomi harjoitti ennen talvi- ja jatkosotaa politiikkaa, jossa myöntymisellä naapurin etunäkökohtiin ja vaatimuksiin ei ollut sijaa. Sodat kuitenkin hävittiin ja rauha solmittiin Neuvostoliiton kanssa, joka oli nyt kansainvälisen järjestelmän toinen suurvalta. Autonomian aika sortovuosistaan huolimatta oli ollut Suomelle positiivista aikaa, ja se oli harjoittanut suurimmaksi osaksi myöntyväisyyteen perustuvaa politiikkaa. Uudessa tilanteessa, jossa aikaisempi itsenäisempää Suomea korostanut omakuva oli ajanut Suomen huonoon asemaan, Suomen eliitti valitsi omakuvakseen pienuutta ja myöntyväisyyttä korostavan omakuvan, joka institutionalisoitui sopimuksin ja säädöksin – erityisesti YYA-sopimuksessa ja joka tuotti tarvittavia aspiraatioita. Suomi siis aluksi näki statuksensa kansainvälisessä järjestelmässä hyvin vähäisenä, mutta tarkoitus säilyi. Suomi oli yhä demokraattinen valtio, mikä oli ohjaava merkittävästi sen politiikkaa, kun sen toimintaympäristö jatkuvasti muuttui. Kylmän sodan alussa Suomelle oli merkittävä oikeastaan vain yksi ryhmä – Neuvostoliitto satelliitteihin. Itsenäisyys haluttiin säilyttää ja siihen ei haluttu assimiloitua. Historia näytti tarjoavan tähän ratkaisun.

---

²⁶⁵ Harle & Moisio 2000, 160.

Kansainvälinen tilanne kuitenkin muuttui ja jo YYA-sopimukseen kirjattuja puolueettomuusaspiraatioita oli mahdollista alkaa toteuttaa. Samalla Suomelle tärkeiden ryhmien määrä alkoi kasvaa. Aspiraatioilla oli kotimaista perustaa jo autonomian ajan keskusteluista, vaikka puolueettomuuspolitiikka ei ollut Suomen osalta ollut koskaan kovin menestyksestä. Sitä sanelikin todennäköisemmin kaksinapainen kansainvälinen järjestys, jossa puolueettomuuden korostaminen mahdollisti Suomea assimiloitumasta ryhmään, johon se ei kokenut yhteiskuntajärjestelmänsä myötä kuuluvansa. Se alkoi integroitua Eurooppaan pitkälti taloudellisten näkökohtien takia, mutta poliittisista syistä se joutui toimimaan luovasti. Samalla Suomi kykeni YK:ssa kirkastamaan puolueettomuusprofiiliaan ja liikkumaan lähemmäksi puolueettoman maan statusta. Samaan aikaan myöntäväisyyteen perustunut omakuva institutionalisoitui kovaa vauhtia kotimaassa ”suomettumisen” myötä. Suomen toimintaa leimasikin reaalipolitiikka; toisaalta naapuriamielisteltiin, toisaalta Suomi pyrki lisäämään liikkumatilaansa korostamalla puolueettomalta.

Suomen asema ja status vahvistuivat kansainvälisessä järjestelmässä, vaikka Neuvostoliiton ote koveni siitä 1960-luvun lopusta alkaen. 1980-luvulle tullessa identiteetin peruskomponentit eivät olleet muuttuneet, mutta Suomi koki asemansa entistä vahvemmaksi. Sen asema ja identiteetti olivat muuttuneet labiilista stabiiliksi Mauno Koivistoa lainaten²⁶⁶. Vaikka turvallisuusympäristössä oli tapahtunut muutoksia, ne eivät olleet riittävän suuria Suomelle muuttaakseen omakuvaansa, joka oli institutionalisoitunut sekä lainsäädäntöön että kulttuuriin ja joka oli *mukautunut* kansainvälisen järjestelmän muutoksiin. Sitä ei pyritty edes aktiivisesti haastamaan²⁶⁷. ”Riittäviä muutoksia” alkoi kyllä tapahtua 1980-luvun loppupuolella tultaessa. Saksan yhdistyttyä identiteettiä institutionalisoinut YYA-sopimus alkoi menettää merkitystään.

Merkittävin sysäys muutokselle oli Neuvostoliiton hajoamisprosessi, mikä johti Pariisin rauhansopimusten rajoitusten mitätöimiseen ja YYA-sopimuksen korvaamiseen naapurisopimuksella Neuvostoliiton raunioiden suurimman tekijän Venäjän kanssa. Tämä antoi Suomelle mahdollisuuden

---

²⁶⁶ Koivisto 1993, 85–86.

²⁶⁷ Vaikka Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka nauti suurta konsensusta, jossain määrin sitä myös kyseenalaistettiin. 1970-luvun alkupuolella nuoret sosialidemokraatit ulkopolitiikan asiantuntijat hahmottelivat niin sanottua ”uutta ulkopolitiikkaa”, joka olisi tukenut Neuvostoliiton ulkopolitiikkaa yhä vahvemmin ja jossa YYA-sopimuksen sotilaallista roolia olisi kasvatettu. Sen vuoksi oman puolustusvalmiuden ei tule olla kovinkaan korkea. Myös ulkopolitiikan parlamentarisoitua vaadittiin. (Tarkka 2012, 215–216). Hyvä esimerkki uudesta ulkopolitiikasta kts. Lipponen 2001, 20–24. Oikealta laidalta kritiikkiä antoivat kokoomuksen Tuure Junnila, joka kritisoi Suomen ulkopolitiikkaa liiasta Neuvostoliiton intressien huomioimisesta ja Kauko Kare, joka syytti Kekkosta lipsumisesta Paasikiven linjalta. (Tarkka 2012, 307–309).

tarkistaa ulkopoliitiikkaansa eri viiteryhmiin. Integraation eteneminen Euroopassa alkoi näyttää houkuttelevalta ja mahdolliselta valinnalta, jota sanelivat identiteetti-, talous- ja turvallisuuspoliittiset kysymykset. Suomi koki ensimmäistä kertaa mahdollisuuden assimiloitua syvemmin ryhmään, jonka se koki yhteiskuntajärjestelmästäan johtuen sisäryhmäksi. Tämä konkretisoitui EY-jäsenhakemuksen jättämisenä ja lopulta EU-jäsenyytenä, mikä oli lähes vallankumouksellista ajatellein kylmän sodan politiikkaa; Suomi oli valmis luopumaan osasta suvereniteettia, jota se ennen niin tarkoin varjeli.

Onko Suomen eurooppalaistuminen mahdollista kytkeä laajempaan narratiiviin? Heikan mukaan kyllä on. Hän on hahmottanut Suomen historiallista suurstrategiaa tasavaltaisen järjestelmän puolustamisena autoritääristä järjestelmää kohtaan, jossa kylmän sodan reaalipoliittikka muodostaa vain yhden ajanjakson²⁶⁸. Tutkielman ajatus kylmästä sodasta omaleimaisena epookkina on mahdollista sisällyttää Heikan narratiiviin²⁶⁹. Kummassakin historiallisessa omakuvassa Suomi nähtiin ei-demokraattisesta Venäjästä erillisenä entiteettinä, vaikka politiikan luonne hahmotettiin erilaisena, mikä johti taas erilaisten politiikkavaihtoehtojen suosimiseen. Kylmän sodan tärkein aspiraatio oli nimenomaan oman valitun tasavaltaisen yhteiskuntajärjestelmän puolustaminen, mikä heijastui Suomen politiikassa.

Max Jakobson on eräässä teoksessaan kutsunut Suomea yksinäiseksi sudeksi²⁷⁰. Suomi on lisäksi usein nähty eräänlaisena *sui generis*enä – erityistapauksena. Suomen kylmän sodan politiikan tutkiminen aspirationaalisen konstruktivismiin näkökulmasta antaa osittain tukea tälle väitteelle. Suomen oli tietyissä kysymyksissä tavattoman hankala löytää mahdollisia sisäryhmiä, joita kohti liikkua mikä aiheutti sen, että Suomi toimi usein hyvin luovasti. Hankaluudella viitataan siihen, että Suomi ei voinut täysin liittyä eurooppalaisten taloudellisten organisaatioiden jäseneksi vaan haki erityisratkaisuja. Se myös jatkuvasti hylki identifioitumista itään. Tämä tarkoitti, että Suomi päätyi hoitamaan niin sanottuja korkeamman politiikan kysymyksiä yksin, ja sisäryhmiä haettiin alemman politiikan kysymyksissä esimerkiksi YK:ssa ja Pohjoismaiden välillä.

Seuraavaksi siirrytään tutkielman tapausten analysoimiseen. Tarkoitus on tarkastella ja analysoida Suomen toimintalinjan rakentumista suhteessa kahteen merkittävään kansainvälispoliittiseen tapahtumaan, jossa on eittämättä kiintoisia moraalisia jännitteitä tilanteen luomien odotusten ja reaktioiden sekä Suomen hahmotetun kansallisen edun tuottaman toiminnan kanssa. Tarkoitus onkin

---

²⁶⁸ Heikka 2005, 92.

²⁶⁹ Heikan narratiivi keskittyy kylmän sodan ajalta enimmäkseen puolustuspolitiikkaan ja erityisesti ”tasapainottamiseen”.

²⁷⁰ Jakobson 2006.

kysyä: miten Suomen identiteetti vaikutti sen toimintaan? Miten sisä- ja ulkoryhmien reaktioita hahmotettiin? Oliko Suomi passiivinen vai aktiivinen? Miten toimintalinjat kertovat kansallisen identiteetin kehittämisestä?

5. SUOMEN TOIMINTALINJA SUHTEESSA TSHEKKOSLOVAKIAN MIEHITYKSEEN

5.1. Miehityksen taustaa

Elokuun 20. ja 21. päivien vastaisena yönä Varsovan liiton joukot aloittivat Tshekkoslovakian miehittämisen, johon osallistui yhteensä 350 000 – 500 000 sotilasta. Tshekkoslovakian hallinto ei vastannut miehitykseen sotilaallisesti, mutta ympäri maata kahakoissa kuoli kymmeniä ihmisiä. Miehityksen taustalla oli keväällä 1968 maan uuden johdon aloittama reformiohjelma, jossa pyrittiin luomaan ihmiskasvoista sosialismia, jolla viitattiin muun muassa taloudellisen tehokkuuden parantamiseen ja sensuurin poistoon²⁷¹. Tshekkoslovakia ei ollut ensimmäinen maa, jossa heräsi idea ”destalinisoinnista”. Muun muassa Puola ja Unkari olivat koettaneet onneaan aiemmin heikolla menestyksellä.²⁷² Tilanne oli Neuvosto-blokille sangen kiusallinen, koska vastaavat kehityskulut muissa maissa olisivat voineet johtaa kommunistivallan romahtamiseen. Asiasta pyrittiin neuvottelemaan Aleksander Dubčekin johtaman Tshekkoslovakian ja Neuvostoliiton kesken, mutta neuvottelut eivät tuottaneet tulosta. Elokuun puolivälissä Neuvostoliiton politbyroo päätti miehityksen toteuttamisesta.²⁷³

Vuoden 1968 alussa Tshekkoslovakian kommunistiseen puolueen pitkäaikainen johtaja Antonin Novotny oli syrjäytetty, mikä avasi puolueen johtopaikat voimille, jotka vaativat taloudellisen elämän perinpohjaista muutosta. Talousmiesten rinnalla älymystökin alkoi vaatia uutta politiikkaa ja laajempaa liberalisointia. Slovakian puoluejohtaja Aleksander Dubček nostettiin puolueen johtoon, ja hänen johdolla aloitettiin uudistuksia, jossa haettiin paluuta vanhaan kansanrintamapolitiikkaan ja jossa puolueen sekä hallituksen toimintoja alettiin erottaa toisistaan. Vanhoja voimia yritettiin puhdistaa puolueesta pois, mikä näkyi muun muassa puoluekokouksen järjestämisenä. Uudistajien johdolla julkaistiin myös niin sanottu *2000 sanan julistus*, jossa lietsottiin vanhojen voimien vaihtamista uusiin, kritiikin antamista, päätöslauselmien julistamista ja lakkoilua. Moskovassa julistus tuomittiin jyrkästi ja syytti ulkomaisia voimia Tshekkoslovakian kehityksestä. Lopulta Varsovan liiton maan julkaisivat

---

²⁷¹ Juuri lehdistösensuurin poiston on katsottu ärsyttäneen Neuvostoliittoa eniten. Sensuurin poistuttua lehdistö ja kulttuuripiirit aloittivat kommunistisen järjestelmän avoimen arvostelun. Kts. Jakobson 2003, 32.

²⁷² Apunen 1977, 267; Jakobson 2001, 202–213.

²⁷³ Visuri 2003, 73–75.

varoituksen, jossa korostettiin sosialismin saavutusten ylläpitoa, lujittamista ja puolustamista sekä sitä, että nämä olivat *kaikkien* sosialististen maiden yhteinen kansainvälinen velvollisuus.²⁷⁴

Tshekkoslovakian miehityksen on tulkittu merkinneen muutosta Neuvostoliiton politiikassa, joka oli miehityksen jälkeen kovaotteisempi sen naapureiden suhteen. Elokuisen miehityksen jälkeen marraskuussa julkaistiin niin sanottu Brezhnevin oppi, joka tarkoitti sitä, että sosialismiin siirtynyt maa pysyisi sosialistisena.²⁷⁵ Jos pysyminen kokisi uhkaa, muut sosialistiset maat voisivat puuttua asiaan. Samalla Neuvostoliitto otti ideologisia taka-askelia, mikä heijastui voimakkaampana sosialismin edistämisenä muun muassa kolmannessa maailmassa. Suomeen asenne heijastui siten, että puolueettomuutta ei nähtykään enää hyväksyttävänä, ja termiä ei enää tahtonut Neuvostoliiton kielenkäytössä ilmetä.²⁷⁶

5.2.Suomen reaktio Tshekkoslovakian miehitykseen

5.2.1 Viileä julkisuuskuvan ja järkytyksen ristiriita

Tshekkoslovakian miehityksen aikaan sekä Suomen kansainvälinen asema ja Urho Kekkosen valta-asema olivat vakiintuneet. Omakuva oli jo ehtinyt muuttua, eikä pienuus ollut enää täysin negatiivinen asia. Suomi oli siirtynytkin aktiivisemmän ulkopoliitiikan aikaan. Kekkonen oli ehtinyt jo tässä vaiheessa julistaa Suomen lääkäriksi. Tshekkoslovakian tilanne tuli kuitenkin yllätyksenä, eikä siihen ollut varauduttu, vaikka intervention mahdollisuus tunnustettiin. Omakuva oli muuttunut sitten vastaavan tilanteen, eli Unkarin miehityksen vuonna 1956, mutta muuttuiko Suomen käytös. Vai nähtiinkö kansallisen edun mukaisena toimintana edelleen maltillisuus tai jopa vaikeneminen?

Tiedot miehityksestä ehtivät Suomen valtiojohdon korviin ennen kuin Neuvostoliiton suurlähettiläs Kovalev pääsi presidentti Kekkosen puheille. Kovalev selitti presidentille, että Tshekkoslovakian johto oli pyytänyt Varsovan liiton maita toimimaan, jottei sosialistinen järjestelmä vaarantuisi. Tshekkoslovakian irtautuminen Varsovan liitosta olisi tarkoittanut Neuvostoliiton edustajan mukaan

---

²⁷⁴ Apunen 1977, 268–269.

²⁷⁵ Brezhnevin opin taustalla oli internationalismin periaate, jossa valtiolliset oikeudet ja velvollisuudet rakennetaan luokkaperustalle. Sosialistisella maalla on oikeus rakentaa haluamansa sosialismi, mutta ne ovat vastuullisia toimistaan sekä oman maansa kansalle että toisille sosialistisille maille. Täten esimerkiksi ulkopoliittisia päätöksiä tehdessä niiden vaikutteita muihin maihin tulee arvioida. Internationalismin teorian mukaan yhteisömaat voivat kuitenkin puuttua toisen sosialistinen yhteisön jäsenen asioihin, jos sosialistinen kehitys vaarantuu. Apunen 1977, 270.

²⁷⁶ Kallenautio 2005, 218–219.

Euroopan tasapainon järkkymistä. Tämän Kekkonen ymmärsi, ja hän heti myös painotti Suomen puolueettomuutta miehityksen suhteen. Asioiden oikea laita valkeni Kekkoselle vasta myöhemmin päivällä.²⁷⁷

Interventio oli suuri yllätys Suomelle ja koko maailmalle. Edes maan tiedustelu ei kyennyt sitä ennakoimaan²⁷⁸. Kekkonen otti asian raskaasti. Vaikka hänen kerrotaan sanoneen, että Tshekkoslovakian miehitys ei koske Suomea, koska Suomi ei ole sosialistinen maa, oli hän hyvin järkyttynyt. Päiväkirjassaan hän avautuu:

Itse olen masentunut. Mitä helvettiä minä suostuin pres. ehdokkaaksi? Nyt olisin vapaa mies, mm. sanomaan, mitä ajattelen. Tuntuu siltä kuin koko se työ, mitä olen valt. elimissä 1940-luvulta tehnyt, olisi valunut hiekkaan.²⁷⁹

Kekkonen oli kokenut elämäntehtäväkseen Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysuhteiden vahvistamisen. Hänelle oli siis ollut tärkeää, että koko Suomi oli vilpittömästi hänen johtamansa ulkopolitiikan takana, mikä Tshekkoslovakian miehittämisen jälkeen näytti vaarantuvan. Samalla hän kuitenkin näki, että samalla linjalla oli yhä jatkettava. Järkyttynyt presidentti totesikin:

Olen tehnyt parhaani sen hyväksi, että välttämätön idänpolitiikkamme tulisi luonnostaan selväksi ystävyyspolitiikaksi ja että se tämän vuoksi saataisiin juurtumaan kaikkien suomalaisten yhteiseksi vakaumukseksi; että järki ja sydän olisivat tasavertaisesti idänpolitiikan pohjana. Tshekkoslovakian tapahtumat ovat [...] riistäneet tältä työltä sen saavutukset ja sen pohjan. Tiedän, että asioita on uudelleen alettava hoitamaan samalta perustalta, joka on ollut minun jalkojeni alla ja lähtökohtanani.²⁸⁰

Jakobsonin mukaan järkytys johtui ennen kaikkea siitä, että Kekkosen maailmankatsomusta leimasi usko kapitalistisen ja sosialistisen järjestelmän konvergenssiin. Tshekkoslovakian miehitys kuitenkin näytti, mikä oli Neuvostoliiton ja muiden kommunistimaiden toleranssi stalinistisesta dogmista poikkeaville.²⁸¹ Tarkka tuo esiin eri syitä. Hänen mukaansa Kekkonen raivostui erityisesti siitä, että Neuvostoliiton Suomen suurlähettiläs Kovalev oli selittänyt presidentille, että Varsovan liitto toimi Tshekkoslovakian johdon pyynnöstä, mikä ei pitänyt paikkansa. Toiseksi hän oli paria kuukautta aikaisemmin tarjonnut Neuvostoliitolle muun muassa Lapista alueita ja Itä-Saksan tunnustamista Karjalan palautusta vastaan. Neuvostoliitto ei pitänyt tästä eikä OECD-jäsenyydestä ja oli

---

²⁷⁷ Suomi 1996, 111–112.

²⁷⁸ Suomi 1996, 113.

²⁷⁹ Kekkosen päiväkirjamerkintä 22.8.1968.

²⁸⁰ Kekkosen päiväkirjamerkintä 23.8.1968.

²⁸¹ Jakobson 2003, 35.

Tshekkoslovakiassa osoittanut, kuinka heikosti se sietää niskurointia. Kekkonen miettikin Suomen kohtaloa.²⁸²

Kekkonen ilmaisi suoraan mielipiteensä Neuvostojohdolle, vaikka julkisuudessa oltiin hiljaa. Suuri naapuri päätti, että Kekkosta piti lepytellä. Pääministeri Kosygin ehdotti, että hän tulisi vierailulle, joka lavastettaisiin kalastusmatkaksi. Asiasta ei lähestyvien kunnallisvaalien takia haluttu pitää meteliä, eikä siitä ilmoitettu etukäteen kuin hyvin pienelle piirille. Kosygin saapuikin Hangon lähistölle sotaluksella, mikä oli vähällä saada aikaan välikohtauksen. Vierailuun reagoitiin myös lännessä, jossa Suomen kohtaloa pelättiin. Vierailun aikana Kekkonen kuitenkin lypsi pääministeriltä tunnustuksen, että Suomi, toisin kuin sosialistiset liittolaiset, ei ollut koskaan aiheuttanut Neuvostoliitolle turvallisuusongelmia. Samalla Kosygin selitti miehityksen todellisia syitä, jotka olivat karun turvallisuuspoliittisia.²⁸³ Kekkonen ymmärsikin paremmin reaalipolitiikkaa kuin propagandaa.

Kekkonen itse kirjoitti Kosyginin vierailusta nimimerkki Liimataisen takaa syksymmällä. Hän liitti vierailun salamyhkäisyyden kunnallisvaaleihin. Vierailu ennen vaaleja olisi voitu niin kotimaassa kuin ulkomaillakin nähdä pyrkimyksenä vaikuttaa tulokseen. Vierailun aiheuttamille yliampuville ulkomaisten lehtien kirjoittelulle Kekkonen viittasi kintaalla. Hän lopulta päätti kirjoituksensa johtopäätökseen, että vierailu ja sen aiheuttama hälinä lopulta vahvisti Suomen asemaa.²⁸⁴ Tällä Kekkonen viitanee Neuvostoliitolta saatuun tunnustukseen Suomen vastuullisuudesta.

Pääministeri Koiviston puheista voidaan päätellä, että mitään maata mullistavaa maailmanrauhan tai Euroopan turvallisuuden vaarantavaa tapausta ei ollut tapahtunut. Euroopan valtasuhteet näyttivät säilyvän, joskin sosialistisen leirin nähtiin heikkenevän. Mitään korjaamatonta ei Koiviston mukaan tapahtunut.²⁸⁵ Pääministerin lausunto ei kuvaa kuitenkaan tunnetta, jolla hän reagoi kuullessaan miehityksestä. Koivisto kertoo muistelmiensa ensimmäisessä osassa itkeneensä tapahtuman johdosta. Vaikka hän julkisuudessa pohti, ettei mitään korvaamatonta ole tapahtunut, kuullessaan miehityksestä hän ajatteli toisin. Toisaalta hän pelkäsi, että suotuisa kansainvälinen kehitys vaarantuisi, toisaalta hän mietti, miten käy suomalaisten vasemmistopuolueiden keskinäiselle yhteistyölle.²⁸⁶

---

²⁸² Tarkka 2012, 156–157.

²⁸³ Tarkka 2012, 158.

²⁸⁴ Liimataisen kirjoitus ”Kuvitellaanpa hiukan” 25.10.1968.

²⁸⁵ Ulkoasiainministeriön lehdistökatsaus 28.8.1968

²⁸⁶ Koivisto 1994, 47–49.

Samana päivänä, kun miehitys oli tapahtunut, ulko- ja turvallisuuspoliittinen ministerivaliokunta kokoontui, ja Suomi antoi lausunnon, jossa se korosti rauhanomaisen ratkaisun ja kehityksen tarvetta sekä kriisin väkivallatonta ratkaisua korostaen samalla maan puolueettomuutta²⁸⁷. Neuvostoliiton toimia ei lähdetty tuomitsemaan. Suomi sai Neuvostoliitolta kiitosta ja arvonantoa maltillisista reaktioistaan suhteessa kriisiin, mikä tuli ilmi virkamiestason kahdenvälisissä tapaamisissa²⁸⁸. Suomen reaktiota tilanteeseen on kutsuttu ”kyyniseksi realismiksi”²⁸⁹. Sitä se olikin verrattuna esimerkiksi puolueettoman Ruotsin kannanottoihin, johon oli jo totuttu Vietnamin sodan yhteydessä. Rentola taas toteaa hyvin, että talvisodan vastaanpanemisen henki oli todellakin vaihtunut ”resignoituneeseen eloonjäämisoppiin”²⁹⁰. Myöntävyyteen perustuva omakuva näyttikin vakiintuneen mainiosti – vähintäänkin valtiojohtoon – eikä moralismista ollut tietoaakaan.

Juhani Suomen mukaan kannanotto noudatteli ”tavanomaisia, hyväksi koettuja muotoja”. Käytännössä se tarkoitti sitä, että Suomi jättäytyi puolustamasta muiden kansalaisten oikeuksia, jotta se kykenisi puolustamaan paremmin oman kansansa oikeuksia ja demokraattista yhteiskuntajärjestelmää. Kannasta ei järkytty, vaikka Yhdysvaltain hallitus vetosi, että kaikkien olisi liityttävä yhtyneeseen mielipiteenilmaisuuksiin ja vaikka Tshekkoslovakian lähettiläs Urban erikseen pyysi myötätuntoa. Olihan tshekkien inhimillisiä perusoikeuksia Varsovan liiton taholta loukattu.²⁹¹

Tilanne näytti tosin jossain vaiheessa saavan huolestuttavia käännteitä. Suomen rajan tuntumassa havaittiin sotilaallista liikettä. Myös Neuvostoliiton laivasto liikkui Suomenlahdella. Moskovan-suurlähettiläs Jaakko Hallama lähetti Suomeen raportin, jossa spekuloidtiin, että tilanne saattaisi kiristyä samanlaiseksi kuin noottikriisin aikoihin. Neuvostoliitolle oli vaikea pala, että sen rajoilla oli hallitus, joka ei ollut täysin sen kontrollissa. Tämä aiheutti presidentissä levottomuutta, mikä tosin Kosyginin vierailun myötä alkoi lieventyä.²⁹²

Kannanottojen viileys pyrittiin valtion johtotasolta siirtämään mediaan asti. Miehityksen jälkeisenä aamuna pääministeri Koivisto kutsui puheilleen merkittäviä median edustajia. Yleisradiota muun muassa kehoitettiin välttämään kuvaamasta mielenosoituksia ja tekemästä vertauksia vuoden 1956

---

²⁸⁷ Ulkoasianministeriön tiedonanto 21.8.1968; Ulkoasianministeri Ahti Karjalaisen lausunto Tshekkoslovakian tilanteesta 21.8.1968

²⁸⁸ Muistio Risto Hyvärisen ja ministerineuvos Farafonovin välisestä keskustelusta 30.8.1968

²⁸⁹ Visuri 2003, 78.

²⁹⁰ Rentola 2005, 25.

²⁹¹ Suomi 1996, 115–116.

²⁹² Suomi, 1996, 127–128.

Unkarin miehitykseen.²⁹³ Koivisto ei muistelmiensa perusteella tosin ollut järin tyytyväinen Ylen toimintaan, vaan näki varsinkin radion roolin vahvoja reaktioita lietsovana²⁹⁴. Voidaan siis ajatella, että Koiviston toiminta oli osa niiden suomettamiseksi kutsuttujen rakenteiden ja toimintatapojen vahvistamista, joka vahvasti samalla Suomen valittua omakuvaa.

Valtiojohdon järkytys ja valittu viileä toimintatapa tuovat esiin tilanteen moraalisen jännitteen. Jopa presidentti tuntui toivovan, että voisi sanoa, mitä ajattelee. Tätä ei kuitenkaan nähty Suomen kansallisen edun mukaisena. Suomi ymmärsi edelleen statuksensa kansainvälisessä järjestelmässä sellaiseksi, ettei Neuvostoliittoa pitänyt ärsyttää, vaikka sen toimet herättivätkin sisäistä tyrmistystä. Suomi ei myöskään kokenut välitöntä turvallisuusuhkaa, koska se oli demokraattinen valtio, joka ei kuulunut Varsovan liittoon. Neuvostoliiton satelliitit olivat Suomen ulkoryhmää, vaikka Suomi niiden ohella kuului Neuvostoliiton etupiiriin. Kylmän rauhallinen reaktio sopi myös Suomen puolueettomuuspolitiikkaan, joka oli pikkuhiljaa vakiintumassa.

5.2.2 Sisällä kiehuu

Kansalaiset eivät olleet tyytyväisiä Suomen reaktioon. Pienen Neuvostoliiton etupiirissä sijainneen valtion suvereniteettia oli loukattu, mikä järkytti suomalaisia. Siinä mielessä kansan voidaan kokeneen syvääkin identifioitumista tshekkoslovakialaisiin toisin kuin eri linsseistä asiaa katsonut valtiojohto. Helsingissä syntyikin mielenosoituksia²⁹⁵, johon osallistui pääasiassa nuoria²⁹⁶. Levottomuuksia oli myös pääkaupungin ulkopuolella. Turussa rikottiin Neuvostoliiton konsulaatin ikkunat. Yhteensä kahakoihin ja mielenosoituksiin osallistui maksimissaan tuhat ihmistä, joka oli Suomen mittakaavassa varsin suuri määrä.²⁹⁷

Mielenkiintoiseksi tilanteen tekee se, että voimakkaimmin Neuvostoliiton toimiin Suomessa reagoi vasemmisto. Erityisesti SKP:n piirissä miehitys herätti närää lukuun ottamatta sen puolueen taistolaisia. SKP perui lopulta 50-vuotisjuhlansa, jonne oli tulossa Neuvostoliitosta valtuuskunta. Myös mielenosoituksissa vasemmistolaiset olivat aktiivisia, ja niitä järjestivätkin pääasiassa vasemmistolaiset

---

²⁹³ Visuri 2003, 78.

²⁹⁴ Koivisto 1994, 49.

²⁹⁵ Videomateriaalia mielenosoituksista kts. ”Prahan kevät sai liikkeelle myös Suomen nuoret” -video Ylen Elävässä arkistossa.

²⁹⁶ Kallentautio 2005, 215–16.

²⁹⁷ Visuri 2003, 78–79.

nuoret.²⁹⁸ Suomalaisten kommunistien kohdalla tilanne oli hankala. SKP:n siteen Moskovaan olivat olleet lujat, mutta puolueen johdossa oli nyt ”liberaalimmat” voimat. Puolueen sisällä ymmärrettiin, että miehityksen kritisointi hankaloitti suhdetta Neuvostoliittoon, mutta toimien hyväksyminen olisi ajanut puolueen sisäpoliittiseen paitsioon. SKP oli hahmottanut ohjelmissaan ”suomalaista sosialismia”. Tshekkoslovakia antoi aiheita pohtia, onko moinen mahdollista varsinkin, jos käsityksen poikkesivat Moskovasta. Sosialistien yhteistyöpuolue SKDL tuomitsi miehityksen, kuten lopulta teki SKP:kin. Tämä aiheutti sen, että puolueen vähemmistövoima, taistolaiset, alkoivat saada Moskovasta yhä enemmän taloudellista tukea. Tämä mahdollisti muun muassa heidän lehtensä, Tiedonantajan, perustamisen.²⁹⁹

Eri sukupolvet reagoivat eri tavalla miehityksiin. Vanhemmalle sukupolvelle miehitys toi esiin entiset pelot Venäjästä. Nuorempi sukupolvi, joka oli omaksunut Kekkosen politiikkaan olennaisesti kuuluneen ystävyysjargonin, ihmetteli, miten rauhanvaltana esiintynyt ja länttä imperialistiseksi syyttänyt Neuvostoliitto toimi, kuten se toimi.³⁰⁰ Suomettuminen olisi siis aiheuttamassa miehityksen tuomaa järkytystä. Samalla valtiojohdon toimesta haluttiin suitsia median käytöstä, mikä oli omiaan juurruttamaan itsesensuuria suomalaiseen mediaan vahvistaen ilmiötä nimeltä suomettuminen. Toisaalta vahvat reaktiot kertovat siitä, että ulkopoliittinen eliitti Kekkosen johdolla ei ollut onnistunut täysin iskostamaan haluttua katsantokantaa kaikkiin kansalaisiin, mikä oli kuitenkin ollut jo Paasikiven tavoite. Sama tavoite oli myös Kekkosella, mikä ilmeni muun muassa hänen päiväkirjamerkinnässään, jossa hän pelkäsi Tshekkoslovakian tilanteen vaarantavat tämän tavoitteen.

5.2.3 Avautuminen YK:ssa

Kuitenkin lokakuussa 1968 YK:n yleiskokouksessa Suomi melko eksplisiittisesti kritisoi Neuvostoliiton toimia, mikä poikkesi Suomen tutusta ja oletetusta toimintalinjasta. Ahti Karjalainen totesi puheessaan, että:

Tshekkoslovakiaan suoritettu interventio, vaikkakin sen on sanottu olevan vain Itä-Euroopan sosialistisia maita koskeva asia, ei voi olla heikentämättä luottamusta sellaisen kansainväliseen kehitykseen, joka ehkäisisi väkivallan käytön kansainvälisissä suhteissa.[...] Tshekkoslovakiaan nähden se [Suomen hallitus] vakavasti toivoo, että vieraat joukot vedetään maasta, ja että kaikki

---

²⁹⁸ Visuri 2003, 78–79

²⁹⁹ Rentola 2005, 34–36.

³⁰⁰ Rentola 2005, 24–25.

ulkopäin asetetut rajoitukset mahdollisimman pian poistetaan Tshekkoslovakian kansan toivomusten mukaisesti.³⁰¹

Muistelmissaan ulkoministeri Ahti Karjalainen tunnustaa saaneensa kritiikkiä Neuvostoliitolta puheestaan. Neuvostoliitto ei pitänyt viittauksesta interventioon ja joukkojen poisvetämiseen. Karjalainen itse ajatteli tuovansa esiin asioita, jotka kaikki jo tiesivät ja tunnustivat. Hän ei myöskään pitänyt vaikenemista vaihtoehtona. Kirjeessään presidentti Kekkoselle Karjalainen toteaa: ”Kyllä kai olisi ollut mahdotonta vaieta kokonaan Tšekkoslovakiasta, vielä mahdottomampaa antaa jonkinlainen siunaus.”³⁰² Karjalainen ei tosin informoinut eduskuntaa siitä, mitä hän yleiskokouspuheenvuorossa aikoo sanoa, mikä puoltaa ajatusta siitä, että Neuvostoliiton kritisointi ei välttämättä ollut mikään pitkään harkinnassa ollut toimenpide³⁰³. Taustalla on selkeästi ajatus siitä, että vaikka Suomen toiminta verrattuna muihin ei-sosialistisiin maihin vaikutti reaali-politiikalta, tapaukseen oli ainakin jollain tasolla otettava kantaa. Kehuja lausunnostaan Suomi puolestaan sai Yhdysvalloilta, jonka entinen Suomen-suurlähettiläs sanoi Karjalaisen YK-puhetta rohkeutta osoittavaksi teoksi³⁰⁴. Jukka Tarkka on sitä mieltä, että Karjalainen teki kannanottonsa vieläpä kaiken lisäksi presidentti Kekkonen suostumuksella³⁰⁵. Tämä puoltaa sitä, että Neuvostoliiton hienohko arvostelu monikansallisella foorumilla oli Suomelta harkittu teko. Äänestymiskäyttäytymisellä Suomen reaktioita ei päästy mittaamaan, koska yleiskokouksessa ei äänestetty Tshekkoslovakiaa koskevasta päätöslauselmasta, kuten Unkarin miehityksen kohdalla tehtiin.

Suomen käytös YK:ssa sopii hyvin hahmoteltuun kansalliseen identiteettiin. YK nähtiin paikkana korostaa Suomen puolueettomuutta ja riippumattomuutta. YK-politiikan tasolla Pohjoismaat olivat Suomelle usein se haluttu viiteryhmä – poikkeuksena tietenkin, kun suurpoliittisia kysymyksiä käsiteltiin. YK oli tässä tapauksessa siis mahdollinen paikka lähestyä Suomelle mieluisia viiteryhmiä, johon identifioituminen antoi kuvan Suomesta aidosti puolueettomana toimijana. Kuten Karjalainen pohti, Tshekkoslovakian miehitykseen puuttumatta jättäminen olisi ollut erikoinen signaali tässä ”merkinantojärjestelmässä”. Suomi näki tässä tapauksessa etunsa mukaiseksi korostaa riippumattomuuttaan Neuvostoliitosta arvostelemalla sitä hienovaraisesti monenkeskisellä foorumilla. Bilateraali- ja multilateraalipolitiikan välillä oli eroa. Jos Tshekkoslovakiasta olisi äänestetty, tilanne

---

³⁰¹ Ulkoasianministeri Ahti Karjalaisen puhe YK:n yleiskokouksessa 7.10.1968.

³⁰² Karjalainen & Tarkka 1989, 163–164.

³⁰³ Erityiskatsaus UaV:lle 13.9.1968.

³⁰⁴ Kallenautio 2005, 215.

³⁰⁵ Tarkka 2012, 157.

olisi ollut kovin erilainen. Suomi olisi todennäköisesti pidättäytynyt äänestämästä, mikä olisi taas korostanut sen ”erityislaatuisuutta”³⁰⁶.

5.2.4 Naton turvatakuista kieltäytyminen

Sotilasliitto Nato piti marraskuussa 1968 ministerikokouksen, jossa käsiteltiin Tshekkoslovakian tapahtumia ja sen jälkeisiä mahdollisia sotilaallisia toimenpiteitä Euroopassa. Nato toi julkilausumassaan esiin, että Neuvostoliiton mikä tahansa interventio, joka vaikuttaa tilanteeseen Euroopassa tai Välimerellä, saisi aikaan vakavan kansainvälisen kriisin.³⁰⁷ Tämä aiheutti spekulatioita siitä, kuuluvatko esimerkiksi puolueettomat Pohjoismaat Naton turvatakuiden alle. Vaikka lehdistössä asiasta keskusteltiin, Suomea ei luettu turvatakuiden alle kuuluvaksi. Iso-Britannian sotilasjohdon tekemässä raportissa turvatakuista tarkasteltiin Albanian, Romanian, Jugoslavian, Itävallan ja Suomen näkökulmasta. Raportissa todettiin, että jos Neuvostoliitto alkaisi vaatia tiiviimpää yhteistyötä Suomen kanssa YYA-sopimuksen pohjalta tai jos Suomea uhattaisiin miehityksellä, Nato ei voisi tehdä juuri mitään.³⁰⁸

Kekkonen oli turvatakuiden suhteen erittäin pessimistinen ja inhorealinen ollen samalla tavallaan oikeassa. Päiväkirjassaan hän toteaa, että jos Neuvostoliitto ”katsoo asiakseen turvata Suomen suunnalla etunsa ja suorittaa invaasion á la Tshekkoslovakia. Emme ehdi kuin henkäistä, länsi ei tule apuun”³⁰⁹. Kokemus pienuudesta ja pienen valtion heikoista toimintamahdollisuuksista sotilaallisen konfliktin aikana elivät ja voivat hyvin. Tämän valossa on helppo ymmärtää, miksi liennytyksen ja rauhanomaisen kehityksen merkitys olivat Suomen ulkopoliittikan julkilausumissa niin merkittävässä roolissa. Väkivallaton järjestelmä turvasi pienen maan suvereniteetin ja halutun yhteiskuntajärjestelmän.

Keskustelu harmaasta vyöhykkeestä sai Kekkonen jälleen tarttumaan kynään. Hän tarkasteli asiaa Suomen puolueettomuuspolitiikan kannalta. Jos turvatakuuspekulaatio olisi pitänyt paikkansa, olisi se

---

³⁰⁶ Toki välittömän reaktion maltillisuus oli omiaan korostamaan Suomen erityislaatuisuutta. Suomen ”tietynlainen puolueettomuus” tuli kuitenkin taas myöhemmin esiin epäjohtomukaisuutena suhtautumisessa Neuvostoliiton Afganistanin-miehitykseen ja Yhdysvaltain Grenadan-miehitykseen. Suomi ei tuominut ensimmäistä mutta toisesta se päätti antaa tuomitsevan lausunnon. Kts. Tarkka 2012, 417–420.

³⁰⁷ Ulkopoliittinen katsaus eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle 4.12.1968.

³⁰⁸ Visuri 2003, 75.

³⁰⁹ Kekkonen päiväkirjamerkintä 17.10.1968.

ollut yksipuolinen takuu, jota Suomi ei olisi kyennyt hyväksymään. Kekkonen toi avoimesti esiin, että moinen sopimus olisi ristiriidassa YYA-sopimuksen kanssa. Kekkonen kirjoittaa, että:

Suomi ei voisi tietenkään voisi hyväksyä sille Brysselissä annettua takuuta [...] Natomaiden Suomea kuulematta antama turvallisuustakuu merkitsisi tietenkin sitä, että Nato ottaisi kansainvälisessä politiikassa jonkinlaisen holhoavan asenteen Suomen suhteen, joka suorastaan kohtalokkaalla tavalla tulisi vaikeuttamaan maamme puolueettomuuspolitiikkaa.[...] Jos Nato [...] haluaa tyrkyttää meille Naton takuita, tietää se puolueettomuuspolitiikkamme halvaannuttamista ja Suomen sysäämistä kylmiin syövereihin.³¹⁰

Kirjoituksessa tulee selkeästi ilmi Suomen primääriset edut, jona nähtiin YYA-sopimukseen perustuvat suhteet Neuvostoliittoon. Tämä sulki ulos läheisemmät suhteet länteen. Suomi oli itsenäinen puolueeton toimija, joka ei halunnut kyseenalaistaa Neuvostoliiton Suomessa kokemia etunäkökohtia.

Myös eduskuntaa informoitiin asiasta. Ulkoministeriön ulkoasianvaliokunnalle tehdyssä ulkopoliittisessa katsauksessa todetaan:

Koska lehdistössä esiintyneiden tietojen mukaan julkilausuman [Naton ministerikokouksen] on väitetty koskevan myös Suomea ja koska etujemme mukaista ei suinkaan ole joutua sotilasliittojen mielenkiinnon ja spekulatioiden kohteeksi, on Suomen hallituksen taholta julkisuudessa korostettu, että puolueettomuuspolitiikkamme ei perustu turvallisuustakeille ja vakuutuksille, vaan oman kansamme haluun ja kykyyn pysyä suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolella ja hoitaa hyvin suhteemme kaikkiin kansoihin, erityisesti naapurimaihimme³¹¹.

Katsaus on kiinnostavaa luettavaa. Puhtaan realistisen tulkinnan perusteella sitä on vaikea ymmärtää, mutta omakuvan mukaan tuominen auttaa sen hahmottamisessa. Lausunto tuo esiin sen, että puolustuskysymyksissä Suomelle ei ollut sopivaa sisäryhmää. Oli vain ulkoryhmäläisiä. Vaikka Suomi demokraattisena yhteiskuntana koki yhteenkuuluvuutta länteen, ei kollektiivinen toiminta puolustuspolitiikan saralla ollut mahdollista. Kansallinen identiteetti vakiintuneine rakenteineen eivät mahdollistaneet Suomea osana läntistä puolustusyhteistyötä. Vaikka Neuvostoliiton kanssa oli solmittu sopimus, joka sisälsi myös puolustusklauzuulin, ei se puolustuksen saralla kuitenkaan haluttu sulautua Neuvostoliiton johtamaan järjestelmään, jonka jäseninä olivat sosialistiset valtiot.

Koska kumpikaan potentiaalisista liittolaispolitiikan valinnoista ei sopinut Suomelle, koki se spekulatiot epämukaviksi. Niiden osalta ei ollut oikeastaan kuin hävittävää. Suomen hivuttaminen läntiseen leiriin olisi aiheuttanut Neuvostoliiton puolelta epäilyksiä, jotka olisivat heijastuneet välittömästi Suomeen. Suomi myös halusi välttää spekulatioita puolustusyhteistyöstä Neuvostoliiton

³¹⁰ Liimataisen kirjoitus ””Harmaan vyöhykkeen” vallat” 29.11.1968

³¹¹ Ulkopoliittinen katsaus eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle 4.12.1968.

kanssa, koska yhteistyö olisi tulkittu lännessä Suomen lipsumiseksi Neuvostoliiton vasalliksi, mikä ei Suomen demokraattisen yhteiskuntajärjestelmän takia nähty haluttuna. Yhteistyökysymys ei pelkästään säilynyt spekulatiotasolla ottaen huomioon, että Neuvostoliitto ehdotti sotilaallisia konsultaatioita niin julkisesti kuin salaisestikin 1970-luvulla³¹².

5.2.5 Vierailut Tshekkoslovakiaan, Unkariin ja Romaniaan

Syksyllä vuonna 1969 presidentti Kekkonen suoritti vierailut Tshekkoslovakiaan, Unkariin ja Romaniaan. Merkittävää oli se, että hän oli ensimmäinen ei-sosialistisen leirin johtaja, joka vieraili Tshekkoslovakiassa elokuun 1968 miehityksen jälkeen. Vierailun aikana Kekkonen ei julkisesti puuttunut Tshekkoslovakian sisäisen kehitykseen, vaikka hän oli keskustellut asiasta Tshekkoslovakian kommunistisen puolueen uuden johtajan Gustav Husakin kanssa. Osmo Apunen on tulkinnut, että kyseessä olivat ensiaskeleet Tshekkoslovakian ympärille asetetun diplomaattisen muurin murtamisessa.³¹³ Suomelle se oli mahdollista. Se ei ollut sosialistinen maa, eikä sitä voinut laskea muuria rakentaneiden länsimaiden joukkoon.

Suomen reaktioissa miehitykseen oli harmiteltu invaasion vaikutusta liennytskehitykselle. Kekkonen vierailut voidaankin nähdä Suomen yrityksenä saada liennytskehitys takaisin raiteilleen. Suomen puolueettomuuspyrkimyksiä oli kriisin aikana yritetty tuoda esille, ja vierailu voitiin nähdä sille luonnollisena jatkona. Suomen identiteettiin oli 1960-luvun alkupuolella tullut missionalisia piirteitä, jotka ilmenivät lääkäripuheena ja sillanrakennuksena, jolla haluttiin edistää Suomelle suotuisan sosiaalisen järjestyksen rakentumista. Sama missionalisuus tuli lopulta ilmi Tshekkoslovakian suhteen, vaikka Suomen julkilausumat kriisiin liittyviin tapahtumiin tehtiinkin kieli keskellä suuta Neuvostoliittoa kunnioittaen.

---

³¹² Tarkka 2012, 189–193; 197–199; Seikkaperäisiä kuvauksia Neuvostoliiton Suomeen kohdistaneista lähentelyistä, joissa ehdotettiin tiiviimpää turvallisuuspoliittista yhteistyötä puolustusvoimain entisen komentajan Lauri Sutelan elämäkerrassa. Kts. Lukkari 2003, 141–189.

³¹³ Apunen 1977, 262.

5.2.6 Kansallinen identiteetti ja Suomen reaktio

Aspirationaalisen konstruktivismiin nojautuen on ymmärrettävää, että Suomen omakuvaan ei tapahtunut suuria muutoksia, kuten historian kulusta tiedetään. Olennaista oli se, että miehityksen ei koettu koskevan Suomea, koska se ei nähnyt itseään samassa asemassa kuin Neuvostoliiton satelliitit. Valtiojohto ei myöskään katsonut, että Suomen turvallisuusympäristö olisi muuttunut saati, että suhteen Neuvostoliittoon olisivat muuttuneet. Ulkoministeri Karjalainen muistutti ulkoasianvaliokuntaa ennen joulua 1968, että Suomen ja Neuvostoliiton suhteen ovat säilyneet erinomaisina maailmanpolitiikan tapahtumista huolimatta³¹⁴. Status quon koettiin jopa vahvistuneen. Identiteetin muutos vaatii sitä, että oma identiteettiä ei koeta enää ympäristössä mielekkääksi. Mielekkyyden kokemukseen ei tullut muutosta, vaan itse asiassa Tshekkoslovakian miehitys oli Suomen omakuvaa vahvistava tekijä; Neuvostoliiton luottamus ja tuki Suomelle saavutetaan aiheuttamatta hankaluuksia. Tällä pyrittiin estämään Neuvostoliiton puuttuminen jonkin verukkeen nojalla Suomen asemaan ja yhteiskuntajärjestelmään. Mielessä oli myös jatkuvasti Suomen status. Pienuuden kokemus suurta naapuria kohtaan oli ilmeinen. Taustalla oli varmasti myös pragmaattinen ajatus, että elämöinnillä ja moraalipolitiikalla Tshekkoslovakian tilanne ei paranisi, mutta Suomen asema voisi heiketä.

Suomen toimintatapa oli monessa mielessä mielenkiintoinen. Kuten sisäiset reaktiot osoittivat, Suomi ja ennen kaikkea suomalaiset koki jonkinlaista yhteenkuuluvuutta Tshekkoslovakiaan, vaikka virallinen reaktio lähti siitä, että asia ei Suomea kosketa. Ulkopoliittista reaktiota ei johdettu suoraan mielipideilmastosta, vaan taustalla oli jotain syvempää. Kaikesta huolimatta Neuvostoliitto oli Suomelle se todennäköisin suvereniteettia vaarantava uhka, joka vaikutuspiireineen nähtiin selkeänä ulkoryhmäläisenä. Kuitenkin Suomen toiminta oli Neuvostoliittoa kohtaan pääasiassa yhteistyöhakuista. Olisiko se ollut sitä, jos Suomen kansallinen identiteetti olisi perustunut perustuslailliseen traditioon? Kyseessä oli kansainvälisen oikeuden loukkaus, ja kansainvälinen oikeus nähtiin tässä traditiossa pienen maan turvana. Myöntöväisyysspoliittisessa traditiossa maailmankuva, ja samalla käsitys omasta paikasta tässä maailmassa, perustui reaalipoliittiselle katsannolle. Tähän traditioon liittyi aspiraatioita ylläpitää lojaliteettia ulkoryhmään, joka koettiin kuitenkin merkittävimmäksi ryhmäksi Suomen kannalta. Maan edun mukaiseksi toiminnaksi aprikoitiin maltillinen reagointi puolueettomuusimago turvaten ja politiikan jatkaminen samoista lähtökohdista käsin.

---

³¹⁴ Ulkoasianministeri Karjalaisen suullinen katsaus Eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle 20.12.1968

Tshekkoslovakian miehitys sai tosin Neuvostoliiton vahvistamaan otettaan myös Suomesta. 1970-luku oli monella tapaa kovaa aikaa Suomelle. Neuvostoliitto yritti hälventää Suomen puolueettomuusstatusta jättämällä sen tunnustamatta. Suomen ja Neuvostoliiton välillä käytiinkin sosiaalista kamppailua Suomen statuksesta. Se yritti käynnistää YYA-sopimuksen sotilaallisia konsultaatioita ja pyrki saamaan aikaan sisäistä liikehdintää kohti kommunismia. Suomen asema oli kuitenkin vakiintunut. Sen identiteetti oli saanut uusia piirteitä, mikä aiheutti sen, että Suomi torjui aloitteita ja piti itsemääräämisoikeudestaan tiukemmin kiinni Neuvostoliiton otteessa. Suomi oli integroitunut jo osittain länteen, ja se pystyi eri areenoilla vahvistamaan puolueettomuusimagoaan. Täten vaikka Neuvostoliitto Suomea painostikin, Suomi koki liikkumatilansa suuremmaksi kuin ennen ja kokemus tästä kasvoi kylmän sodan edetessä kohti loppuaan.

6. SUOMEN TOIMINTALINJA SUHTEESSA BALTIAN MAIDEN ITSENÄISTYMISSPROSESSEIHIN

6.1. Baltian maiden itsenäisyyspyrkimykset

Neuvostoliitto oli liittänyt Viron, Latvian ja Liettuan itseensä toisen maailmansodan aikana. Molotov-Ribbentrob-in sopimuksen salaisessa lisäpöytäkirjassa Baltian maat jaettiin Suomen tavoin Neuvostoliiton etupiiriin. Viro ja Latvia saivat alueisiin liittyviä vaatimuksia, Liettualle tarjottiin myös porkkanaa. Toisin kuin Suomi maat eivät tehneet sotilaallista vastarintaa. Neuvostoliitto sai maista tukikohtia, minkä jälkeen alkoi maiden sovjetisointi. Neuvostoliitto organisoii Baltian maissa parlamenttivaalit, joissa valitut kansankokoukset päättivät maiden liittymisestä Neuvostoliittoon. Yhteiskuntia alettiin muuttaa sosialistisiksi, ja maiden armeijat liitettiin puna-armeijaan.³¹⁵ Suomi toisin kuin Ruotsi ei koskaan tunnustanut Baltian maiden liittymistä Neuvostoliittoon de jure, vaikka käytännössä Suomi ei etelänaapureitaan itsenäisenä valtiona reaali-politiittisista syistä tietenkään pitänyt³¹⁶.

Mihail Gorbatshovin valtaantulo oli merkittävää myös Baltian maiden kannalta. Hän julisti avoimuutta ja uudelleenjärjestelyä, mihin baltit tarttuivat. Ensimmäisiä joukkomielenosoituksia alkoi ilmetä vuosina 1986–87. Baltian maista alkoi tulla myös paikkoja, joissa oli mahdollista kokeilla Gorbatshovin politiikkaan liittyviä talousuudistuksia. Viro alkoi suunnitella taloudellista itsenäistymistä. Vuonna 1988 itsenäistymispyrkimyksen politisoituivat entisestään, ja kansanrintamaksi nimetty liike alkoi haastaa kommunistisen puolueen monopoliasemaa. Samalla Virossa vaihtui kommunistipuoleen johto, ja sen ruoriin astui Vaino Väljas, joka oli halukas yhteistyöhön kansanrintaman kanssa. Myös Latviassa ja Liettuassa kansaa mobilisoitui demokratialiikkeiden taakse. Neuvostoliitossa heräsi sen tasavaltojen itsenäistymisliikehinnän myötä halu muuttaa liittovaltion lakeja niin, että siitä eroaminen ei enää onnistuisi. Tätä kehitystä vasten Viro antoi syksyllä 1988 suvereenisuusjulistuksen, jossa se korosti omien lakiensa ensisijaisuutta suhteessa Neuvostoliiton lakeihin.³¹⁷

---

³¹⁵ Kasekamp 2013, 175–184.

³¹⁶ Rausmaa 2013, 20.

³¹⁷ Kasekamp 2013, 225–230.

Vuoden 1989 Baltian maiden sisäisessä debatissa voimasuhteen olivat kääntyneet itsenäisyyden kannattajien suuntaan. Keväällä 1990 kansanrintaman edustajat saivat kaikissa maissa enemmistön niin sanotuissa korkeissa neuvostoissa, mikä institutionalisoi itsenäistymispyrkimyksiä. Liettua julistautui itsenäiseksi maaliskuussa 1990. Viro ja Latvia toimivat aluksi maltillisemmin ja julistivat siirtymäajan itsenäisyyteen alkaneeksi. Neuvostoliiton sisällä myös Venäjän federaatio harjoitti itsenäistä politiikka Boris Jeltsinin johdolla, ja se päätti solmia kahdenväliset suhteet balttien kanssa tammikuussa 1991. Lopulta Neuvostoliiton sisäisellä kuohunnalla, jota Suomessakin seurattiin tarkoin, oli suuri vaikutus Viroon, Latviaan ja Liettuaan. Gennadi Janajevin juntan masinoima vallankaappaus sysäsi maiden arkailun itsenäistymisestä syrjään. Liettua vahvisti itsenäisyytensä ensin, Viron ja Latvian korkeimmat neuvostot seurasivat perässä. Neuvostoliitto oli luhistumassa; Moskovassa todellista valtaa käytti Boris Jeltsin. Baltian maiden itsenäistymisjulistuksia seurasi kansainvälisten tunnustusten aalto. Vajaassa kuukaudessa ne olivat jo Yhdistyneiden kansakuntien jäseniä.³¹⁸

6.2.Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka sekä Baltian maiden itsenäistyminen

6.2.1 Lähtökohtia Baltian kysymykseen

Baltian maiden itsenäistyminen oli Suomelle monessa mielessä herkkä mutta myös äärimmäisen tärkeä asia. Kuten on jo tullut esiin, Suomi de facto tunnusti Baltian maiden liittymisen Neuvostoliittoon, mikä tarkoitti sitä, että itsenäistymiskysymykset olivat Suomen näkökulmasta Neuvostoliiton sisäinen asia. Neuvostoliiton sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaatteesta oli tosin lipsuttu kannattamalla Gorbatshevinkin uudistuspolitiikkaa. Toisaalta kyseessä oli Suomen lähialue ja Viron kohdalla myös veljeskansan koettelemukset, jotka herättivät suomalaisissa suuria tunteita. Baltian maista oltiin myös aktiivisia Suomen suuntaan ja tukea pyydettiin. Virolaisia ja muita baltteja kävi Suomessa sekä virallisemmissä että epävirallisemmissä yhteyksissä. Koiviston muistelmissa on tapaamisista useampi esimerkki, ja usein vieraat joutuivat poistumaan pettyneenä saamatta haluamaansa.³¹⁹

Suomi oli huomionut Viroa jo aiemmin Kekkonen presidenttiyden aikana, vaikka sen nähtiin olevan osa Neuvostoliittoa. Kekkonen kävi Puolan-matkansa jälkeen vuonna 1964 epävirallisessa vierailulla Virossa. Hän piti matkan aikana Tarton yliopistossa puheen, jonka nähtiin antavan tukea virolaisille ja

---

³¹⁸ Kasekamp 2013, 231–234; 237–239.

³¹⁹ Kts. esim. Koivisto 1995, 269–270; 324; 390–393.

virolaisuudelle³²⁰. Suomen ja Viron välille oli luotu urheilu- ja kulttuurisuhteita, ja matkustajaliikenne Suomenlahden yli aloitettiin vuonna 1965. Tshekkoslovakian miehityksen jälkeisen Neuvostoliiton politiikan kiristymisen myötä suhteet kuitenkin alkoivat vähentyä.³²¹ Itsenäistymispyrkimyksien aikaan presidenttinä toimineella Mauno Koivistolla oli myös vanhoja kontakteja Viroon, jossa hän vieraili muun muassa pääministerin virkansa myötä. Koivisto oli lentopallomiehenä käynyt myös lentopalloilemassa etelänaapurissa.³²²

Suomessa Viron ja muiden maiden tilanteen kehittymistä ja kärjistymistä seurattiin huolestuneena. Kuten on jo todettu, Suomi tuki Gorbatshovin kansainvälisiä jännitteitä vähentävää uudistuspolitiikkaa. Lähtökohdat Baltian suhteen olivat tutun reaalipoliittiset; Neuvostoliiton suhteet tuli mennä kaiken muun edelle, ja tässä yhtälössä veljessiteet eivät paljoa painaneet. Jos Baltian maat harjoittaisivat politiikkaa, joka hyväksytään Moskovassa, Suomi olisi voinut auttaa kehitystä. Mutta ”viimeisen kortin katsomista” Suomessa ei haluttu nähdä, vaan siinä tapauksessa Suomi aikoi ottaa etäisyyttä tapahtumiin. Tätä varovaista linjaa tuki myös se, että myös muualla maailmassa Gorbatshovin aikaansaamaa uudistuspolitiikkaa ei haluttu nähdä Baltian maiden toimesta vaarannettavan. Koivisto pelkäsi, että Baltian maat menisivät siihen asti onnistuneissa myönnytysvaatimuksissaan liian pitkälle ja vaarantaisivat näin koko Neuvostoliiton uudistusprosessin ja heidän oman tilanteensa parantumisen.³²³

6.2.2 Suomen linjan hahmottuminen ja kehittyminen

Itsenäistymisprosesseja seurattiin Suomessa tarkoin. Koivisto käytti muun muassa SKDL:n kontakteja hyväkseen pysyäkseen kartalla, mitä eritoten Virossa tapahtui. Johtuen kansan syvistä sympatioista ja veljessiteistä Suomen koetuilla intresseillä ja moraalisten seikkojen välillä oli samanlaisia ristiriitoja kuin Tshekkoslovakian miehityksen kohdalla. Lehdistö oli tällä kertaa suoranaisten aggressiivisesti Suomen varovaiseksi koettua linjaa vastaan. Erityistä arvostelua sai aikaan Suomen suhtautuminen Vilnassa tapahtuneisiin väkivaltaisuuksiin.³²⁴ Mutta toisin kuin Tshekkoslovakian suhteen, Suomen

---

³²⁰ Vierailun katsottiin korostaneen Suomen ja Viron kansallista yhtenäisyyttä. Puheen Kekkonen piti viroksi. Toisaalta matka tulkittiin Viron tunnustamiseksi osaksi Neuvostoliittoa. Kts. Tarkka 2012: 442.

³²¹ Rausmaa 2013, 20–22.

³²² Koivisto 1995, 268.

³²³ Koivisto 1995, 268–274.

³²⁴ Pursiainen & Saari 2003, 121–122.

ulkopoliittinen johto näytti pohtivan eri toimintavaihtoehtoja. Koivisto tuo muistelmissaan esiin muistion, jossa hän järjelti Viron-politiikan eri vaihtoehtoja ulkoministeri Pertti Paasiolle:

Vaihtoehtoisia toimintalinjoja ovat:

- a. Passiivinen linja: tietojen hankinta (aktiivinen ja passiivinen)
- b. Re-aktiivinen linja: varustautuminen reagoimaan nähtävissä oleviin, mutta myös yllättäviin tapahtumiin.
- c. Aktiivinen linja: pyrkimys vaikuttaa Moskovaan, virolaisiin, pohjoismaihin; valmius ehättää joissakin tilanteissa ensin.

Tärkeysjärjestys:

1. Suhteet Moskovaan
2. Suhteet Moskovan nykyiseen johtoon
3. Suhteet virolaisten pyrkimykseen
4. Länsikuvamme varjelu.

Koivisto näyttää päätyneen b-vaihtoehtoon tähdentäessään systemaattisen seuraamisen tärkeyttä ja mahdollisuutta reagoida. Vaihtoehdon valinnan pohjalla oli jo hypoteesi, että virolaiset katsovat viimeisen kortin, eivätkä pysähdy ennen itsenäistymistä.³²⁵

Koiviston pohdinta antaa hyvät lähtökohdat sen identiteettipoliittiselle tulkinnalle. Tärkeysjärjestys tuo esiin Suomen kansallisen identiteetin tärkeimmät palaset. Moskovaa ei edelleenkään haluttu lähteä haastamaan. Suomen status pysyi kirikkaana mielessä. Mielenkiintoista oli se, että tätä pienvaltiorealistista näkökulmaa alettiin jopa tarjota Virolle. Puheessaan Strasbourgissa Euroopan neuvostossa Koivisto totesi:

Me seuraamme huolestuneina ja myötätunnolla Baltian kansojen pyrkimyksiä löytää oikeat menettelytavat pyrkiessään itsenäisyyteen, johon Neuvostoliiton perustuslaki heidät oikeuttaa. Meidän kokemuksemme viittaa siihen, että suuren naapurin kanssa on koetettava neuvotellen päästä myös aikojen vaihtelut kestäviin ratkaisuihin. Puhun sellaisen kansan edustajana, jolle suuremmat vallat olivat hahmotelleet saman kohtalon kuin Baltian kansoille, mutta joka kulki toista tietä, tietä joka johti ensin suuriin vaikeuksiin ja lukuisiin uhreihin, mutta joka myöhemmin johti kestävään suhteeseen suuren naapurimme kanssa. Neuvostoliitosta on tullut hyvä naapurimme.³²⁶

Koiviston puhe kertoo Suomen omasta identiteettiprojektista paljon. Toisaalta ymmärrys statuksestaan pienenä valtiona suuren rinnalla ei ollut hävinnyt mihinkään Suomen omakuvasta. Suomen Virolle antamista varoituksista on edelleen mahdollista löytää paasikiveläisiä teesejä konjunktuuripolitiikan vaaroista. Toisaalta ymmärrys oli muuttunut pääosin negatiivisesta käsityksestä pääosin positiiviseksi;

---

³²⁵ Koivisto 1995, 322–323

³²⁶ Koivisto 1995, 330–331.

suurvallan kanssa on mahdollista elää sovussa. Tämä muutos on nähtävä Suomen kansallista identiteettiä käsittelevässä osiossa, ja muutos heijastui aktiivisempänä ulkopoliittikkana ja luottamuksena omiin mahdollisuuksiin esimerkiksi puolueettomuuspolitiikan keinoin. Suomen omakuva oli jopa niin positiivinen, että se tarjosi sitä Virolle, jonka Suomi ilmeisesti halusi itsenäistymisinnossaan ymmärtävän tiettyjä realiteetteja, jotka se oli itse omasta asemastaan ymmärtänyt.

Viron kehitykselle ei kuitenkaan haluttu missään nimessä viitata kintaalla, vaan Suomi näki Neuvostoliiton ja samalla Viron yhteiskuntajärjestelmän kehityksen demokraattisempaan suuntaan suotavana. Baltian maiden itsenäistymiskehitys ei sinänsä ollut Suomelle negatiivinen asia, kunhan se ei vaarantanut muita suotuisia kehityskulkuja. Näiden suotuisten kehityskulkujen tulos oli muun muassa Neuvostoliiton varaukseton tuki Suomen puolueettomuudelle vuonna 1989. Vuoden 1990 ulko- ja turvallisuuspoliittisessa selonteossa todetaan muun muassa, että ”Suomen edun mukaista on vakaus ja tasapainoinen yhteiskunnallinen ja taloudellinen kehitys lähialueillamme” ja että ”Neuvostoliiton uudistuspolitiikan onnistuminen on Suomelle tärkeätä.” Selonteossa painotetaan myös, että ”Suomi suhtautuu myötätunnolla Baltian maiden itsemääräämisoikeutta koskeviin pyrkimyksiin” ja että ”Suomi on valmis kehittämään käytännön tason yhteistyötä Baltian maiden kanssa. Baltian viime vuosien kehitys merkitsee Suomelle ennen muuta luonnollisten yhteyksien edelleen laajentumista Viron kanssa”³²⁷. Heikan ajatuksia suomalaisesta suurstrategiasta mukailien on mahdollista siis ajatella, että lähialueiden, toki ennen kaikkea Neuvostoliiton, mutta myös Baltian demokratisoituminen, nähtiin Suomessa myös Suomen oman demokratian tilaa vahvistavana. Demokratian tukeminen näkyi yhä vahvemmin itsenäisyysprosessien edetessä, mihin tullaan myöhemmin.

Suomi pyrki julkilausumissa totutulla tavalla viileyteen ja varovaisuuteen. Viileyttä tuki jo mainittu seikka siitä, että myös läntiset maat olivat hyvin pidättyväisiä Baltian maiden tukemisen suhteen. Ulkoministerinä itsenäistymisprosessien aikana toiminut Pertti Paasio viittaa Koiviston kommentteihin muistelmissaan sanomalla, että ”ei olisi ollut moraalista kehottaa baltteja toimimaan tavalla, jota Suomi ei olisi pystynyt tukemaan”³²⁸. Varsin pessimistinen suhtautuminen omiin vaikutusmahdollisuuksiin tuli esiin myös Koiviston lausunnoissa. Hänen mukaansa:

---

³²⁷ Hallituksen turvallisuuspoliittinen selonteko eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle 24.10.1990.

³²⁸ Paasio 1996, 37.

Suomi pyrki välttämään vastuitten ottamista, joitten kantamiseen sillä ei ollut edellytyksiä ja vältti sellaisten rohkaisun sanojen lausumista, joitten edellyttämiä mahdollisia toimenpiteitä ei oltaisi valmiita myös käytännössä tukemaan³²⁹.

Suomen ensimmäinen virallinen lausunto koski Liettuaa ja sen itsenäistymisjulistusta. Siinä Suomi korosti rauhanomaisen kehityksen merkitystä, ETYK:n periaatteiden, kuten kansojen itsemääräämisoikeuden, noudattamista. Samalla Suomi kuitenkin halusi ”Neuvostoliiton naapurina ja Itämeren valtiona” korostaa, että pidättyvyyttä ja harkintaa tulisi osoittaa ja että kaikkien asianomaisten intressit olisi otettava huomioon. Muodollista kantaa Suomi ei tosin vielä halunnut muodostaa.³³⁰

Tilanteen kehittyessä Suomi aktivoitui. Asiointilan nähtiin muuttuneen, eikä Suomi enää kokenut mahdolliseksi pidättäytyä kannanotoista ja olla ilman muodollista kantaa. Passiivinen politiikka ei nähty lähiympäristön ollessa turbulenssissa enää mahdollisena. Tammikuun alussa vuonna 1991 Koivisto antoi lausunnon tiedotusvälineille, jossa hän totesi, että Suomi ei ollut halunnut pyynnöistä huolimatta ottaa kantaa asiaan, mutta nyt on tullut sen aika. Koivisto painotti, että:

Neuvostoliiton kanssa meillä on ollut perinnäiset, sopimuksen vahvistetut ja moniin henkilökohtaisiin tapaamisiin syvennetyt yhteydet. Viime vuosina meillä on ollut tapana asettaa hyvät naapurisuhteet kansainvälispoliittisten pyrkimysten ensimmäiseksi tavoitteeksi. [...] Me olemme seuranneet sympatialla Baltian maiden pyrkimystä erityispiirteiden varjelemiseksi, itsemääräämisoikeuden kehittymiseksi ja niiden pyrkimystä itsenäisyyteenkin, johon Neuvostoliiton perustuslaki ne oikeuttaa. Mutta Baltian maat eivät ole halunneet vedota tähän perustuslakiin [...] Meidän kokemuksemme viittaa siihen, että on maan pyrittävä seisomaan omalla pohjalla luottamatta liikaa vieraaseen apuun, ja että erityisesti pienelle maalle on tärkeätä, että ystävät ovat lähellä ja viholliset, jos sellaisia välttämättä pitää olla, ovat kaukana.³³¹

Lausunnossa oli hyvin paljon samoja piirteitä kuin Koiviston Strasbourgin pitämässä puheessa. Toisaalta oman aseman onnistuneisuutta korostettiin ja samalla Baltian maita kehoitettiin harkitsemaan Suomen pienvaltiollisuuden perustuvaa identiteettiä. Toisaalta myös myötätuntoa haluttiin tuoda esille. Ulkoministeri Pertti Paasio toi avaavasti esiin Suomen Baltia-politiikan taustaoletuksia Paasikivi-seuran lounaalla Kuopiossa. Paasion puhe kuvaa hyvin, kuinka sinut Suomi loppujen lopuksi oli kansainvälisen asemansa suhteen. Rakennettu identiteetti koettiin mielekkäänä. Ulkoministeri painotti, että:

Suomen Baltiapolitiikan perustana ovat olleet ja ovat ne olosuhteet, joiden tiedossamme olevien tosiasioiden ja mm. oman historiallisen kokemuksemme perusteella uskomme vallitsevat, eivätkä sellaiset olosuhteet, joiden kenties voisi toivoa vallitsevat. Olemme siis

³²⁹ Koivisto 1995, 395.

³³⁰ Baltian tilanne; ulkoasianministeri Pertti Paasion antama lausunto 27.3.1990.

³³¹ Tasavallan Presidentin lausunto tiedotusvälineille 10.1.1991.

perustaneet realismiin. [...] Baltia-keskustelussa on annettu runsaasti sellaisia lausuntoja, joiden tarkoituksena on kiinnittää enemmän huomiota lausunnon antajaan kuin lausunnon kohteeseen, Baltiaan. [...] Muun muassa pohjoismaisessa keskustelussa on silloin tällöin annettu ymmärrystä ”Suomen asemalle”. Me emme tarvitse mitään ylimääräistä ymmärrystä asemallemme, normaalia ymmärrystä näkökohdillemme kylläkin.³³²

Liettuan väkivaltaisuudet saivat Suomen kokemaan ”syvää huolestuneisuutta” ja ”vetoamaan voimakkaasti” Neuvostoliittoon, että se tekisi kaiken väkivaltaisuuksien lopettamiseksi³³³. Reaalipoliittisella linjalla jatkettiin sen suhteen, että Neuvostoliiton toimia ei lähdetty tuomitsemaan. Tilanteen eskaloiduttua Koivisto tuli uudelleen esiin ja antoi uuden lausunnon, jonka hän aloitti kiittämällä median toimintaa ja vastuullisuutta. Kuten Tshekkoslovakiankin kohdalla, median reaktiot kiinnostivat valtiojohtoa, joka toivoi tukea ulkopoliitikalle. Muu lausunto lähinnä keskittyi Koiviston oman väärän tilannearvion puolusteluun sekä informaation ristiriitaisuuden valitteluun.³³⁴

Suomi joutui Baltian kriisin edetessä siis aktivoitumaan. Tämä ei varmasti tullut ulkopoliittiselle johdolle täysin yllätyksenä. Olihan Koivisto linjaa pohtiessaan tuonut esiin myös aktiivisen politiikan vaihtoehdon. Seuraavaksi tarkastelemme Suomen Baltian-politiikkaa sille tärkeän viiteryhmän Pohjoismaiden, ETYK:n ja Suomen ja Viron kahdenvälisen suhteiden näkökulmasta, jotka ovat omiaan laajentamaan ymmärrystä Suomen Baltian-politiikasta ja osoittamaan, että politiikka oli kuitenkin monisyistä.

6.2.3 Suomi, Pohjoismaat ja Baltia

Pohjoismaat muodostivat Suomen Baltian-politiikassa varsin olennaisen viiteryhmän, jonka yhteistyö ei tosin ollut ruusuilla tanssimista. Maantieteellisessä mielessä oli täysin luonnollista, että Pohjoismaat pyrkivät asiassa yhteistyöhön. Ongelma oli tosin se, että yhteistä linjaa oli sangen vaikea löytää. Oma osansa oli Tanskan hankaluudella, mutta myös Suomi asetti toiminnalle rajoja, jotka liittyivät kiinteästi siihen, minkälaisen toiminnan Suomi näki itselleen mahdollisena Pohjoismaisessa viitekehysessä. Kuten tiedämme, Suomi ei nähnyt mahdolliseksi identifioitumista Pohjoismaihin turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä, mikä heijastui siinä, että Pohjoismaiden neuvostossa ulko- ja turvallisuuspoliittisia kysymyksiä ei saatu ottaa esille.

---

³³² Ulkoasianministeri Pertti Paasion puhe Kuopion Paasikivi-seuran lounaalla 4.3.1991.

³³³ Hallituksen kannanotto Liettuan tilanteeseen 13.1.1991.

³³⁴ Tasavallan Presidentin lausunto tiedotusvälineille 16.1.1991.

Muistelmissaan Koivisto korostaa Tanskan hankalaa käyttäytymistä. Tanska päätti kutsua keväällä 1990 muut Pohjoismaat koolle ja oli rakentanut yhteisen julkilausuman, jota Suomen oli mahdotonta hyväksyä. Julkilausumassa viitattiin Baltian maiden oikeudesta itsenäistymiseen. Suomi oli tottunut puhumaan oikeudesta itsenäistymiseen Neuvostoliiton perustuslain nojalla tai maiden pyrkimyksestä itsenäistymiseen. Suomen varovaisemman ja Tanskan rohkeamman linjan välillä oli siis ristiriita. Suomelle tämä ei sopinut. Koivisto päivitteli, että ei ole sopivaa, että yksi Pohjoismaa määrittelee kannan, jonka muiden maiden tulisi hyväksyä. Varsinkin kun kyseessä oli kanta, joka ei ollut Suomen ajatusten mukainen.³³⁵

Itsenäistymisprosessien edetessä Pohjoismaiden välinen nokkapokka ei hellittänyt. Koivisto muistelee järjestyksessään 39. Pohjoismaiden neuvoston istuntoa, josta hänen mukaansa pyrittiin tekemään ”Baltia-solidaarisuustapahtumaa”. Suomelle ei edelleenkään sopinut ulko- ja turvallisuuspoliittisten kysymysten ulkoistaminen Pohjoismaiseen neuvostoon, ja se haki Koiviston johdolla asiasta tukea Ruotsilta ja Norjalta, jotka eivät kuitenkaan Suomen linjalle lähteneet. Loppujen lopuksi Suomen linja Neuvoston suhteen oli se, että tärkeistä kysymyksistä ei yksinkertaisesti keskusteltaisi.³³⁶

Suomi ei kuitenkaan ollut Pohjoismaiden viiteryhmän suhteen passiivinen. Pohjoismainen Baltia-politiikka ei sinänsä ollut ongelma. Ulko- ja turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä se oli ollut Suomelle ulkoryhmä, mutta muissa kysymyksissä, jotka eivät liittyneet kovan turvallisuuden kysymyksiin, Pohjoismaat olivat hyvä kohde identifioitumiselle. Baltian-kysymyksessä Suomi pyrki ohjaamaan yhteispohjoismaista politiikkaa uusille urille. Koivisto pyrki saamaan pohjoismaisia pääministereitä koolle yhteiseen tapaamiseen, jossa oli tarkoitus todeta, että jokaisen Pohjoismaan omaa turvallisuuspolitiikkaa on kunnioitettava. Tarkoituksena oli myös suitsia muiden Pohjoismaiden kannanottoja varovaisempaan suuntaan, ettei liika aktiivisuus johtaisi Baltian maiden kannalta huonoihin lopputuloksiin.³³⁷ Tiivistäen voidaan sanoa, että Pohjoismainen yhteistyö oli Suomelle Baltian-kysymyksessä hyväksyttävää, jos yhteisissä kannanotoissa lähdetäisiin Suomen reaalioliittisilta linjoilta ja jos ulko- ja turvallisuuspoliittisia kysymyksiä ei asetettaisi multilateraalisen Pohjoismaiden neuvoston käsiteltäväksi

---

³³⁵ Koivisto 1995, 327–328.

³³⁶ Koivisto 1995, 404–408.

³³⁷ Koivisto 1995, 411.

Saivat Pohjoismaat jotain aikaankin. Liettuan tilanteen kääntynyt väkivaltaiseksi Pohjoismaat antoivat lausunnon, jossa vedottiin *vakavasti* Gorbatshoviin, että Neuvostoliitto luopuisi enemmästä väkivallan käytöstä. Samalla korostettiin poliittisen ratkaisun tärkeyttä.³³⁸ Lausunto oli sävyiltään tiukempi kuin Suomen oma Liettuan tilannetta koskenut lausunto mutta siinä ei ollut mitään sellaista, joka olisi sotinut Suomen prioriteetteja kohtaan. Väkivallan käyttöä ei esimerkiksi tuomittu millään tavoin.

Tarkastellessa Suomen Baltian-politiikkaa suhteessa Pohjoismaiseen viiteryhmään on mahdollista huomata, että kylmän sodan kuluessa pohjoismaalaisuuden asema ei varsinaisesti ollut vahvistunut. Suomi ei ollut valmis identifioitumaan Pohjoismaihin, mikäli niiden kannat eivät vastanneet omaa Neuvostoliiton sisäisiä asioita kunnioittavampaa katsantokantaa. Yhteistyö oli mahdollista tietyissä rajoissa, mutta kun tullaan turvallisuuspoliittisiin kysymyksiin, jossa Suomi ei kokenut Pohjoismaita sisäryhmäkseen, syntyi jopa pientä konfrontaatiota. Tämä on ymmärrettävää ottaen huomioon, että Suomen myöntöväisyyteen perustuva omakuva oli mennyt jatkuvasti positiivisempaan suuntaan. Suomella ei ollut varsinaisesti täten syytä riskeerata hyviksi koettuja asemiaan pohjoismaisemmalla politiikalla, jolla Suomen mielestä voitaisiin saavuttaa jopa Baltian kannalta epäsuotuisia tuloksia. Suomella ei siis ollut oikeastaan syytä aloittaa sulautumista Pohjoismaihin turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä. Täytyy myös muistaa, että Suomi tulkitsi Baltian tilannetta omien reaali-politiittisten linssiensä läpi eikä ollut niin varma, miten niiden ”konjunktuuripolitiikka” onnistuisi. Tämä taas vaikutti ”tilanne-ennustusten” tekemiseen.

6.2.4 ETYK-raide

Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka oli ollut läpi kylmän sodan ajan jokseenkin johdonmukaista – varsinkin suhteessa Neuvostoliittoon. Suomi oli kuitenkin lipsunut tästä johdonmukaisuudesta tukemalla Gorbatshovin uudistuspolitiikkaa, mikä ei enää sopinut sisäisten asioiden puuttumattomuuden periaatteeseen. ETYK:ista taas oli tullut 1980 Suomelle ja koko Euroopalle tärkeä foorumi, jossa vahvistettiin liennytysprosessia. ETYK:in puitteissa oli tehty päätöksiä muun muassa tavanomaisten aseiden rajoittamisesta (TAE) sekä ilmasta käsin tapahtuvista valvontatoimista (Open Skies). Se oli yhtenäisen ja vapaan Euroopan johtotähti.³³⁹ Asiat liittyvät toisiinsa siten, että Suomi alkoi ajaa Baltian kysymystä vuonna 1991 käsiteltäväksi ETYK-prosessiin. Toisin kuin Koivisto oli

---

³³⁸ Pohjoismaiden pääministerien yhteinen vetoamus presidentti Mihail Gorbatshoville 14.1.1991.

³³⁹ Blomberg 2011, 107–108; 309.

ennustanut, Latviassa ja Liettuassa syntyi väkivaltaisuuksia, johon Neuvostoliitto osallistui³⁴⁰. Latvian väkivaltaisuuksien jälkeen Suomi antoikin ETYK:n sääntöihin perustuen Neuvostoliitolle pyynnön antaa selvitys ihmisoikeustilanteesta Baltiassa.³⁴¹ Alivaltiosihteeri Jaakko Blomberg totesi Suomen puheenvuorossa, että:

Suomen hallitus on ilmaissut käsityksensä, että Baltian kansoilla on oikeus kansalliseen itsemääräämiseen ja että jäljellä olevat ongelmat ovat tässä suhteessa ratkaistava poliittisin keinoin [...] Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittaminen on välttämätöntä ETYK-prosessin kehittymiselle. Tämä on syy siihen, että Suomen valtuuskunta on ottanut Baltian tilanteen esille tässä kokouksessa. Demokratian, rauhan ja yhtenäisyyden aikakaudesta[...] tulee kestävä vain jos kaikki osanottajamaat noudattavat hyväksymiään sitoumuksia. Niistä keskeinen on vakaumus siitä, että demokratian perustana voi olla vain yksilön kunnioittaminen ja oikeusvaltio.[...] Suomi on seurannut tarkoin Neuvostoliiton uudistuspolitiikkaa. Sen päämäärillä on Suomessa laaja tuki. [...] Se edistää sellaisten ETYK-kansakuntien yhteisön syntymistä, joita ohjaavat demokratia oikeusvaltion periaatteet ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen.³⁴²

Pursiaisen ja Saaren mukaan tämä oli dramaattinen muutos Suomen aikaisempaan politiikkaan, ja he puhuvatkin irtiotosta kekkoslaisesta realismista. Suomi ei enää tarkastellut sivullisena Venäjän sisäistä kehitystä.³⁴³ Muutos oli tosin tapahtunut jo annettaessa tukea Gorbatshoville. Myös Blomberg on todennut, että Suomen toimintapa muuttui. Suomi oli ollut aina hyvin pidättyväinen Neuvostoliiton arvostelun suhteen eikä ollut käyttänyt kansainvälisiä järjestöjä siihen tarkoitukseen.³⁴⁴ Mitään syvää muutosta Suomen toiminnassa ja prioriteeteissa ei kuitenkaan tapahtunut. Keskustelussaan ulkoministeriön edustajien kanssa Koivisto yhä edelleen painotti sitä, että Baltian suhteen kysymys ei ole siitä, mitä länsi tai kotimainen yleisö ajattelevat Suomen toiminnasta, vaan siitä, miten Suomen ja Neuvostoliiton suhteet kehittyvät. Neuvonantaja Jaakko Kalelalle hän pohti, että myös tulevien sukupolvien pitäisi ymmärtää, että ”yleisen linjan” on pidettävä tulevaisuudessakin.³⁴⁵ Suomen omakuvaa leimasi edelleen maantieteellisestä sijainnistaan kumpuava ymmärrys omasta statuksestaan pienenä valtiona suurvallan naapurissa.

Miksi Suomi vei Baltian-kysymyksen ETYK:in? Kysymykseen voidaan antaa useampi vastaus. Toisaalta ETYK oli omalla tavallaan Suomen luomus, ja se edusti halutun sosiaalisen järjestelmän

---

³⁴⁰ Koivisto oli televisiossa vastannut kysymykseen Baltian mahdollisesta verenvuodatuksesta sanomalla, että verenvuodatusta ei ole näköpiirissä. Kts. Koivisto 1995, 396.

³⁴¹ Pursiainen & Saari 2003, 126–127.

³⁴² Osastopäällikkö Jaakko Blombergin puheenvuoro ETYKin virkamieskomiteassa Wienissä 28.1.1991.

³⁴³ Pursiainen & Saari 2003, 127–128.

³⁴⁴ Blomberg 2011, 295.

³⁴⁵ Koivisto 1995, 400.

kehitystä. Baltian tuominen ETYK-prosessiin oli omiaan vahvistamaan ETYK:a ja sen roolia Euroopassa. Ottaen huomioon ETYK:n roolin myös Suomen puolueettomuuspolitiikan foorumina ja Suomen tavoitteet liennytyksen ja ristiriitojen rauhanomaisen ratkaisemisen suhteen sen tukeminen näytti järkevältä. Samalla ETYK-raide ilmensi myös Suomen valtiojohdon myötätuntoa Baltian maiden kohtaloa kohtaan. ETYK oli foorumi, jossa Suomi koki kykenevänsä ajamaan Baltian maiden etua kansallisen identiteettinsä sallimissa rajoissa ja täten kansallisen etunsa mukaisesti. Asiaa pystyttiin käsittelemään Neuvostoliiton sisäisenä asiana, mikä ei rikkonut Suomen omakuvasta nousevia turvallisuuspolitiikan prioriteetteja. Baltian maiden ETYK-käsittely nähtiin siis Suomen statusta mutta myös sen tarkoitusta vahvistavana – olihan se Euroopan demokratisoitumista ja Suomen puolueettomuutta lujittava prosessi. ETYK:in voidaan nähdä Baltian kysymyksessä ilmentävän Suomen missionaalisuutta, joka tuli yhä enemmän esiin ETYK:in ja Euroopan demokratiakehityksen osalta aiemman vahvan YK-politiikan asemesta.

6.2.5 ”Kyllä kulttuurin nimissä voi harrastella aika paljon” – Suomen apu Virolle

Uusi tutkimustieto on tuottanut varsin kiinnostavia tietoja Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittisesta toiminnasta Viron itsenäistymisen suhteen. Vuonna 2013 ilmestyneessä väitöskirjassaan Heikki Rausmaa toi esille, miten Suomi kanavoi salaista tukea Virolle. Valtion tukema yhteistyö käynnistyi jo vuonna 1989. Virkamiestason kanssakäyminen oli aloitettu vuotta aikaisemmin. Tukemisen lähtökohta oli se, että Suomi auttaisi Viroa ilman, että tukeminen häittäisi Suomen ja Neuvostoliiton suhteita.³⁴⁶

Viro oli ollut sen avustamisen suhteen aktiivinen, ja Suomen kohdalla aloitteen presidentti Koivistolle teki kulttuuriministeri Anna–Liisa Kasurinen. Yhteistyötä alettiin tehdä kulttuuriyhteistyön nimissä. Se sisälsi tavanomaista kulttuurivaihtoa, koulutusyhteistyötä ja avustus- sekä tukitoimintaa. Koivisto ei julkisuudessa yhteistyötä kommentoinut. Hän ei myöskään käsittele asiaa millään tavalla muistelmissaan. Poliittinen tuki annettiin Gorbatshevin uudistuspolitiikalle. Yhteistyötä ei sen alettua haluttu virolaisten puolelta tehdä enää pelkästään virkamiestasolla, vaan he halusivat neuvotella myös poliittisten päättäjien kanssa. Heidän tavoitteenaan oli poliittisemmalla yhteistyöllä vahvistaa Viron asemaa kansainvälisenä itsenäisenä subjektina.³⁴⁷

---

³⁴⁶ Rausmaa 2013, 51.

³⁴⁷ Rausmaa 2013, 53–54.

Jo samana vuonna yhteistyötä alettiin laajentaa myös muille toimialoille. Mukaan tulivat ympäristöministeriö, maa- ja metsätalousministeriö ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Yhteistyö ei tosin näiden ministeriöiden taholta ollut suoraa, vaan sitä hoitivat alemmat tasot kuten maa- ja metsätalousministeriön puolesta metsähallitus ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön siunauksella Mannerheimin lastensuojeluliitto. Yhteistyöllä ja kanssakäymisellä oli toki rajansa. Pääministerinä toiminut Harri Holkeri ei ottanut vastaan viron pää- ja ulkoministeriä, kun he vierailivat Suomessa.³⁴⁸

Rausmaa on tulkinnut yhteistyön aloittamisen syyksi halun tukea sukulaiskansan pyrkimyksiä kohti suurempaa itsemääräämisoikeutta, demokratiaa ja taloudellista hyvinvointia. Suomessa podettiin monissa piireissä huonoa omaatuntoa Viron joutumisesta Neuvostoliiton vallan alle. Tilaisuuden koittaessa Viroa haluttiin auttaa – ensisijaisia etuja vaarantamatta. Julkilausuttu syy yhteistyölle Suomen, Viron ja Neuvostoliiton ylimmän johdon taholta oli tosin perestroikan edistäminen Virossa. Koivisto piti yhteistyötä nimenomaan perestroikan edistämisenä. Viron itsenäistyminen ei näyttänyt hänen mielestään mahdolliselta. Alemmat tasot näkivät yhteistyön suuremman toimintavapauden ja itsemääräämisoikeuden vahvistamisena. Virolaisille Suomen ja Viron yhteistyö kuten perestroikakin oli ensisijaisesti itsemääräämisoikeuden ja Viron valtiollisuuden kasvattamista. Alussa itsenäisyyspyrkimykset eivät olleet tosin selvät. Apua tarvittiin, koska Virossa ei ollut juurikaan markkinatalouden, oikeusvaltion tai länsimaisen hallintokäytännön osaamista.³⁴⁹

Vuosina 1990–91 Suomen käytännön tuki Virolle alkoi kasvaa. Vaikka virolaisten asenne muuttui avoimeksi pyrkimykseksi itsenäistymiseen ja vaikka Neuvostoliiton asenne muuttui vähemmän rohkaisevaksi yhteistyön suhteen, Neuvostoliitto ei puuttunut Suomi-Viro-yhteistyöhön, jota laajennettiin jatkuvasti aina vuoden 1991 elokuuhun. Mutkia tuli tosin matkaan. Ulkoministeriön vastuulla ollut konsulitoimisto siirtyi elinkeinoelämän ylläpidettäväksi, ja liian poliittiseksi koettu kulttuuripiste siirtyi kansalaisjärjestö Tuglasin vastuulle. Piste saikin lopulta diplomaattivierailuineen aseman lähes puolivirallisena edustustona. Opetuspolitiikan puolella virolaisille tarjottiin Suomesta ilmaisia opiskelupaikkoja ja mahdollisuuksia harjoitteluihin. Myös virolaiset virkamiehet ja poliitikot kävivät opetusministeriössä katsomassa virkatyön mallia. Työministeriö taas myönsi työlupia virolaisille, ja jopa ulkoministeriöiden välillä tehtiin yhteistyötä. Sekä rajavartiolaitos että poliisihallinto ojensivat myös auttavan kätensä. On arvioitu, että Suomen Virolle antaman avun

---

³⁴⁸ Rausmaa 2013, 55–57.

³⁴⁹ Rausmaa 2013, 71–72.

rahallinen arvo oli vuonna 1990 25–40 miljoonaa markkaa ja vuonna 1991 50–100 miljoonaa markkaa. Mukaan ei laskettu kansalaisyhteiskunnan ja elinkeinoelämän tukea.³⁵⁰

Ulkopoliittinen johto ei ollut halukas ottamaan julkisesti kantaa syihin, joiden perusteella Virolle annettiin käytännön tukea. Tukea vaadittiin useasti, mutta yhteistyöstä ei hiiskuttu. Yhteistyö haluttiin pitää ”käytännönläheisenä”, koska julkilausuttua tavoitetta ei tällöin tarvinnut antaa. Virolaiset käyttivät rahansa, mihin käyttivät. Ehto oli se, että Suomen suhteet Neuvostoliittoon eivät vahingoittuisi. Vuoden 1990 turvallisuuspoliittisessa selonteossa todettiin, että Suomi on valmis kehittämään käytännön tason yhteistyötä, mitä perusteltiin vakauden lisääntymisellä ja suotuisalla yhteiskunnallisella kehityksellä Suomen lähialueilla. Suomi koki tukevansa Baltian maiden itsemääräämispyrkimyksiä, vakaata kehitystä ja perestroikaa.³⁵¹ Jo esiin tuodussa Pertti Paasion Paasikivi-seuran puheessa hän viittasi siihen, että Suomi voi parhaiten auttaa Viroa käytännöllisesti ei julkilausumin. Taustalla oli ilman muuta ajatus siitä, että julkilausumapolitiikka voisi haitata Suomen ja Neuvostoliiton suhteita. Mutta onko mahdollista myös ajatella, että taustalla oli aitoa Suomen kansalliseen identiteettiin perustuvaa uskoa politiikan pragmaattisuudesta? Sama maailmankuva, joka ajoi myöntöväisyysspolitiikkaa, tunnusti myös politiikan pragmaattisen luonteen. Viron demokratisoituminen nähtiin myös osana suurempaa demokratisoitumisprosessia, joka vei Suomen toimintaympäristöä suuntaan, jonka koettiin parhaiten turvaavan myös Suomen järjestelmän säilymisen.

6.2.6 Loppu hyvin, kaikki hyvin? Baltian maiden itsenäistyminen ja Suomi

Lopulta tilanne johti siihen, että Baltian maat katsoivat viimeisen kortin ja julistivat itsensä itsenäiseksi. Elokuun lopussa hallitus totesi itsenäistymisprosessin selvästi nopeutuneen³⁵². Viimein 29.8.1991 ulkoministeri Paavo Väyrynen ilmoitti, että Suomi palauttaa diplomaattisuhteet Viroon, Latviaan ja Liettuaan³⁵³. Naapurimaat toivotettiin ilolla tervetulleeksi kansainvälisen yhteisön täysjäseniksi. Heti seuraavana päivänä pohdittiin jo, miten yhteistyötä Suomen ja Baltian maiden välillä voitaisiin alkaa kehittää³⁵⁴.

---

³⁵⁰ Rausmaa 2013, 192–208.

³⁵¹ Rausmaa 2013, 208–210.

³⁵² Hallituksen kannanotto Baltian maiden itsenäistymiseen 25.8.1991.

³⁵³ Restoration of Diplomatic Relations Between Finland and Estonia, Latvia and Lithuania. Speech by Foreign Minister Paavo Väyrynen 29.8.1991.

³⁵⁴ Ulkoasianministeriön tiedote yhteistyön kehittämisestä Suomen ja Baltian maiden välillä. 30.8.1991.

Ulkoministeri Paasio arvioi Suomen politiikan onnistuneisuutta vuonna 1991 suurlähettiläspäivillä. Hänen mukaansa Suomen politiikkaa voitiin pitää varsin onnistuneena. Linja oli pitänyt. Huolestuminen ilmaistiin varovaisella tavalla ja ratkaisu ohjattiin ETYK:iin.³⁵⁵ Virossa Suomen lausunnot herättivät pettymystä. Varsinkin väitteisiin, jossa virolaisia syytettiin haluttomuudesta neuvotella Moskovan kanssa, suhtauduttiin tyrmistyksellä.³⁵⁶ Neuvostoliiton ikeen alla olleet virolaiset pitivät välillä suomalaisten neuvoja loukkaavina. Kriittisyys Suomen politiikkaa kohtaan on noussut pitkään tapahtumien jälkeenkä esiin³⁵⁷.

Baltian maiden itsenäistyminen oli osa prosessia, joka johti siihen, että Suomen kansallisessa identiteetissä tapahtui muutos. Alkoi murrosprosessi, johon Suomi alkoi sopeuttaa identiteettiä. Viimeinen niitti muutokselle oli epäonnistunut vallankaappaus Moskovassa, mikä lopulta johti Neuvostoliiton hajoamiseen. Pariisin rauhansopimuksen artikloille ja YYA-sopimukselle ei ollut enää tarvetta. Täten Baltian-politiikka edustaa erään aikakauden loppua, eikä sen arviointia Suomen vallitsevan kansallisen identiteetin kannalta ole niin helppoa arvioida toisin kuin Tšhekkoslovakian tapauksessa.

Se, mitä voidaan todeta, on, että Suomi harjoitti lopulta varsin aktiivista politiikkaa, joka ei tosin aina miellyttänyt kansaa, saati baltteja, joiden kohtalo oli lopulta onnellinen. Harjoitettu politiikka ei luonut säröjä turbulenssissa olevaan Neuvostoliittoon, ja Baltian tilanne mahdollisti Suomelle tärkeän ETYK-prosessien hyödyntämisen. Prioriteetit olivat yhä samoja, mikä puoltaa sitä, että kansallisen identiteetin keskeiset palaset olivat säilyneet muuttumattomina. Neuvostoliitto-suhteet asetettiin ensisijaiseksi, eikä turvallisuuspolitiikassa luovutettu päätäntävaltaa tippaakaan muualle, mikä näkyi yhteis pohjoismaisessa politiikassa. Suomen vakaaksi koettu asema ja uudet instituutiot kuten ETYK mahdollistivat kuitenkin sen, että Suomen tarkoitus ja sen ympärille kietoutunut missionalisuus vaikuttivat suuremmalla tavalla Suomen politiikkaan kuin ennen. Tasavaltaisen järjestelmän tukeminen autoritääristä järjestelmää vastaan on nähty Suomen pidemmän tähtäimen ”suurstrategiana”. Nyt status koettiin sellaiseksi, että demokratiaa oli mahdollista tukea muuallakin kuin omien rajojen sisällä. Oma asema oli rakentunut niin vahvaksi, että sen tarjoaminen muualle oli mahdollista.

---

³⁵⁵ Ulkoministeri Paasion puhe suurlähettiläspäivillä 18.3.1991.

³⁵⁶ Blomberg 2011, 285–286.

³⁵⁷ Uusi Suomi 28.3.2008.

7. JOHTOPÄÄTÖKSET JA MAHDOLLINEN LISÄTUTKIMUS

Tutkimuksessa Suomen kylmän sodan kansallista identiteettiä on hahmotettu pienvaltiodemokraattisena identiteettinä, jossa tärkeimmät palaset ovat toisaalta Suomen ymmärrys statuksestaan pienenä valtiona suurvallan naapurissa, toisaalta demokraattisen valtiomuodon puolustaminen. Lähtökohtana on ollut se, että kansallisella identiteetillä, dominoivalla omakuvalla, on ensisijainen vaikutus käsityksiin siitä, mikä on valtion kansallisen edun mukaista. Ja koska oletus on, että valtiot toimivat kansainvälisessä politiikassa etunsa mukaisesti, omakuva ohjaa valtion ulkopoliittikkaa.

Sopiva omakuva löytyi historiasta; myöntöväisyyspolitiikkaan perustuva kansallinen identiteetti tuntui legitimiiltä ja järkevältä toisen maailmansodan jälkeisessä kansainvälisessä järjestelmässä. Siihen liittyi toivottuja aspiraatioita. Tappion jälkeen haluttiin luoda rauhanomaiset suhteet Neuvostoliittoon maan omaleimaisuus ja yhteiskuntajärjestelmä säilyttäen. Omakuva institutionalisoitui YYA-sopimuksen ja Pariisin rauhansopimuksen myötä. Vanha, vastaanpanemista aiheuttanut omakuva laitettiin syrjään sen tuottama epäonnistunut politiikka ja siihen liittyneet henkilöahmot tuomiten. Tutkimuksessa päädyttiin siis käyttämään identiteetistä nimeä pienvaltiodemokraattinen identiteetti. Nimessä nivoutuvat identiteetille olennaiset status ja tarkoitus, jotka ovat keskeisimpiä aspiraatioita luovia tekijöitä. Statuksessa olennaista oli se, että Suomi koki itsensä pienvaltioksi suuren naapurin rinnalla. Pienvaltiostatus ja omakuvaan liittyneet myöntöväisyysaspiraatiot loivat politiikkaa, jossa Neuvostoliiton intressien huomioiminen asetettiin etusijalle, ja se nähtiin Suomen kansallisen edun mukaisena. Myöntöväisyydellä oli kuitenkin rajansa, ja näitä rajoja loi tehokkaasti ymmärrys Suomen tarkoituksesta. Suomi oli demokraattinen tasavaltainen yhteiskunta, ja se pyrki myös turvaamaan yhteiskuntajärjestelmänsä säilymisen. Suomen aseman vakiintuessa tarkoituksen ympärille alkoi yhä enemmän hahmottua missionalisuutta, joka ilmeni aluksi liennytyksen ja myöhemmin ETYK:issa sekä Baltian maiden itsenäistyessä demokraattisen järjestelmän tukemisena. Liennytyksen edistämisen taustalla oli kieltämättä myös ajatus mielekkästä kansainvälisestä (sosiaalisesta) järjestelmässä, jossa Suomen kaltaisen vähäväkisen valtion olisi hyvä olla.

Tutkielmassa lähdettiin siitä, että Suomen kansallinen identiteetti ohjasi Suomen politiikkaa suhteessa Tshekkoslovakian miehitykseen ja Baltian maiden itsenäistymiseen. Tämän vuoksi Suomen kansallista identiteettiä ja sen kehittymistä esiteltiin laajasti. Suomen oli ajateltava useita viiteryhmiä, ja

ulkopolitiikan taustalla oli useita eri motivaatioita. Aspirationaaliseen konstruktivismiin perustuvan teorian avulla pyrkimyksenä oli selittää, miksi Suomi näki toimintansa kansallisen edun mukaisena. Tutkimalla Suomen toimintaa näiden kahden merkittävän tapauksen suhteen on mahdollista vetää myös johtopäätöksiä Suomen kansallisen identiteetin kehittymisestä ja muuttumisesta aikakautena, jota on kutsuttu kylmäksi sodaksi.

Tshekkoslovakian miehitys sattui aikaan, jolloin Suomen omakuva oli ehtinyt muuttua. Suomi ei kokenut enää olevansa tappion leimaama hävinnyt pienvaltio, vaan maailmanpolitiikan ”lääkäri”, joka edisti rauhanomaista kehitystä. Tämä oli melko suuri muutos paasikiveläiseen ulkopoliitiikkaan, jossa muun muassa YK-jäsenyys oli nähty riskinä, joka olisi voinut tuoda mukanaan velvoitteen puuttua suurvaltojen välisiin asioihin. Vaikka Tshekkoslovakian miehitys herätti Suomen valtiojohdossa voimakkaita henkilökohtaisia tunteita, ei se heijastunut Suomen reaktioihin. Reaktion taustalla oli ymmärrys siitä, että Tshekkoslovakia ja Suomi eivät olleet samaa Neuvostoliiton välittömään etupiiriin kuuluvaa viiteryhmiä. Ulkopoliittisen johdon mielessä oli myös selvästi Suomen status, mikä heijastui kahdenvälisiin reaktioihin suhteessa Neuvostoliittoon. Suomen johto ei lähtenyt julkisesti tuomitsemaan Neuvostoliiton toimia Tshekkoslovakiassa, mistä Neuvostoliitto ilmaisi tyytyväisyytensä. Omalle toiminnalle nähtiin selkeät rajat. Protestointi olisi haitannut vain Suomen omaa asemaa, eikä se olisi Tshekkoslovakian tilannetta parantanut. Suomen valtiojohto pyrki myös suitsimaan julkisen sanan toimintaa. Neuvostoliiton arvostelua ei haluttu nähdä. Suitseminen oli taas omiaan vahvistamaan suomettumisen kulttuuria, joka taas vankisti omakuvan institutionalisoitumista

Tshekkoslovakian miehitys ei kuitenkaan ollut Suomelle puhtaasti kahdenvälinen asia Neuvostoliiton kanssa. Länsikuvansa ja puolueettomuuskuvansa varjelemiseksi Suomi kritisoi hellävaraisesti Neuvostoliiton toimia YK:n yleiskokouksessa, minkä ulkoministeri Karjalainen näki jonkin sortin välttämättömyytenä. Miehityksen jälkeisessä Naton turvatakuista koskeneessa keskustelussa Suomi pyrki identifioitumaan nimenomaan puolueettomana. Turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä sillä ei voinut olla viiteryhmiä, johon identifioitua, koska Neuvostoliitto koki senkaltaisen toiminnan uhkana. Kieltäytyminen turvatakuista, joita todennäköisesti ei olisi edes ollut, nähtiin parhaana vaihtoehtona. Neuvostoliiton luottamus säilytettiin, mutta Suomi ei kuitenkaan liukunut samaan ryhmään Neuvostoliiton satelliittien kanssa, mikä oli sille erityisen tärkeää. Kriisin lievennettyä Suomi otti asiakseen liennytskehityksen edistämisen Tshekkoslovakiassa. Presidentti Kekkonen vierailulla haluttiin ”murtaa diplomaattisia muureja” Suomelle edullisen kehityksen edestä, mikä ilmensi

vuosikymmenen alussa hahmottunutta missionalisuutta. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että Tšhekkoslovakian kriisin koettiin lopulta vahvistaneen Suomen asemaa ja sen identiteettiä. Kekkonen nyhti Neuvosto-johdolta tunnustuksen, että Suomi kuului maihin, jotka eivät olleet aiheuttaneet sille harmia. Tämä oli omakuvasta kumpuavien prioriteettien valossa aivan keskeinen seikka, mikä oli omiaan vahvistamaan valittua tietä, jossa Suomi kykeni säilyttämään hyvät idänsuhteensa ja täten valitsemansa yhteiskunnallisen järjestyksen. Samalla länsikuvaa kyettiin kuitenkin varjelemaan ja harjoittamaan puolueettomuuspolitiikkaa tietyissä rajoissa.

Baltian maiden itsenäistymisprosessit sattuivat aivan erilaisena aikakautena. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen pääsihteeri Gorbatsšov oli käynnistänyt uudistuspolitiikkansa, jota Suomi tuki. Suomi oli saanut myös Neuvostoliiton tunnustuksen sen puolueettomuudelle. Kaiken kaikkiaan Suomi koki asemansa vahvaksi kansainvälisessä järjestelmässä. Asiat olivat halutulla tolalla ja status quoon oltiin tyytyväisiä. Suomi kykeni harjoittamaan sille suotuisaa politiikkaa sekä itään että länteen. Kansainvälinen tilanne kulki myös haluttuun suuntaan suurvaltojen välisen liennytyksen edetessä.

Baltiassa alkoi kuitenkin tapahtua, minkä nähtiin koskettavan Suomea monella tavalla. Ensimmäkin muutoksia tapahtui Suomen lähialueilla, ja ne koskivat erityisesti Viron kohdalla kansaa, jonka kohtalo sukulaissuhteen myötä herätti Suomessa tunteita. Toiseksi muutokset nähtiin horjuttavan vakaata ja Suomelle suotuisaa tilannetta, mikä ei ollut Suomen näkökulmasta positiivista kehitystä. Baltian tilanteen synnyttyä Suomi suhtautui kehitykseen melko varovaisesti, mihin tuli kuitenkin muutos. Jos Tšhekkoslovakian miehityksen aikana todellista pohdintaa Suomen politiikasta ei ollut, suhteessa Baltiaan sitä ilmeni. Prioriteetit olivat kuitenkin samoja. Hyvät suhteet Neuvostoliittoon ja Neuvostoliiton positiivisen kehityksen tukeminen olivat ensisijaisia tavoitteita. Baltian maiden kohtalot ja länsikuvan varjelu tulivat perässä.

Suomen politiikka Baltian maiden suhteen heijasteli sen vakaana koettua asemaa. Baltian maille tarjottiin samanlaista statuksensa ymmärtämisestä nousevaa politiikkaa, jossa korostettiin omaa pienuutta ja tietoisuutta asemastaan suurvallan naapurissa. Suhteiden tuli pysyä hyvänä eri konjunktoureissa. Naapureiden itsenäisyys- ja demokratiapyrkimykseen suhtauduttiin myötätunnolla, mutta omiin mahdollisuuksiin tukea kehitystä julkilausumin skeptisyydellä. Suomen omakuvaan liittyi kuitenkin näkemys politiikasta ennen kaikkea pragmaattisena toimintana. Viroa päätettiinkin tukea

hyvin käytännönläheisellä tavalla, mikä kuitenkin tehtiin Neuvostoliittoon nähden sopivissa rajoissa mutta mikä kuitenkin tuki Viron valtiollisuuden ja demokraattisen järjestelmän vahventumista.

Suomen suhtautuminen Pohjoismaiden yhteiseen Baltian-politiikkaan toi esiin identiteetin pysyviä piirteitä. Pohjoismaihin ei turvallisuuspoliittisissa kysymyksissä haluttu identifioitua, vaan politiikkaa tuli tehdä kunkin maan omista lähtökohdista käsin. ETYK taas merkitsi suurta muutosta Suomen politiikassa. Siitä oli tullut Suomen puolueettomuuspolitiikalle merkittävä foorumi, jonne Suomi lopulta proaktiivisesti vei Baltian-kysymyksen. Se oli Suomelta luovaa politiikkaa, jolla haluttiin tukea suotuisaa kehitystä Baltiassa ja jolla kyettiin hyväksytyllä tavalla puuttumaan Neuvostoliiton sisäisiin asioihin. Varsinkin sisäisiin asioihin puuttuminen oli Suomelta ennenkuulumatonta politiikkaa.

Verrattaessa Suomen Tshekkoslovakian- ja Baltian-politiikkaa ja heijastaen sitä kansalliseen identiteettiin sekä sen muutokseen on mahdollista nähdä sekä pysyvää että muutosta. Pysyvää oli Neuvostoliitto-suhteiden ensisijaisuus. Kokemus pienuudesta suuvallan vieressä ei ollut kadonnut, mutta ymmärrys pienen valtion vaikutusmahdollisuuksista kylläkin. Suomi oli Baltian suhteen huomattavasti aktiivisempi, mitä ei täysin pystytä selittämään maantieteellisellä läheisyydellä. Tshekkoslovakian miehityksen aikana Suomen tarkoitus ja missionalisuus näkyivät enemmän YK:n moninaisissa asiakysymyksissä ja haluna edistää liennytyä. Tshekkoslovakian demokratisoitumisesta, josta Prahan keväässä oli kuitenkin ollut kyse, ei puhuttu mitään. Baltian kohdalla tilanne oli toinen ja demokratisoitumista lopulta tuettiin sekä kahdenvälisesti että monenvälisellä foorumilla. Samoin Neuvostoliiton kulkeminen kohti avoimempaa ja demokraattisempaa yhteiskuntajärjestystä nähtiin hyvin positiivisena.

Tutkielmassa pyrittiin kontribuoimaan myös konstruktivistiseen ulkopoliitiikan tutkimukseen. Toisin kuin Browning on todennut, konstruktivistisia lähestymistapoja pystytään varsin mielekkäästi soveltamaan myös yksittäisiin ulkopoliittisiin tilanteisiin. Suomen politiikka suhteessa Tshekkoslovakian miehitykseen ja Baltian maiden itsenäistymisprosesseihin osoitti, kuinka konkreettisesti identiteetti on politiikan harjoittamisessa läsnä ja minkälaisia reunaehtoja se toiminnalle luo. Tutkielman perustella voidaan myös todeta, että aspirationaalinen konstruktivismi on toimiva kehys myös muiden maiden ulkopoliitiikan analysoinnille. Suomen kylmän sodan ulkopoliittikka osoittautuikin varsin mielekkääksi analyysikohteeksi, jossa statuksen, tarkoituksen ja eri ryhmien vaikutukset näkyivät ulkopoliitikassa varsin selvästi.

Työ ei ollut ensimmäinen identiteettipoliittinen tutkimus Suomen kylmän sodan ulkopoliitikasta. Se oli kuitenkin ensimmäinen tutkimus, jossa sovellettiin aspirationaalista konstruktivismia. Sen avulla keskusteluun pystyttiin tuottamaan käsitys Suomen kylmän sodan identiteetistä pienvaltiodemokraattisena identiteettinä, jossa yhdistyvät Suomen status pienenä valtiona ja sen tarkoitus demokraattisena ja demokratiaa edistävänä valtiona. Samalla pyrittiin yhdistämään Suomen ulkopoliittikan tutkimuksessa esiintyneet pienvaltio³⁵⁸- ja demokratianarratiivit³⁵⁹.

Tutkielman teoriaosuudessa vertailtiin hieman Clunanin, Hopfin ja Wendtin käsityksiä identiteettien muotoutumisesta ja muutoksesta. Clunanin käsityksen sanottiin olevan monipuolisin. Suomen esimerkki tuo esille, että identiteetin valinta on totisesti konkreettinen toimenpide. Suomen sodanjälkeisen ulkopoliittisen johdon mielipiteissä tuli esille selvästi omakuvan muuttamisen intentionaalisuus – tarvittiin uutta katsantokantaa. Kyse oli ulkoisiin realiteetteihin mukautumisesta. Clunan myös painottaa identiteetin jatkuvaa muuttumista ja mukautumista ulkoisiin ärsykeisiin. Suomen identiteetin kehitystä käsittelevässä osiossa pyrittiin tuomaan tätä mukautumista esiin tosin väittämällä, että keskeiset tekijät eivät kuten ymmärrys statuksesta muuttuneet. Clunanin ajatukset kollektiivin halusta olla tehokas ja tuntea itsensä arvokkaaksi luovat uskottavan moottorin ajamaan identiteetin mukautumista. Suomen kylmän sodan pienvaltiodemokraattinen identiteetti on tästä esimerkki. Alussa itseymmärrys oli hyvin negatiivinen, mutta kylmän sodan loppupuolella ennen suuria muutoksia Suomi oli erittäin sinut asemansa ja mahdollisuuksiensa suhteen.

Clunanin lähestymistavassa on siis paljon sellaista, johon Wendtin rakenteellinen konstruktivismi ei kykene tarttumaan. Wendtilläkin on tosin ansionsa. Toiseudella on merkitystä, mikä ilmenee myös Suomen toiminnassa. Suomen pienuuden kokemus ei olisi ollut mahdollista ilman suurta naapuria. Demokraattisen tyyppi-identiteetin puolustamisessa ei olisi ollut mieltä, jos sille ei olisi ollut autoritääristä vaihtoehtoa. Suomen puolueettomuusaspiraatioilla ei myöskään olisi ollut minkäänlaista arvoa, mikäli merkittävät toimijat eivät sitä olisi tunnustaneet. Tämä tiedostettiin myös Suomessa, mikä näkyy Suomen aktiivisena työskentelynä puolueettomuutensa tunnustamiseksi. Hopfin käsityksien arviointi on tutkielman puitteissa taas vaikeaa, koska Suomen sisäisiin kognitiivisiin identiteettiä muovaaviin diskursseihin ei kiinnitetty juurikaan huomiota. Niiden analysointi olisi vaatinut huomattavasti laajempaa näkökulmaa kuin tutkimuksen aspirationaalista konstruktivismista

---

³⁵⁸ Kts. esim. Browning 2006.

³⁵⁹ Heikka 2005.

kumpuava eliittikeskeisyys. Toisen maailmansodan jälkeiset hetket Suomen politiikassa tosin näyttävät sotivan vastaan Hopfin argumenttia identiteettien valitsemattomuudesta.

Tutkielman aihepiiri antaa paljon mahdollisuuksia lisätutkimukselle ja -keskustelulle. Teoreettinen viitekehys aspirationaalinen konstruktivismi kaipaa kehittämistä ja tutkimista muun muassa identiteettien muutoksesta. Toimijan historiaan kuitenkin kasaantuu jatkuvasti uutta kokemusta, josta voidaan tulevaisuudessa ammentaa, kun omakuvia valitaan. ”Omakuvapankki” ei todellakaan ole muuttumaton. Tutkimusta olisi mahdollista laajentaa lisäämällä tutkittavien tapausten määrää. Esimerkiksi vuoden 1956 Unkarin kansannousun tapahtumat ja Neuvostoliiton Afganistanin-miehitys vuosien 1979–80 vaihteessa laajentaisivat näkemystä Suomen toiminnasta tilanteissa, joissa on samankaltaista moraalista jännitettä. Tapausten lisääminen mahdollistaisi myös kansallisen identiteetin muutoksen tarkastelun. Tshekkoslovakian ja Baltian kaltaiset tapaukset ovatkin muutoksen hahmottamiselle varsin hedelmällisiä kohteita.

Aivan uuden haasteen sekä tutkijalle että aspirationaaliselle konstruktivismille tarjoaisi kylmän sodan jälkeisen Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan tutkiminen. On mahdollista väittää, että Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen omakuvakamppailua ei ole käyty perustuslaillisen ja myöntöväisyysspoliittisen tradition välillä. Monen tutkijat ovat puhuneet mieluummin Suomen kansallisen identiteetin eurooppalaistumisesta³⁶⁰. Onko eurooppalaistumista mahdollista selittää kahden omakuvan avulla vai kielii se enemmän siitä, että vaihtoehtoiset omakuvat ovat jatkuvassa muutoksessa?

---

³⁶⁰ Kts. esim. Tiilikainen 1998 & Jokela 2011.

LÄHTEET

***PRIMÄÄRI*AINEISTO**

Eduskunnan ulkoasianvaliokunnan pöytäkirjoja

Erityiskatsaus Eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle. YK:n 23. Yleiskokous ja Suomi. 13.9.1968.

Ulkopoliittinen katsaus Eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle. 4.12.1968.

Ulkoministeri Karjalaisen suullinen katsaus Eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle. 20.12.1968.

Puheet ja kirjoitukset

Liimataisen kirjoitus ”Kuvitellaanpa hiukan”. 25.10.1968. Teoksessa Kekkonen, Urho, *Nimellä ja nimimerkillä*. Helsinki: Otava.

Liimataisen kirjoitus ””Harmaan vyöhykkeen” vallat”. 29.11.1968. Teoksessa Kekkonen, Urho, *Nimellä ja nimimerkillä*. Helsinki: Otava.

Ulkoministeri Paasion puhe suurlähettiläspäivillä 18.3.1991. Saatavissa <<http://www.eilen.fi/fi/2913/?language=fi>>. Luettu 10.4.2014.

Urho Kekkonen esitelmä ”Suomi eurooppalaisena maana” Hampurin Übersee-klubilla. 9.5.1979. Teoksessa Kekkonen, Urho, *Suomen turvallisuuspolitiikka*. Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan julkaisuja.

Ulkoasiainministeriön asiakirjoja

Lehdistökatsaus edustustoja varten n:o 182. 28.8.1968.

Muistio Risto Hyvärisen keskustelusta Neuvostoliiton ministerineuvos Farafonovin kanssa 30.8.1968.

Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja

Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1968.

Ulkoasianministeriön tiedonanto 21.8.1968.

Ulkoasianministeri Ahti Karjalaisen lausunto Tshekkoslovakian tilanteesta 21.8.1968.

Ulkoasianministeri Ahti Karjalaisen puhe YK:n yleiskokouksessa 7.10.1968.

Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1990.

Baltian tilanne; ulkoasiainministeri Pertti Paasion antama lausunto 27.3.1990.

Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1991.

Tasavallan Presidentin lausunto tiedotusvälineille 10.1.1991.

Pohjoismaiden pääministereiden yhteinen vetoamus presidentti Mihail Gorbatshoville 14.1.1991.

Tasavallan Presidentin lausunto tiedotusvälineille 16.1.1991.

Osastopäällikkö Jaakko Blombergin puheenvuoro ETYKin virkamieskomiteassa Wienissä 28.1.1991.

Ulkoasianministeri Pertti Paasion puhe Kuopion Paasikivi-seuran lounaalla 4.3.1991.

Hallituksen kannanotto Baltian maiden itsenäistymiseen 25.8.1991.

Restoration of Diplomatic Relations Between Finland and Estonia, Latvia and Lithuania.

Speech by Foreign Minister Paavo Väyrynen 29.8.1991.

Ulkoasiainministeriön tiedote yhteistyön kehittämisestä Suomen ja Baltian maiden välillä. 30.8.1991.

Ulko- ja turvallisuuspoliittiset selonteot

Hallituksen turvallisuuspoliittinen selonteko eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle 24.10.1990.

Saatavissa < <http://www.eilen.fi/fi/2954/?language=fi>>. Luettu 10.4.2014.

Muistelmat ja päiväkirjat

Blomstedt, Yrjö & Matti Klinge (toim.) (1985), *Paasikiven päiväkirjat 1944–1956 1. osa*. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Blomstedt, Yrjö & Matti Klinge (toim.) (1986), *Paasikiven päiväkirjat 1944–1956 2.osa*. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Karjalainen, Ahti & Jukka Tarkka (1989), *Presidentin ministeri – Ahti Karjalaisen ura Urho Kekkosen Suomessa*. Helsinki: Otava.

Koivisto, Mauno (1983), *Linjaviitat – Ulkopoliittisia kannanottoja*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Koivisto, Mauno (1994), *Kaksi kautta – Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Koivisto, Mauno (1995), *Historian tekijät. Kaksi kautta II*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Paasio, Pertti (1996), *Minä ja Mr. Murphy*. Jyväskylä: Gummerus Oy.

Suomi, Juhani (toim.) (2002), *Urho Kekkosen päiväkirjat 2 1963–1968*. Helsinki: Otava.

Videomateriaali

”Prahan kevät sai liikkeelle myös Suomen nuoret”. Uutispätkä Ylen Elävässä arkistossa. Julkaistu alun perin 5.9.1968. Saatavissa <http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/prahan_kevat_sai_kadulle_myos_suomen_nuoret_29718.html#media=29720>.

Internet-lähteet

”Bibliografia”. Internet-sivu. Saatavissa <<http://www.ulkopoliitikantutkimus.fi/10>>. Luettu 8.5.2014.

”Viron presidentti sivaltaa Mauno Koivistoa”. Uutinen. Uusi Suomi 28.3.2008. Saatavissa <<http://www.uusisuomi.fi/ulkomaat/17210-viron-presidentti-sivaltaa-mauno-koivistoa>>. Luettu 24.4.2014.

KIRJALLISUUS

Anderson, Benedict (1996), *Imagined Communities* 2nd edition. London & New York: Verso.

Apunen, Osmo (1977), *Paasikiven–Kekkosen linja*. Helsinki: Tammi.

Apunen, Osmo (1984), *Tilinteko Kekkosen aikaan – Ulkopoliittinen valta ja vallankäyttö Suomessa*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Aunesluoma, Juhana & Veera Mitzner (2013), ”Uusi tutkimus haastaa vanhoja käsityksiä ulkopoliitikasta”. Alio-kirjoitus. *Turun Sanomat* 28.11.2013.

Barkin, J. Samuel (2010), *Realist Constructivism – Rethinking International Relations Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Blomberg, Jaakko (2011), *Vakauden kaipuu – Kylmän sodan loppu ja Suomi*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Browning Christopher S. (2006), “Small, Smart, Salient? Rethinking Identity in the Small States Literature”. *Cambridge Review of International Affairs* 19 (4): 669–684.

Browning, Christopher S. (2007), “Branding Nordicity: Models, Identity and the Decline of Exceptionalism”, *Cooperation and Conflict* 42 (27): 27–50.

Browning, Christopher S. (2008), *Constructivism, Narrative and Foreign Policy Analysis – A Case Study of Finland*. Bern: Peter Lang.

Burchill, Scott (2005), *National Interest in International Relations Theory*. Gordonsville: Palgrave Macmillan.

Carr, E.H (1981), *The Twenty Years’ Crisis 1919–1939* 2nd edition. Hong Kong: The MacMillan Press Ltd.

- Checkel, Jeffrey T. (2007), "Constructivism and Foreign Policy". Teoksessa Smith, Steve, Amelia Hadfield & Tim Dunne (toim.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Oxford: Oxford University Press.
- Clunan, Anne L. (2009), *Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Finnemore, Martha (1996), *National Interest in International Society*. Ithaca: Cornell University Press.
- Finnemore, Martha & Kathryn Sikkink (2001), "Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics". *Annual Review of Political Science* 4 (1): 391–416.
- Forsberg, Tuomas & Tapani Vaahtoranta (1993), "Johdanto: Suomen ulkopolitiikka tutkimuksen kohteena". Teoksessa Forsberg, Tuomas & Tapani Vaahtoranta (toim.): *Johdatus Suomen ulkopolitiikkaan – Kylmästä sodasta uuteen maailmanjärjestykseen*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- George, Alexander R. & Robert O. Keohane (1980), "The Concept of National Interest". Teoksessa George, Alexander R., *Presidential Decisionmaking in Foreign Policy – the Effective Use of Information and Advice*. Boulder: Westview Press.
- Hakovirta, Harto (1975), *Suomettuminen – Kaukokontrollia vai rauhanomaista rinnakkaiselo?*. Jyväskylä: Gummerus.
- Hanhimäki, Jussi (1996), *Rinnakkaiselo patoamassa – Yhdysvallat ja Paasikiven linja 1948–1956*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Haukkala, Hiski (2012), *Suomen muuttuvat koordinaatit*. Helsinki: Gummerus.
- Harle, Vilho & Sami Moisio (2000), *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Tampere: Vastapaino Oy.
- Heikka, Henriikki (2005), "Republican realism – Finnish Strategic Culture in Historical Perspective". *Cooperation and Conflict* 40 (1): 91–119.
- Hentilä, Seppo (2011), "Pohjolan tasapaino – Suomen turva kylmän sodan kriiseissä?". Teoksessa Laine, Antti & Aappo Laitinen (toim.), *Yliopisto, kirkko ja yhteiskunta*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallisen seuran julkaisuja.
- Hietala, Marjatta (2001), "Mitä tutkia ja miten?". Teoksessa Autio Sari, Sari Kataja-Peltomaa & Ville Vuolanto (toim.), *Historijoitsijan arki & tutkimuksen prosessi*. Tampere: Vastapaino Oy.
- Hopf, Ted (1998), "The Promise of Constructivism in International Relations Theory". *International Security* 23 (1): 171–200.
- Hopf, Ted (2002), *Social Construction of International Politics – Identities & Foreign Policies, Moscow, 1955 & 1999*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Houghton, David Patrick (2007), "Reinvigorating the Study of Foreign Policy Decision Making: Toward a Constructivist Approach". *Foreign Policy Analysis* 3: 24–45.

- Hudson, Valerie M. (2005), "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations." *Foreign Policy Analysis* 1: 1–30.
- Hudson, Valerie M. (2007), *Foreign Policy Analysis – Classic and Contemporary Theory*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, INC.
- Jakobson, Max (1968), *Kuumalla linjalla – Suomen ulkopolitiikan ydinkysymyksiä 1944–1968*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Jakobson, Max (1978), *Paasikivi Tukholmassa – J.K. Paasikiven toiminta Suomen lähettiläänä Tukholmassa 1936–39*. Helsinki: Otava.
- Jakobson, Max (1980a), "Substance and Appearance: Finland". *Foreign Affairs* 58 (5): 1034–1044.
- Jakobson, Max (1980b), *Veteen piirretty viiva*. Helsinki: Otava.
- Jakobson, Max (2001), *Pelon ja toivon aika. 20. Vuosisadan tilinpäätös II*. Helsinki: Otava.
- Jakobson, Max (2003), *Tilinpäätös 3*. Helsinki: Otava.
- Jakobson, Max (2006), *Finland – A Lone Wolf*. Helsinki: Otava.
- Jepperson, Ronald L., Alexander Wendt & Peter J. Katzenstein. "Norms, Identity and Culture in National Security". Teoksessa Katzenstein Peter J., *The Culture of National Security – Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Jokela, Juha (2011), *Europeanization and Foreign Policy – State Identity in Finland and Britain*. London: Routledge.
- Kaarbo, Juliet (2003), "Foreign Policy Analysis in the Twenty-First Century: Back to Comparison, Forward to Identity and Ideas". *International Studies Review* 5: 156–163.
- Kalela, Jaakko (1993), "Mauno Koivisto ja 90-luvun ulkopolitiikan puitteet". Teoksessa Immonen, Keijo (toim.), *Pitkä linja: Mauno Koivisto – valtiomies ja vaikuttaja*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kalela, Jorma (2000), *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus Kirja.
- Kallenautio, Jorma (2005), *Suomi kylmän rauhan maailmassa – Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kasekamp, Andres (2013), *Baltian historia*. Tampere: Vastapaino.
- Kekkonen, Urho (1977), *Nimellä ja nimimerkillä I*. Helsinki: Otava.
- Korhonen, Keijo (1999), *Sattumakorpraali – Korhonen Kekkosen komennossa*. Helsinki: Otava.

Kowert, Paul & Jeffrey Legro (1996), "Norms, Identity and Their Limits". Teoksessa Katzenstein Peter J., *The Culture of National Security – Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.

Kubáľková, Vendulka (2001), "Foreign Policy, International Politics, and Constructivism". Teoksessa Kubáľková, Vendulka (toim.), *Foreign Policy in a Constructed World*. Armonk & London: M. E. Sharpe.

Legvold, Robert (2009), "Book Review: Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests". *Foreign Affairs* 88 (6).

Lipponen, Paavo (2001), *Kohti Eurooppaa*. Helsinki: Tammi.

Lukkari, Matti (2003), *Lauri Sutela – Puolustusvoimain komentaja*. Helsinki: Otava.

March, James G. & Johan P. Olsen (1998), "The Institutional Dynamics of International Political Orders". *International Organization* 52 (4): 943–969.

Meinander, Henrik (1999), "Teoriat, hypoteesit ja metodit". Teoksessa Lähteenmäki, Maria & Ilkka Teerijoki (toim.), *Historianopiskelijan ABC-kiria – Opas tutkielman kirjoittamiseen*. Helsingin yliopiston Historian laitoksen julkaisuja 14.

Meinander, Henrik (2010), *Suomen historia – Linjat, rakenteet ja käännekohdat*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Mickiewicz, Ellen (2010), Book Review: The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests. *Political Psychology* 31 (2): 305–307.

Morgenthau, Hans J. (1967), *Politics among Nations* 4th edition. New York: Alfred A. Knopf.

Neumann, Iver B. (2010), Book Review: The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests. *The Russian Review* 69 (3): 553–554.

Paasivirta, Juhani (1978), *Suomi ja Eurooppa 1808–1914*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Paasivirta, Juhani (1993) *Suomi ja Eurooppa 1939–1956*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Penttilä, Risto E.J. (1992), *Puolustuslinjat – Puolustuspolitiikka Suomen kansainvälisen aseman vakaannuttamisessa 1944–67*. Helsinki: Otava.

Penttilä, Risto E.J. (1992), *Moskovasta Brysseliin – Suomen muuttuva ulko- ja turvallisuuspolitiikka*. Helsinki: VAPK-kustannus.

Penttilä, Risto E.J. (2006), *Historian roolipeli – Pistoja menneeseen ja tulevaan*. Keuruu: Otava.

Pernaa, Ville (2013), "Muistatko? Näin kouluissa juhliittiin YYA-sopimusta vuonna 1973 – 'ystävyyden asialla'". *Suomen Kuvalehti* 17/2013.

Polvinen, Tuomo (1995), *Valtiomiehen elämäntyö 3 1939–1944*. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Polvinen, Tuomo (2003), *Valtiomiehen elämäntyö 5 1948–1956*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Postnikov, Evgeny (2011), “Book Review: Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests”. *Millenium – Journal of International Studies* 40 (1): 336.

Pursiainen, Christer & Sinikukka Saari (2003), ”Baltian väkivaltaisuuudet 1991”. Teoksessa Forsberg, Tuomas, Christer Pursiainen, Raimo Lintonen & Pekka Visuri (toim.), *Suomi ja kriisit – vaaran vuosista terrori-iskuihin*. Helsinki: Gaudeamus.

Rausmaa, Heikki (2013), ”Kyllä kulttuurin nimissä voi harrastella aika paljon”. *Suomen ja Viron poliittiset suhteet keväästä 1988 diplomaattisuhteiden solmimiseen elokuussa 1991*. Helsinki: Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXX.

Rentola, Kimmo (2005), *Vallankumouksen aave – Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Helsinki: Otava.

Ringmar, Erik (1996), *Identity, Interest and Action – A Cultural Explanation of Sweden's Intervention in the Thirty Years War*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rislakki, Jukka (2010), *Paha sektori – Atomipommi, kylmä sota ja Suomi*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Rosenau, James. N (1968), “National Interest”. Teoksessa Sills, David L. (toim.), *International Encyclopedia of Social Sciences* 11. MacMillan.

Seppinen, Jukka (2001), *Mahdottomasta mahdollinen – Suomen tie Euroopan unioniin*. Jyväskylä: Gummerus.

Seppinen, Jukka (2004), *Urho Kekkonen Suomen johtaja – Poliittinen elämäkerta*. Jyväskylä: Gummerus.

Seppinen, Jukka (2008), *Vaaran vuodet? Suomen selviytymisstrategia 1944–1950*. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.

Smith, Steve (2001), “Foreign Policy Is What States Make of It”. Teoksessa Kubálková, Vendulka (toim.), *Foreign Policy in a Constructed World*. Armonk & London: M. E. Sharpe.

Stein, Janice Gross (2007), “Foreign Policy Decision-Making: rational, psychological, and neurological models”. Teoksessa Smith, Steve, Amelia Hadfield & Tim Dunne (toim.), *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Oxford: Oxford University Press.

Suomi, Juhani (1996), *Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968–1972*. Helsinki: Otava.

Tarkka, Jukka (2012), *Karhun kainalossa – Suomen kylmä sota 1947–1990*. Helsinki: Otava.

Tiihonen, Seppo (2013a), ”Presidentti johtaa – suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja”. Teoksessa Tiihonen, Seppo, Maritta Pohls & Juha Korppi-Tommola (toim.), *Presidentti johtaa – suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

- Tiihonen, Seppo (2013b), ”Presidentit valtiollisina johtajina”. Teoksessa Tiihonen, Seppo, Maritta Pohls & Juha Korppi-Tommola (toim.), *Presidentti johtaa – suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Tiilikainen, Teija (1998), *Europe and Finland: Defining the Political Identity of Finland In Western Europe*. London: Ashgate.
- Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi (2002), *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Vihavainen, Timo (1991), *Kansakunta rähmälläään – Suomettumisen lyhyt historia*. Helsinki: Otava.
- Visuri, Pekka (2003), ”Tšekkoslovakian miehitys 1968”. Teoksessa Forsberg, Tuomas, Christer Pursiainen, Raimo Lintonen & Pekka Visuri (toim.), *Suomi ja kriisit – vaaran vuosista terrori-iskuihin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Visuri, Pekka (2006), *Suomi kylmässä sodassa*. Helsinki: Otava.
- Weldes, Jutta (1999), *Constructing the National Interest: the United States and the Cuban Missile Crisis*. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Wendt, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wight, Colin (2004), ”State Agency: Social Action without Human Activity?”. *Review of International Studies* 30 (2): 269–280.
- Williams, Michael C. (2004), ”Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics”. *International Organization* 58 (4): 633–665.
- Williams, Michael C. (2005), *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.